REVISTA ISTORICĂ

Anul al XX-lea, N-le 4-6. April-Iunie 1934.

SUPT
CONDUCEREA
LUI
N. IORGA

SUMARIUL:

N. Popa-Lisseanu: Rominii în „Descriptio Europae Orientalis"
Carol Göllner: O contribuţie la istoria ziaristicei româneşti.
Elena Eftimiu: Contribuţiuni la istoria lui Iacob Heraclide Despotul (documente polone).
Eugenia Topacevschi: Vieţi de sfinţi bizantini inedite (resumate după un studiu critic rusesc).
Victor Motogna: Contribuţie la istoria lui Mihai Viteazul: Un trădător: Aga Deca.
N. Iorga: Dumitru Brătianu şi opera lui (o revelaţie politică şi literară).
Valeriu Papahagi: Ştiri relative la relaţiile Aromînilor moscopoleni cu armatorii şi negustorii din Ragusa în secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea.
Al. Ciorănescu: Ştiri noi din Domnia lui Ion-Vodă cel Cumplit.
Dări de samă şi Notiţe de *N. Iorga*, **Cronică** de *N. Iorga* şi *Traian Ionescu-Nişcov*.

1934

TIPOGRAFIA „DATINA ROMÂNEASCĂ". VĂLENII-DE-MUNTE (PRAHOVA)

www.dacoromanica.ro

Preţul ~~40 Lei~~

DIRECTOR:

N. IORGA

BUCUREȘTI, 6, ȘOSEAUA BONAPARTE

SECRETARĂ DE REDACȚIE:

VIRGINIA SACERDOȚEANU

FACULTATEA DE LITERE, BUCUREȘTI

www.dacoromanica.ro

REVISTA ISTORICĂ

– DĂRI DE SAMĂ, DOCUMENTE ŞI NOTIŢE –

SUPT CONDUCEREA LUI N. IORGA.

Anul al XX-lea, n-le 4-6. April-Iunie 1934.

Romînii în „Descriptio Europae Orientalis"

În anul 1913, un învăţat polon, dr. Olgierd Górka, cercetînd în Biblioteca Naţională din Paris izvoarele istorice ale cruciatelor, a dat din întîmplare peste un manuscris latinesc— nr. 5515—rămas pînă atunci necunoscut. Manuscrisul fusese catalogat supt un titlu greşit şi, din această causă, istoricii, specialişti în chestiunile sud-est europene, nu i-au dat cuvenita atenţiune.

D. Olgierd Górka, descoperind acest manuscris, care cuprinde, după cum a văzut îndată, un important tratat de geografie, l-a publicat în 1916, pe cheltuiala Academiei din Cracovia, însoţindu-l, tot de-odată, de un studiu amănunţit şi foarte documentat, în 29 de pagini — textul tratatului este cuprins în 70 altele —, scris şi acest studiu tot în latineşte, întru cît tratatul avea să intereseze, de o potrivă, mai multe ţeri şi popoare.

Autorul acestui tratat, intitulat, probabil, *Descriptio Europae Orientalis*—titlul de la început lipseşte în manuscris — şi al cărui original s'a pierdut, nu se cunoaşte. El este un anonim. După cercetările d-lui Górka pare a fi un călugăr dominican sau franciscan care a trăit mai mult timp ca misionar în Balcani. Simpatiile autorului indică naţionalitatea francesă, căci el se identifică, pe de o parte, cu interesele Bisericii catolice, iar, pe de altă parte, cu politica francesă în Orient.

Reprezintînd, deci, politica francesă în Balcani, anonimul geograf este un adept şi un sfătuitor al fratelui regelui Filip al IV-lea, al lui Carol de Valois, pretendent la tronul imperial latin de Răsărit. Acest Carol de Valois, în urma căsătoriei sale cu Caterina, nepoata ultimului Împărat latin din Constantinopol, Balduin al II-lea, mort în 1301, avînd sprijinul Papei, la îndemnul anonimului geograf, ar fi avut să se înţeleagă cu regele Sîrbilor, Uroş al II-lea Miliutin, şi cu regele Ungariei, Carol Robert, pentru ca împreună să supuie pe schismaticii Bulgariei, Ruteniei şi Rusiei.

www.dacoromanica.ro

Anonimul își scrie tratatul în primăvara anului 1308 și s'a folosit în compunerea lui, afară de cunoștințile sale personale, mai ales de izvoare francese. El descrie, rînd pe rînd, dînd indicații, nu numai de geografie, ci și de istorie, următoarele țeri: Imperiul Constantinopolitan, Albania, Serbia, Bulgaria, Rutenia, Ungaria, Polonia și Boemia.

Despre țerile noastre nu ni vorbește nimic; ni dă însă oarecare aprecieri interesante asupra Vlahilor din Peninsula Balcanică și asupra păstorilor și pășunilor romane din Ungaria, *Romanorum pastores* și *pascua Romanorum.*

Iată pasagiul în întregime:

„Notandum est hic quod inter Machedoniam, Achayam et Thesalonicam est quidam populus valde magnus et spaciosus qui vocantur Blazi, qui et olim fuerunt Romanorum pastores, ac in Ungaria, ubi erant pascua Romanorum, propter nimiam terre viriditatem et fertilitatem, olim morabantur. Sed, tandem ab Ungaris inde expulsi, ad partes illas fugierunt; habundat enim caseis optimis, lacte et carnibus super omnes nationes. Terram enim horum Blachorum, que est magna et opulenta, exercitus domini Karuli qui in partibus Grecie moratur fere totam occupavit et ideo convertit se ad regnum thesalonicense et actu mari terraque expugnant civitatem thesalonicensem dictam cum regione circumadiacente[1]".

Din acest pasagiu al lui Anonymus resultă că „Blazi", numire supt care găsim amintiți pe Romîni mai ales în izvoarele francese contemporane[2], sînt aceiași cu „Blachii", că sînt un popor foarte mare și foarte răspîndit — *valde magnus et spaciosus* —, că sînt păstori, după cum au fost și altă dată păstori ai Romanilor, că odinioară trăiau în Ungaria, unde se găsesc bogatele și plinele de verdeață pășuni ale Romanilor, că au fost, mai tîrziu, goniți de Unguri și au fugit în acele părți (peste Dunăre), că produc o mare bogăție de brînză excelentă, de lapte și carne, cum nu produce niciun alt popor, că această țară a „Blachilor", mare și bogată, a fost luată mai în întregime de armata lui Carol de Valois ce staționa în regiunea Greciei și că a ocupat pe apă și pe uscat cetatea Salonic, împreună cu ținutul d'împrejur.

---

[1] Olgierd Górka, *Anonymi Descriptio Europae Orientalis*, p. 13.

[2] Vezi Philippe Musket, din jumătatea întăia a secolului al XIII-lea, *Historia regum Francorum*, versurile 23008, 29954 și 30961.

www.dacoromanica.ro

Pasagiul acesta din *Descriptio Europae Orientalis* ni confirmă teoria lui Hasdeu asupra originii Aromînilor[1].

Hasdeu, fără să fi cunoscut lucrarea lui Górka, apărută mai tîrziu, după moartea sa, susținuse, printr'o genială intuiție, că Romînii din Peninsula Balcanică sînt urmașii acelor *pastores Romanorum* pe cari i-au gonit Ungurii la venirea lor în Panonia. O parte din păstorii romani s'au dus spre Nord și s'au slavisat în Moravia, alții au trecut în spre Apus și au ajuns în Istria — Istro-Romînii —, iar altă parte, mai numeroasă, au fost împinși în spre Miazăzi și au cuprins mai multe regiuni din Peninsula Balcanică, dînd naștere populațiunilor aromîne.

Și Hasdeu își întemeiază teoria mai ales pe unitatea limbii noastre. Studiul dialectelor românești, daco-romîn, aromîn și istro-romîn, fac dovada că separațiunea elementului romîn s'a făcut într'o epocă relativ tîrzie, după ce limba își construise unitatea.

Teoria aceasta a lui Hasdeu, teorie care concordă în totul, după cum a observat-o și d. Górka, cu cele spuse în pasagiul de mai sus al Anonimului geograf, nu este astăzi împărtășită de toată lumea. Noile cercetări ale istoricilor, și mai ales ale lingviștilor, ținînd seamă de influența limbii albanese asupra limbii noastre, au divisat pe învățații romîni, cel puțin, în două tabere, în ce privește locul de formațiune al graiului românesc.

O parte din rămășițile acestor păstori romani din Panonia de sigur se vor fi maghiarisat, fiind obligați să trăiască în mijlocul unei mase compacte de Unguri. Urmele lor le-am semnalat și noi într'un articol apărut, anul trecut, în ziarul „Universul“, supt titlul „Urme de sate românești lîngă lacul Balaton“.

Faptele de mai sus au putut fi cunoscute de toți cîți se țin în curent cu evenimentele istorice mai de samă, de toți cîți au cetit cartea d-lui Górka, apărută acum șaisprezece ani.

Dar iată că, în timpul din urmă, un învățat ungur, d. Josef Deér[2], reluînd studiul Anonimului geograf, privitor la Ungaria, cercetează din nou pasagiul referitor la *pascua Romanorum* și ajunge la conclusia că și acest Anonymus, întocmai ca și celălalt Anony-

---

[1] Hasdeu, *Strat și Substrat, Genealogia popoarelor balcanice*, în *An. Ac. Rom.*, 1892. — [Ea ni pare cu totul inadmisibilă. — *N. Iorga.*]

[2] Josef Deér, *Ungarn in der Descriptio Europae Orientalis*, în *Mitt. d. oesterr. Instit. für Geschichtsforschung*, XLV, a. 1931.

www.dacoromanica.ro

mus, notarul regelui Béla, vorbește despre Vlahii din Panonia numai dintr'o tendință de etimologisare — *seiner etymologisierenden Neigung folgend* — și că acești Vlahi nu trebuie numai decît — *unbedingt* — să fie de naționalitate „valahă".

Acest studiu al d-lui Deér ni dă prilejul să reluăm chestiunea păstorilor romani din Panonia și să arătăm cît de șubrede sînt argumentele sale[1].

După cum istoria poporului romîn este învăluită, pănă la întemeierea voevodatelor din Muntenia și Moldova, într'un adînc întunerec și numai din cînd în cînd întîlnim cîte o mică rază de lumină, tot astfel și istoria vecinilor noștri unguri ni se presintă, pentru primele trei secole de la venirea lor în Panonia, ca un labirint întreg de confusii și de contraziceri.

Izvoarele istoriei ungurești, cu mult mai numeroase decît ale istoriei noastre, se găsesc de multe ori într'o flagrantă opositie unele cu altele, iar falșificările, survenite în ultimele secole, au contribuit și mai mult la haosul general.

Explicarea contrazicerilor o găsim, mai ales, în tendința istoricilor de a pragmatisa, adecă de a lega faptele presente de faptele trecute și de a crea descendențe, atît de prețuite, și chiar la modă, în secolul al XV-lea, supt dinastia Corvineștilor.

Confusia a fost complicată de teoria hunică.

Ungurii, cari sînt un popor deosebit de poporul Hunilor, de și de aceiași rasă, au fost socotiți ca urmași direcți ai acestora, și istoria ungară, în loc de a începe cu Arpad, este dusă înapoi cu cîteva secole. Iar restul de timp dintre Attila și Arpad este, sau umplut cu evenimente izvorîte din fantasia scriitorilor, sau suprimat cu totul de aceiași fantasie. Și s'a ajuns astfel să se vorbească de cele două veniri — *ingressus* — ale Ungurilor, prima în secolul al V-lea și a doua în secolul al IX-lea.

Istoriografia maghiară modernă caută, cu o critică minuțioasă, dar pornind totdeauna de la ideia preconcepută că Ungurii sînt singurii autohtoni ai țerii, să aducă oarecare lumină în confusia generală și să stabilească adevărul față de născocire.

---

[1] În privința acestor *pascua Romanorum* vezi și Iorga, *Les plus anciennes chroniques hongroises et le passé des Roumains*, în *Bull. de la sect. hist. de l'Académie Roumaine*, IX, 1921, și Onciul, *Tradiția istorică*, în *An. Ac. Rom.*, XXIX, 1907.

www.dacoromanica.ro

De acord cu predecesorii săi și în special cu d. Bálint Hóman[1], istoricul Deér ajunge a stabili că sînt două grupe de cronici ungurești, fiecare grupă avînd un izvor principal comun. Unele au ca izvor *Gesta Ungarorum* din anul 1092, din timpul regelui Ladislau cel Sfînt, cuceritorul Ardealului, iar altele au ca izvor *Gesta Hungarorum* din 1282–1285, din vremea lui Ladislau al IV-lea Cumanul, atribuită de d. Hóman lui Simon de Kéza. Ambele aceste două *Gesta* s'au pierdut și n'au putut fi reconstituite decît după variantele cronicilor ulterioare.

Grupa a doua de cronici aparține epocei cînd tradițiunea hunică întrase în conștiința maghiară, căci în toate cronicile acestei grupe întîlnim descendența din neamul lui Attila, dacă nu a Ungurilor, cel puțin a Secuilor[2].

Între cele două *Gesta*, de și ele presintă mari deosebiri, sînt multe apropieri, și este sigur că *Gesta* din timpul lui Ladislau Cumanul sînt o prelucrare a *Gestelor* din epoca lui Ladislau cel Sfînt, cu toate că diferitele cronici care au avut ca izvor principal *Gesta* din timpul lui Ladislau Cumanul n'au cunoscut *Gesta* din 1092.

Din prima grupă fac parte, între altele, mai ales cronicile, mai mult sau mai puțin străine: a lui Odo de Deogilo din 1147, a lui Godefrid din Viterbo din 1185, a lui Ricardus din 1237, a lui Thomas din Spalato, din 1266, a lui Albericus Trium fontium din 1233 și în special a lui Anonymus, notar al regelui Bela, de pe la 1200.

Din grupa a doua fac parte, între altele, cronicile lui Simon de Kéza, *Chronicon pictum Vindobonense*, din 1358, *Chronicon Budense* din 1473, *Chronicon Posoniense*, *Chronicon Dubnicense* și *Chronicon Monacense*.

Atît în cronicile din prima grupă, cît și în cele din grupa a doua, se vorbește, cu mai multe sau mai puține amănunte, despre *pastores Romanorum* și despre *pascua Romanorum*. Acești păstori romani, numiți Vlahi, coloni ai Hunilor, trăiau în Panonia[3] la venirea Ungurilor.

[1] Hóman Bál., *A Szent László-Kori, Gesta Ungarorum*, și *La première période de l'historiographie hongroise*, în *Rev. des étud. hongr.*, 1925.

[2] Florianus, *Chron. Monacense*, 10: „Remanserunt autem tria milia Hunorum in Pannonia qui Erdeleelw intraruni, non se Hungaros, sed *Zekul* vocantes“.

[3] Supt numirea de Panonia avem se înțelege toată regiunea dincolo de Tisa și Dunăre.

www.dacoromanica.ro

Iată diferitele pasagii din cronicarii unguri și străini care constată existența acestor păstori în Panonia :

1. Notarul anonim al regelui Bela, care, de și face parte din prima grupă de cronicari, admite totuși teoria hunică, ni spune următoarele despre *pascua* și *pastores Romanorum:*

a) „Rex Athila..., de terra scithica descendens, cum valida manu in terram Pannonie venit, et fugatis Romanis regnum obtinuit (1)."

b) „Quam terram (Pannoniam) habitarent Sclavij, Bulgarij et Blachij ac pastores Romanorum. Quia post mortem Athile regis terram Pannonie Romani dicebant pascua esse, eo quod greges eorum in terra Pannonie pascebantur. Et iure terra Pannonie pascua Romanorum esse dicebatur, nam et modo Romani pascuntur de bonis Hungarie (9)".

c) „Dicebant enim eis sic quod terra illa (Pannonia) nimis bona esset, et ibi confluerent nobilissimi fontes, quorum nomina hec essent, ut supra diximus: Danubius, Tyscia, Wag, Morisius, Crisius, Temus et ceteri, que etiam primo fuisset terra Athile regis. Et mortuo illo preoccupassent Romani principes terram Pannonie usque ad Danubium, ubi colocassent pastores suos (11)".

2. Thomas din Spalato afirmă :

„Haec regio dicitur antiquitus fuisse pascua Romanorum [1]".

3. Richardus, la rîndul său, ni spune:

„Inventum fuit in gestis Ungarorum christianorum quod esset alia Ungaria maior, de qua septem duces cum populis suis egressi fuerunt..., qui, cum multa regna pertransissent et destruxissent, tandem venerunt in terram que nunc Ungaria dicitur, tum vero dicebatur pascua Romanorum, quam inhabitandam pre terris ceteris elegerunt, subiectis sibi populis qui tunc habitabant ibidem [2]."

4. Odo de Deuil ni spune :

„Terra hec (Ungaria) in tantum pabulosa est, ut dicantur in ea pabula Iulii Cesaris extitisse [3]".

5. Simon de Kéza, în două pasagii, ni spune :

a) „Pannonie, Pamfilie, Macedonie, Dalmacie et Frigie civitates

---

[1] *Mon. spect. ad hist. Slav. meridionalium* XXVI, 42, în *Magy. honfoglalás kútfői*, p. 405.

[2] Richardus, *De facto Ungariae Magnae*, în Endlicher, *Mon. Arpadiana*, p. 248.

[3] Odo de Deogilo, *Liber de via Sancti Sepulchri*, p. 60. Schunemann crede a fi o confusie între Cereris și Cesaris, *Ung. Jahrb.*, 1926.

www.dacoromanica.ro

que crebris spoliis et obsidionibus per Hunos erant fatigate, natali solo derelicto, in Apuliam per Mare Adriaticum, de Ethela licentia impetrata, transierunt, Blackis, qui ipsorum fuere pastores et coloni, [remanentibus] sponte in Pannonia“.

b) „Postquam autem filii Athile in prelio Crumhelt cum gente scithica fere quasi deperissent, Pannonia extitit X annis sine rege, Sclavis tantummodo, Grecis, Teutonicis, Messianis et Ulahis advenis remanentibus in eadem, qui vivente Ethela populari servicio sibi serviebant[1].“

6. În *Chronicon pictum vindobonense* cetim:

a) „Pannonie, Pamphilie, Frigie, Macedonie et Dalmatie civitates, que per Hunos obsidione crebra erant fatigate, natali solo derelicto, in Apuliam per Mare Adriaticum, licentia ab Atyla impetrata, servire ipsi Atyle renuentes, dimissis armentis, transierunt, Vlachis, qui ipsorum coloni existere, ac pastores remanentes (in loc de: remanentibus) sponte in Pannonia“.

7. „Postquam autem filii Athile in prelio Crumhelt cum gente scythica fere quasi deperissent, Pannonia extitit decem annis sine rege, Sclavis tantummodo, Grecis, Vlachis, Teutonicis advenis, Messianis remanentibus in eadem, qui vivente Atyla populari servitio sibi serviebant[2]“.

Aceste două pasagii privitoare la Romîni sînt reproduse aproape cu aceleași cuvinte, și în *Chronicon Posoniense*[3], în *Chronicon Dubnicense*[4] și în *Chronicon Budense*[5]. Evident, toate aceste cronici s'au inspirat din același izvor comun.

În afară de aceste cronici, nouă la număr, mai întîlnim pe „păstorii Romanilor“, după cum am văzut mai sus, și în Anonimul geograf al Descrierii Europei Orientale.

Cu privire la acești *pastores Romanorum*, pe cari izvoarele de căpetenie ale istoriei medievale ungurești îi numesc „Vlachi“, învățații unguri de astăzi, în chip tendențios, caută să dovedească, pe de o parte, că ei n'au existat în realitate, iar, pe de altă parte, că, dacă au existat, ei nu pot să fie „Valahi“. Nu numai atît, dar prin faptul că „Valahii“ sînt amintiți în cronicile ma-

[1] Simon de Kéza, *Chron. Hung.*, pp. 96 și 100 din ediția Endlicher.
[2] Florianus, *Chr. pict. vindob.*, VI.
[3] *Ibid.*, *Chr. Poson.*, 17 și 22.
[4] *Ibid.*, *Chr. Dubn.*, 14 și 19.
[5] *Chronica Hungarorum*, Buda, p. 41.

www.dacoromanica.ro

ghiare ca trăind în Ungaria, ar fi o dovadă, susțin aceiași scriitori unguri, că pe acea vreme Romînii nici nu existau în Transilvania, că adecă n'ar fi posibilă, în același timp, existența „Vlahilor" din Ungaria cu a „Vlahilor" din Ardeal.

Și se mai susține că acești „păstori romani" ar fi o invenție a cronicarilor unguri, și numai a acestora, de oare ce existența lor nu s'ar constata în izvoarele străine [1]. Acești păstori ar fi fost identificați cu „Vlahi", tocmai fiindcă în momentul compunerii cronicilor își făcea apariția pe meleagurile Ardealului un neam de oameni venetici, ciobanii „valahi".

Cîte afirmațiuni, atîtea inexactități.

Mai întăiu de toate nu este exact că numai cronicile ungurești vorbesc despre „pastores Romanorum" din Panonia.

Odo de Diogilo, călugăr din mănăstirea Sf. Dionisiu de la Deuil și care a însoțit pe regele Francesilor, Ludovic al VII-lea, în expediția sfîntă, n'a fost cronicar ungur.

Thomas, archidiaconul din Spalato, în Dalmația, n'a fost cronicar ungur.

Ricardus sau Richardus, călugăr, n'a fost cronicar ungur, de și vorbește despre „Ungaria magna".

Croniștii cronicilor din Viena și München, de și s'au inspirat din izvoare ungurești, n'au fost Unguri.

Și, mai presus de toate, geograful anonim al Descrierii Europei Orientale numai Ungur n'a putut să fie.

Cronicile ungurești și străine, mai toate, identifică pe acești păstori ai Romanilor cu „Vlahi". Observăm aici, după cum a observat-o și Xenopol înaintea noastră, că nu poate fi vorba în aceste cronici nici de Romanii Imperiului roman din Apus, dispărut cu mulți ani înainte, și nici de Romanii Peninsulei Balcanice, fără de legături, pe acele vremuri, cu popoarele din Panonia.

Istoricul Deér, admițând părerea lui Schünemann [2], susține că

[1] Deér, *loc. cit.*: „Diese Bezeichnungen pastores Romanorum für die Einwohner Pannoniens und für die Wlachen, und pascua Romanorum für Pannonien sind jene termini der mittelalterischen ungarischen Quellen, welche in den ausländischen Quellen nicht zu finden sind, also als eigene Terminologie derselben betrachtet werden müssen".

[2] Schünemann, *Die Römer des anonymen Notars*, în *Ung. Jahrb.*, 1926: „Nicht nur byzantinisch, sondern auch bei den Balkanslawen und sogar einem Teile der Tschechen üblich ist die Verwendung des Namens Vlach zur Be-

www.dacoromanica.ro

acești păstori nu trebuiau să fie numai decît „Vlahi“, ci păstori nomazi, cuvîntul „Vlah“ fiind numele comun al păstorilor migranți.

Pentru un cercetător imparțial și lipsit de prejudecăți reiese în mod clar din cetirea cronicilor că, dintre toate popoarele lui Attila, numai „Vlahii“ au rămas pe loc, fiindcă singuri ei au fost localnici, *coloni*, și au rămas de bună voie, *sponte*, fiindcă au rămas în țara *lor*. Numai această interpretare o putem da vorbelor din cronici: „Blackis, qui ipsorum (Hunorum) fuere pastores et coloni, remanentibus sponte in Pannonia“.

Și, la venirea Ungurilor, țara n'a fost lipsită de populație, după cum ar dori scriitorii unguri să se acrediteze, căci ei vorbesc despre „a honfoglalás“, despre „die Aufnahme des Landes“, adecă despre *ocuparea* țerii, ca și cum ea ar fi fost lipsită de orice populație, în loc să vorbească despre *cucerirea* țerii, după cum ar resulta din textul cronicilor: „subiectis sibi populis qui tunc habitabant ibidem“.

Nu poate să fie, mai departe, exact că acești cronicari unguri, aflînd că s'au pripășit prin Ardeal niște păstori nomazi, numiți Vlahi, au putut să interpreteze că și păstorii romani din Panonia vor fi fost tot Vlahi. Și, lipsiți de obiectivitate, scriitorii maghiari de astăzi nu-și dau samă de contrazicerea în care se găsesc, pe de o parte afirmînd că păstorii din Panonia au fost numiți Vlahi, fiindcă nu se știa despre Valahii din Ardeal, iar, pe de altă parte, susținînd că păstorii din Panonia au fost numiți Vlahi după ce s'a aflat despre păstorii nomazi din Ardeal.

Istoricii maghiari uită intenționat faptul că Romînii ni apar, în documente, încă de la 1210, deci înainte de *Gesta Hungarorum* din timpul lui Ladislau al IV-lea Cumanul, după care avem variantele cronicilor citate mai sus. Și Romînii ni apar ca un popor de sine stătător, putînd să dea o armată de Romîni. Căci la anul 1210 comitele sas Ioachim pornește de la Sibiiu cu războiu la Vidin în contra lui „Ascenus Burul“ cu o armată formată din Sași, Romîni, Secui și Pecenegi: „associatis sibi Saxonibus, Vlachis, Siculis, Bisenis [1]“. Acești Vlahi nu puteau să fie păstori nomazi.

---

zeichnung von nomadisierenden Hirten, die nicht unbedingt von walachischer Nationalität zu sein brauchen“.

[1] *Századok*, 1912, p. 292; „Ascenus Burul“ este Împăratul romîno-bulgar Borilă Asan.

www.dacoromanica.ro

Istoricii maghiari uită intenționat, de asemenea, faptul că încă înainte de compunerea *Gestelor* de supt Ladislau al IV-lea Cumanul, după care s'ar fi luat pasagiul *Vlachis... remanentibus,* Romînii iau parte, alături de Secui și Unguri, în armata lui Béla al IV-lea, împotriva Cehilor. Căci Cancelaria regelui Ottocar al II-lea al Boemiei ni vorbește despre „innumeram multitudinem inhumanorum hominum, Cumanorum, Ungarorum et diversorum Sclavorum Siculorumque et Valachorum". Nici acești Vlahi nu puteau să fie păstori nomazi.

Că Romînii, în timpul compunerii *Gestelor* de supt Ladislau al IV-lea nu erau păstori nomazi, ci popor cu așezările lor, resultă și din cîntecele medievale ce ni s'au păstrat pînă astăzi. Căci anonimul poet al cîntecului Nibelungilor, de prin secolul al XII-lea, Rudolf de Ems de pe la jumătatea secolului al XIII-lea, în *Weltchronik* a sa, Jansen Enikel, din secolul al XIII-lea, în opera sa intitulată, de asemenea, *Weltchronik*, apoi Stirianul Ottocar, tot din secolul al XIII-lea, în poema sa *Oesterreichische Reimchronik*, și alții ni vorbesc cu amănunte despre Vlahi, cari nu puteau să fie, pe acele vremuri, simpli ciobani nomazi.

Dar e vorba de etimologisări și de termini medievali inventați.

Dacă geograful anonim, constatînd că Ungaria se numia altădată *Pannonia* și *Messia,* caută să facă etimologii, derivînd cuvîntul *Pannonia* — el scrie totdeauna: *Panonia*, cu un singur *n*, — de la *panis,* pîne, fiindcă se producea aici pîne în abundență, și cuvîntul Messia de la *messis,* fiindcă se producea mult seceriș în țară, nu urmează că toți cronicarii vor fi identificat cuvîntul Vlah cu *Messi* din Moesia, unde trăiau Vlahii. El constată însă că Panonii toți, *omnes*, erau *pastores Romanorum* și că țara s'a numit Ungaria numai după venirea Ungurilor.

Nu este vorba de etimologisări, nici de termini medievali inventați, ci de fapte constatate de analiștii contimporani. Iar Anonimul geograf, din 1308, care nu cunoștea pe Valahii din Ardeal — poate că-i cunoștea numai supt numele de *Messi* —, cunoștea de sigur pe Vlahii din Banat, căci trăise multă vreme în Serbia și avea cunoștință, după cum face dovada, de evenimentele istorice, fie din literatura curentă — cărți tipărite încă nu existau, — fie din experiența personală.

Iar, dacă Notarul anonim al regelui Béla — atît de oropsit pentru amănuntele ce ni dă despre cucerirea Ardealului, iar acum

www.dacoromanica.ro

în urmă reabilitat de istoricii moderni [1], a putut să născocească, inventînd personagii și creînd evenimente, care, de altfel, existau în tradiția de pe atunci, de oare ce el compunea un poem național, Geograful anonim, în *Descriptio Europae Orientalis,* fiindcă nu făcea o operă literară, ni expune, într'un stil liniștit și rece, evenimente și lucruri știute sau cetite. Etimologisările ce i se atribuie credem că sînt izvorîte mai mult din tendința istoricilor unguri și a prietenilor lor puțin obiectivi de a ni presinta pe Maghiari ca autohtoni în țara ce au cucerit și pe care n'au putut-o găsi lipsită de populațiuni stabilite.

Ungurii, la venirea lor din Atelcuz, acum o mie de ani, au găsit nu numai populațiuni așezate, dar și formațiuni teritoriale stabile [2], atît în Ungaria propriu-zisă, cît și în Ardeal. Pe Vlahii din Panonia i-au desnaționalisat răpede, copleșindu-i prin puterea lor armată, pe Vlahii din Ardeal, aceștia resistînd maghiarisării, i-au supus unor împilări și prigoane care au durat un mileniu întreg.

N. Popa-Lisseanu.

O contribuție la istoria ziaristicei românești

Răsfoind în Archivele vienese rapoartele consulilor austriaci din Principatele Romîne adresate autorităților centrale din Viena, am putut constata importanța acestor rapoarte pentru istoria ziaristicei românești. Consulii austriaci, semnalînd atotputernicului Metternich noile apariții periodice din Principatele Romîne, anexează rapoartelor lor ziarele românești pentru a informa în felul acesta pe cancelarul austriac asupra stării spiritelor din țara vecină. Din instrucțiile trimise din Viena la București, Iași, Galați și Brăila reiese că Metternich urmăria de aproape ziarele tipărite în Principate, temîndu-se ca nu cumva „spiritul nesupunerii francese" să se strecoare prin aceste ziare în Transilvania.

Prin aceste rapoarte ale consulilor austriaci am găsit o gazetă românească neevidențată până acum, intitulată „Econoama Rumana sau jurnalul pentru dame" [3], publicată de profesorul Ioan Penescu, redactorul celuilalt ziar românesc din Brăila „Mercur,

---

[1] [Nu toți. — *N. I.*]
[2] Iorga, *l. c.,* p. 217.
[3] *Konsulate, Galatz,* 1840-1860.

www.dacoromanica.ro

jurnal comerțial al portului Brăilei". Redactorul „Econoamei Romîne", analisînd în primul număr al ziarului, de la 22 Decembre 1839, societatea românească, o găsește „rău nărăvită", mamele romînce neputînd împărtăși copiilor lor o creștere potrivită. „Iată dar izvorul tuturor răutăților ce amerința[u] și amerință încă soțietatea noastră", exclamă Penescu; „acesta a fost totdeauna neluat în băgare de seamă: toți alerga[u] să muncească pentru bărbați și nimenea pentru femei. Secsul acesta a fost totd'auna în întunerec și într'un astfel de întunerec, încît părinții zicea[u]: fata nu trebuie să știe decît furca". Această părere, că fetele n'au nevoie de o educație intelectuală, este combătută de redactorul „Econoamei Romîne", relevînd importanța femeii pentru societatea românească: „pentru că copilul împreună cu laptele primește cele d'intîiu trăsuri duhovnicești și sufletești de la mumă-sa, care adesea rămîn nesterse; muma dar trebuie să fie bine formată, ca să bine formeze pe copilul său". „Econoama Romînă" se va adresa prin urmare femeilor romînce, pregătindu-le pentru misiunea lor. Ioan Penescu plănuia să scoată „Econoama Romînă" săptămînal, în format de o jumătate de coală, abonamentul anual costînd douăzeci și patru de lei.

Păstrându-se în Archivele vienese numai primul număr al „Econoamei Romîne", ni se pune în mod firesc întrebarea dacă ziarul a apărut de fapt, sau dacă a ieșit numai numărul prim, cuprinzînd înștiințarea analisată. O scrisoare a redactorului ziarului, de la 13 Mart 1840, adresată consulului austriac din Galați, C. W. Huber, ne îndreptățește însă să presupunem că „Econoama Romînă" a apărut cel puțin în intervalul de la 22 Decembre, data numărului prim, și 13 Mart 1840, data scrisorii, de oare ce nu este admisibil că I. Penescu s'ar fi interesat la 13 Mart, de posibilitatea de a plasa „Econoama Romînă" dacă ziarul ar fi încetat să apară. În scrisoarea amintită redactorul „Econoamei Romîne" roagă pe consulul austriac să intervină la Viena pentru ca ziarul său să poată intra în Transilvania, exprimîndu-și speranța că și Romînii din Transilvania vor ceti cu interes noul ziar: „și pentru că mulți Romîni și dintr'alte provincii învecinate s'au arătat doritori a primi aceste Gazete, [„Econoama" și „Mercurul"], pe acest temeiu suptiscălitul nădăjduește că și lăcuitorii rumîni din Transilvania vor avea această dorință..."[1]. Scrisoarea aceasta a fost

[1] *Ibid.*

www.dacoromanica.ro

trimeasă la Viena de consulul austriac Huber, cerînd, pe de o parte, dreptul de a se încuviința vînzarea, și, pe de altă parte, solicitînd instrucții asupra felului de cenzurare a ziarului.

Reproducem scrisoarea consulului C. W. Huber[1]:

„An
Eine hochlöbliche Kaiser[liche] König[liche] geheime
Haus- Hof- und Staatskanzlei in Wien.

Galatz, am 6-ten April 840.

... Da Herr Penesko bei Herausgabe dieser Zeitschriften vorzüglich auf Abnahme in dem benachbarten Siebenbürgen rechnet, da aber anderseits der Vertrieb der in der Walachei gedruckten Bücher und Zeitungen in den kaiser[lichen] königl[ichen] Staaten verboten ist, so hat sich der genannte Redakteur diesfals an die K. K. Consular-Agentie in Ibraila mit dem Ersuchen gewendet die nötige Erlaubnis zum Absatze seiner Blätter in Siebenbürgen geneigtest höheren Ortes zu erwirken...

Sollte das Debit dieser Zeitschriften in Siebenbürgen gegen vorläufige Censur huldreichst gestattet werden, so versteht es sich von selbst dass diese Censur weder von diesem Kaiser[lichen] König[lichen] Consulate und noch weniger von der Kaiser. Königl. Consular-Agentie in Ibraila gehandhabt werden kann, sondern im Wege des Siebenbürgischen Landespräsidium einem verlässlichen Beamten in Kronstadt, wo sich die meisten Abonnenten finden werden, vor der postämtlichen Verteilung der Blätter anvertraut werden dürfte.

Eine hohe Kaiser. Königl. geheime Hof- und Staatskanzlei geruhe das Consulat von der diesfälligen hohen Schlussfassung huldreichst in Kenntnis zu setzen.

C. W. Huber."

Nu cunoaștem hotărîrea luată de cancelarul austriac, lipsind conceptul răspunsului in fascicolele de acte.

Carol Göllner.

Contribuțiuni la istoria lui Iacob Heraclide Despotul

– Documente polone –

În anul 1562, într'una din ședințile ținute la dieta din Piotrkow s'a discutat și despre Iacob Heraclidul Despotul[2].

---

[1] *Ibid.*

[2] Ms. 1604 din Muzeul Czartoryski, Cracovia.

www.dacoromanica.ro

„Despot, un oarecare om tînăr și desghețat, a fost crescut în casa austriacă, la regele Ferdinand. A fost poftit să fie moștenitorul propriului popor al lui Despot, cari erau stăpîni glorioși și războinici, în Ungaria și Polonia. Chemat să fie moștenitorul Statului moldovean, căuta felul cum ar putea ajunge la el, știind că nu de multă vreme este acolo Domn Voevodul Alexandru Moldoveanul, care venise din Polonia, unde locuise cîțiva ani lîngă Voevodul și Hatmanul Rusiei, domnul Nicolae Sieniawski. Și Despot a venit în Polonia și a locuit la Vilna, unde nu puțin timp l-au îngrijit ca pe un rege sau ca pe alți stăpîni.

Și, simțind că poporul Moldovei vrea să vie el în locul Domnului crud, a solicitat cît a putut, trimețînd scrisori la cîțiva boieri moldoveni, publice și particulare, din acea țară, poruncind acestora și făcîndu-li cunoscut că el este directul moștenitor al poporului lui Despot și vorbindu-li lor mult despre sine, că și limbi, și multe altele, știe.

Neavînd decît cîteva scrisori de la cîțiva sau speranța, și plecînd din Polonia, ceru cu insistență pe lîngă Împăratul Ferdinand, regele ceh, ajutorul pe care acesta nu refusă a i-l da, cum se cuvenia unui nobil. Aceasta simțindu-se de Coroana polonă, și cînd regele a cercetat casul, moștenitorul nu mai era, pentru ca și din această parte Moldova să aibă vre-un ajutor, și de asemenea se spune că ar putea să i se dea în căsătorie o fiică a regelui și atunci mult bine ar fi putut ura și gîndi Polonilor. Adunînd Despot o mie sau chiar mai mulți oameni, Unguri și Germani, a plecat prin Moldova și se întoarse prin Polonia în Țara Rusească. Polonii, aflînd aceasta, au oprit trecerea lui, și nicio știre de la rege nu avură pentru libertatea trecerii lui. Și nu cu mică frică părăsi pe oamenii săi Despot, și s'ar fi auzit chiar că a fugit singur în Ungaria, și pentru apărare oamenii săi au tras cu pușca. Și aceasta s'a întîmplat în primăvară.

Ce s'a întîmplat după aceia ce am auzit am și scris: „Vir fugiens interim pugnabit".

* * *

În Teka Naruszewicz, vol. 75 nr. 155, care se găsește la Museul Czartoryski din Cracovia, este o instrucție a lui Galezowski, în care se vorbește, între altele, și despre Moldova. Instrucția este din anul 1563, Octombrie 20, și este scrisă în limba polonă. Dăm mai jos traducerea.

www.dacoromanica.ro

„S'a aflat că ei (Moldovenii) turburare au făcut în țara Moldovei, care este în raporturi pacifice cu Coroana Poloniei, și nu respectă acele pacte pe care Coroana de mult le are cu țara valahă sau moldovenească. Ceia ce eu am auzit s'a și dovedit în parte că așa este. Văzînd aceasta, am constatat că o fac fără voință, fără conștiință și peste porunca M. S. regelui, care este obișnuit să fie înștiințat de orice și care întotdeauna cu domnii de peste graniță s'a purtat frumos, și în special cu creștinii, și cel mai mult cu aceia cu ai căror strămoși erau în raporturi prietenești prin tratate. Și știu sigur aceasta că acum, cînd M. S. regele a aflat despre acele tulburări care se fac pe acolo în jurul lui Despot, a trimes camerieri cu serisori la domnii de peste graniță și în special la domnul voevodul Rusiei pentru ca pe acesta să-l înștiințeze că Moldovenii sînt supușii M. S. regelui și că în aceste chestiuni moldovenești să nu se amestece și că în timpul cel mai scurt să nu mai fie turburată vecina lui țară moldovenească. Dar sînt totuși cîțiva supuși ai regelui cari nu consideră ordinul regelui. E ușor ca fiecare să creadă că aceasta nu este o pricină a lor, ci unul din domnii Moldovei este de vină, și aceasta cu atît mai mult că el însuși a fost chemat de rege și unele din chestiunile ce-l priviau erau supuse regelui. Și, așa cum au chemat acum pe Despot, tot așa poate că au chemat atunci pe Wisnowiecki și pe alții de lîngă el ca să-l aducă acolo, și au îndrăznit să meargă în Moldova peste porunca M. S. R. Și cum că totul se face peste voința și ordinul M. S. R., însăși Măria Sa a știut clar despre Despot și despre acei Poloni cari erau cu el, căci, ei ducîndu-se în Moldova împotriva voinții regelui, au fost învinși din ordinul M. S. R. de către domnul voevodul Rusiei și de un altul, Bycerstwa, al M. S. R. Ba, aflînd M. S. R. că sosirea lor în acea țară a făcut mare zgomot în acel ținut care este vecin cu M. S. și Coroana polonă, și prin jurămînt au binevoit a veni să păzească din partea M. S. R. și să-i oprească să nu poată veni aici. Dar Despot poate că avea încredere în oamenii de aici și spera în credința ce i-o arătau ziua și noaptea pentru ca să-l cîștige cît de răpede. Totuși nimic nu s'a prevăzut că a doua oară trebuia să vie ajutor din spre Rusia: atunci n'ar fi putut nici să deschidă drumul și să pornească în Moldova prin țara lor, căci aceasta de sigur n'ar fi reușit, dar, furișîndu-se, au trecut prin ținutul M. S. Și astfel a trecut imediat aici neobservat și nu a fost primit și apărat ca un domn, cu al

www.dacoromanica.ro

cărui ținut, cum s'a purtat, nu știu aceasta, ci toți aici o pot ști mai bine. Wisnowiecki de asemenea n'a venit aici cu voia și nici cu știrea M. S., dar a venit singur cu Cazacii săi, aducîndu-l cu alții sau tot cu aceia cari l-au adus pe Despot, sau poate chiar cîțiva dintre oamenii de samă de aici, cari l-au chemat la ei cu diferite promisiuni. De aceia nu sînt bucuros ca slugă supusă a M. S. R. să fac să afle cînd va ceti M. S., dar un lucru știu: că se face fără voia și știrea și peste porunca M. S. și încă mai mult știu cine este vinovatul. Părerea mea nu este alta decît că este unul dintre aceia cari au stat mai mult între străini, cari s'au amestecat în chestiuni străine sau au atras la sine pe străini".

Restul instrucției vorbește de alte chestiuni, care nu interesează

Elena Eftimiu.

Vieți de sfinți bizantini inedite

– Resumate după un studiu critic rusesc –

Există enorm de multe descrieri de Vieți de sfinți, dar prea puține biografii ale acestora sînt scrise de contimporani. Causa e activitatea cuviosului Simion Metafrasul, care, în secolul al X-lea, a întreprins transcrierea tuturor Vieților.

I. Sfînta Matrona din Pergam.

A trăit prin secolul al V-lea. Viața ei, transmisă de Metafrast, într'un codex al metohului Patriarhatului de Ierusalim din Constantinopol, cu unele neadevăruri, n'a fost publicată. Născută în orașul Pergam din Pamfilia. Se adaugă că acest oraș s'ar afla pe hotar între Cilicia și Isauria, și numele i-ar proveni de la o numeroasă și diferită populație. După căsătoria cu un oarecare Dometian și după nașterea fiicei sale, Teodora, ea pleacă la Constantinopol. Acolo visitează biserica Apostolilor și intră la mănăstirea Basiane, supt numele eunucului Vavila. Călugărul Acachie o descopere, Matrona fiind silită să părăsească mănăstirea.

Acest călugăr a devenit mai tîrziu egumenul mănăstirii Avraam din Constantinopol. Relativ la această mănăstire a existat o confusie. Era luată drept aceia a Avraamiților. Dar aceasta din urmă se află în Asia Mică, în provincia Pontului, și este amintită în secolul al X-lea, acolo oprindu-se Nichifor Foca, înainte de întrarea în

www.dacoromanica.ro

Bizanț și, în secolul al XI-lea, la 1074, a visitat-o Alexe Comnenul. În Viață se povestește că, în timpul prezenței Matronei, a fost aflat capul Sf. Ioan Botezătorul. E a doua descoperire a capului, la 452, și e descrisă de către participantul, Marcel presbiterul, care e numit, în descrierea Vieții, diacon. De locul aflării capului nu pomenește nici Marcel și nici scriitorul. Marcel adaugă că acel loc era lîngă Emesa, episcopul căreia a participat la solemnitate, iar scriitorul arată că Matrona în acel moment trăia la mănăstirea din Berit (după alții ar fi fost la aceia din Emesa). Din mănăstirea de la Berit, ea plecă și visită Ierusalimul și Muntele Sinai. La întoarcerea în Constantinopol se stabilește în mănăstirea Sf. Irina, unde aduce cu ajutorul episcopului pe călugărițile din Berit. Mănăstirea primește numele ei.

II. Sfîntul Filaret cel Milostiv.

Viața lui Filaret, scrisă intr'un timp apropiat de moartea lui, de și există în mai multe còpii grecești, a rămas inedită. Versiunile slavone, făcute în secolul al XV-lea, denaturează puțin, și au unele scăpări. Filaret trăia în Paflagonia și era foarte bogat. Cu năvălirea Arabilor peste aceste ținuturi rămîne complect sărăcit. Totuși dă ultimul său cal soldatului Musulin, ca să lupte contra Arabilor. Din simplu lucrător de pămînt ajunge rudă cu Împăratul Constantin, atunci cînd acesta alege dintre patruzeci de fecioare pe nepoata lui de fiu Maria, de soție. Împăratul are cu Maria două fete [1] și, în urmă, o trimete la mănăstire. Într'un manuscris grecesc se notează că de această atitudine a profitat ducele de Benevent, Arighis (758-87), pentru ca să-și justifice unele scăderi și păcate. Hagiograful grec îl numește *basileus*. Aceasta e o greșeală, fără îndoială. Știut e că Arighis al II-lea a depus jurămîntul Împăratului și a primit de la Constantinopol titlul de patriciu și investitura de duce al Neapolului; pentru Benevent el era *dux, rex* sau *princeps* și nici decum *imperator*. De asemenea se știe că Arighis al II-lea avea și alte legături în afară de cele legitime. După despărțirea Mariei de Cons-

[1] Fiicele Mariei: Eufrosina și Irina. Eufrosina s'a măritat cu Mihail al II-lea (820-9) și, după căsătoria fiului ei Teofil cu Teodora, se călugărește lîngă mama sa, Maria. Irina a fost măritată cu patriciul și strategul Armeniei, mai tărziu al Greciei; după moartea lui se călugărește în aceiași mănăstire. Toți membrii acestei familii sînt înmormîntați la mănăstirea Eufrosinei din „Ivada" Constantinopolului.

www.dacoromanica.ro

tantin [1], Teodor Studitul și cu biografii lui pomenesc de „regele longobard și gotic" care-și îndreptăția călcarea canonelor bisericești prin exemplul lui Constantin. Tatăl Mariei, Ioan, era admis la masa împărătească. Împreună cu fiul și nepoata, sosise la Constantinopol și Filaret. Aici și-a comandat un sicriu la mănăstirea de maici Suda-Moare curînd după aceasta. Peste doisprezece ani mor și nepoții lui, la mănăstirea Maicii Domnului, lîngă „a cincea poartă". Se știe că biserica Sfîntul Andrei din Suda (actualul minaret Hagi-Mustafa) între Porțile de aur și Selimbria a fost zidită de Ariadna, sora Împăratului Teodosiu al II-lea.

III Sfîntul Anton din Cipru.

Viața Sfîntului Anton a rămas necunoscută pînă în ultimul timp și n'a fost publicată nici în Actele Bolandiștilor. S'a păstrat în două redactări: 1) una în manuscrisul mănăstirii Caracala din Athos și Protaton, tradusă în slavonește în Mineele lui Macarie, și 2) în biblioteca Vatopedului, tot din Athos, scrisă de ieromonahul Macarie Macrì.

Autorul primului exemplar ar fi un *magister* Nichita, care a mai scris și Viața Sfîntei Teoctista din Lesbos. E una și aceiași persoană cu patriciul și questorul Nichita, căci din Viața Sfîntei Teoctista se vede că magistrul Nichita era în marina Împăratului Leon cel Înțelept (886-911). Avem mărturii că a aflat despre Sfîntul Anton la două sute ani după moartea acestuia. Călugărul polemist Macarie din secolul al XV-lea transcrisese și prelucrase opera lui Nichita, lucru ignorat de Krumbacher.

La bibliografia activității Sfîntului se adaugă că, devenind arhiepiscop, a ținut o cuvîntare despre care azi nu se mai pomenește în manuscris. În Cipru a ridicat o biserică în numele lui Dumnezeu Cuvîntul și a Maicii Domnului, numind-o „Vlaherna";

[1] Constantin, după despărțire cu Maria, s'a însurat cu doamna ei de onoare, Theodota. Maria, trăind la mănăstirea Gastri, a corespondat cu Teodor Studitul. De la ea ar fi rămas scrise: manuscriptul celor „Patru Evanghelii" (azi pierdut), precum și Faptele și călătoriile Apostolilor, cu Apocalipsul și explicațiile lui Andrei de Cesarea. Acest manuscris are 22 foi de hîrtie; urmează un pergament intercalat cu hîrtie. La sfîrșit, pe foaia de pergament se constată, de un alt scris, mai grosolan, cu altă cerneală, ștearsă, numele Mariei, cu o mică notă biografică făcută de Ioan Zonaras. Se presupune că lucrarea ar fi fost tradusă pe vremea Turcilor în limba neogreacă.

www.dacoromanica.ro

ceie ce dovedește continuarea ridicării bisericilor Vlahernelor din secolul al V-lea pînă la sfîrșitul celui al VII-lea. A mai ridicat un asil de bătrîni și altele. Prin rugăciunile lui a fost distrusă flota arabă ce asediase Ciprul. Faptul asedierii insulei se pomenește în două cuvîntări ale lui Anton: în „Tăierea împrejur a Domnului și Sfîntul Vasile", și în „Sfîntul apostol Titu". Despre această minune mai pomenesc și Macarie Macrì și Nichita.

Toți trei deci mărturisesc că flota arabă a fost distrusă, parte înecată, parte prinsă; puțini Saracini au scăpat. Cronicile însă nu pomenesc nimic despre invasia arabă, spre sfîrșitul secolului al VII-lea, în insula Cipru. De aceia s'a crezut că această mărturie s'ar datori unui alt Anton, trăit mai tîrziu, și ar fi intercalată în povestire. Dar, mulțămită acestor datări, îndoiala dispare, cert fiind că invasia a avut loc pe timpul lui Anton. E posibil că invasia să nu fi fost prea grea, ci ușor răspinsă, de mică importanță, încît nici n'a ajuns vestea la Constantinopol și n'a fost introdusă în cronica politică. Întorcîndu-se din Capitală, dintr'o călătorie, Sfîntul a murit, neajungînd la Cipru, pe insula Lesbos.

IV. Sfîntul Teofilact din Nicomedia.

Baronius credea că această Viață corespunde cu timpul lui Leon Isaurianul, dar după Μνήμη cît și după povestirea lui Nicodim Stîlpnicul, basată pe viața arhiepiscopului, aflată la mănăstirea lui Dionisie din Athos, se constată o altă dată.

Viața nu e scrisă de un contemporan, ci conține multe date despre patriarhii Tarasie și Nichifor și despre împărați, începînd de la Irina și pînă la Teodora.

Sfîntul fiind la Constantinopol, s'a împrietenit cu Tarasie, care era pe atunci secretarul tainelor împărătești. Devine arhiepiscopul Nicomeddiei. Pe timpul lui Leon Armeanul a participat la solia Patriarhului, cerînd respectarea icoanelor, dar a fost pălmuit de Împărat și surgunit la Strovilo. Pe timpul Teodorei și al patriarhului Mehodie, corpul lui a fost adus în Nicomedia.

V. Prea-cuviosul Simeon Stîlpnicul [1]

după manuscrisul grecesc din München XI.

Sfîntul Simion s'a născut în 521, pe timpul lui Iustin I-iu, în Antiochia, capitala Siriei. De la șase ani s'a ridicat pe stîlp și a stat

[1] V. tot aici 1933, alte Vieți de Sfinți

www.dacoromanica.ro

acolo până la moartea sa în 596. Cel mai mult a trăit pe Muntele Minunilor, lîngă Antiochia. Elevii lui au ridicat acolo o mănăstire. Avea darul tămăduirii.

De și petrecea viața pe stilp, nu era străin de interesele și spiritul laic, care stăpînia pe contimporanii săi. Se păstrează scrisorile lui trimese către împărații Iustinian și Iustin al II-lea relativ la eresia Nestorienilor și Samaritenilor. A mai compus diferite rugăciuni.

De asemenea, cu reservă, i se atribuie un Apocalips, al cărui autor era socotit Simion încă prin secolul al VII-lea.

Pănă azi au ajuns patru descrieri ale Vieții acestui Sfînt. I. Descrierea făcută de Arcadie, episcopul Ciprului (630-8), elevul și contemporanul Sfîntului; e publicată numai în parte. II. E scrisă de magistrul Nichifor al Antiochiei, contemporan cu Vasile al II-lea (976-1025) și presintă modificări aduse prin redactarea lui Metafrast. E redactată de Bolandiști. III. După copia din München a fost publicat de Semenov. IV. Se menționează numai în catalogul Bibliotecii Naționale din Paris.

Manuscrisul din München aparținea mănăstirii Πέτρα din Constantinopol. Autorul lui este Ioan Petrino, cum se constată din manuscris. Probabil că el era egumenul. A trăit în secolul al XI-lea și n'ar fi exclus să se fi folosit de lucrarea anterioară a lui Nichifor, din secolul al X-lea. Toată lucrarea, scrisă laconic, cuprinde șapte, opt pagini. La început autorul povestește amănunțit despre părinții și copilăria lui Simion; în a doua jumătate devine din ce în ce mai larg. Limba e clară și lipsită de înfloriri retorice.

De și Ioan Petrino a întrebuințat un manuscris anterior, lucrarea pare a fi personală, cu foarte mici asămănări. Aceleași fapte se perindă și în lucrarea lui Nichifor, dar în altă clasare. O singură dată Ioan Petrino interpretează greșit știri din Nichifor: anume cînd e vorba despre balustrada din lemn de nuc ce încunjura vîrful stîlpului: el o interpretează ca fiind coaja de nuc ce ar fi servit Stîlpnicului în loc de haină. Un singur fapt are Ioan în plus: la sfîrșitul manuscrisului adaugă că Sfîntul ar fi murit pe vremea lui Tiberiu al II-lea, dar, la 597, domnia urmașul acestuia, Mauriciu.

Tipărirea acestui manuscris de către Semenov a adus dreapta și foarte severa critică a lui Krumbacher. Semenov a editat-o cu cele mai barbare greșeli, care sînt cu atît mai neadmisibile, cu cît scrisoarea era clară și ceteață.

www.dacoromanica.ro

VI. Sfîntul Chiril Fileotul.

Profesorul Lambros pomeneşte despre Sfîntul acesta prima dată în 1859, indicînd manuscrisul din mănăstirea Karakala de la Athos. Autorul e Nicolae Kataskepenos, contemporan şi consătean, vestit şi pentru alte scrieri, aşa încît merită toată încrederea.

A fost pus de către episcopul local cîntăreţ în biserică. La douăzeci de ani se însoară şi devine tată de familie. Trei ani a fost marinar şi a călătorit pe Dunăre. De mic a avut înclinaţie spre viaţa de schimnic, şi numai prin insistenţele soţiei a fost reţinut să trăiască lîngă casă într'o chilie. A visitat Constantinopolul. În anii de foamete, a lăsat ultima pîne pentru familie şi a plecat din nou spre capitală. În drum a fost miraculos salvat de foame. La întoarcerea din pelerinagiu se opreşte în satul Neapol, unde este bătut. La Constantinopol, făcînd cunoştinţă cu călugărul Ilarion, acesta îl trimete cu o scrisoare către Comnena, o nobilă care era mult cinstită de către împăratul Mihail Duca. Mai tărziu face un pelerinagiu în Chone.

Se pomeneşte invasia unor barbari, cari trebuie să fie Pecenegii. La 1086, pe timpul Împăralui Alexe, ei atacă Imperiul, dar sînt bătuţi. După această întîmplare Chiril nu se mai întoarce acasă, ci pleacă la mănăstirea Mintuitorului, unde se călugăreşte, trăind trei ani în tăcere.

O invasie a „Sciţilor" pănă în ţinuturile Traciei face ca lumea să se refugieze în cetatea Derse. Sfîntul pleacă spre Propontida. Probabil că e vorba despre invasia Pecenegilor din 1091, dar nu e destul de lămurit redată ştirea. Altă invasie a Pecenegilor (numiţi „Sciţi"), supt conducerea lui Tugortac, are loc în 1095. Împreună cu Valahii, ei ajung pănă la Adrianopol şi ridică pe un Diogene Împărat. Se notează în Viaţa Sfîntului faptul că ei au fost bătuţi de către Alexe. Sfîntul vindecă multă lume şi face o fîntînă miraculoasă. A fost visitat de către Constantin Chirosfagul, de ducele Filocalist al Ciprului, de Ioan Duca, căruia-i prezice victoria lui Alexe Comnenul asupra lui Bohemund la 1108.

Vindecă pe un preot mincinos, anume Μαγός. În discuţia cu acesta explică filologic numele lui Iuda Iscariotul: Ἰούδας vine de la ἰοῦ=otravă, δαία=arde; Ἰσκαριώτης—purtător de moarte. Hagiograful adaugă ceva despre monete: λεπτὰ, ἀσσάρια, γουμία. Adaugă că „numia" vine de la Numa Pompiliu. Mai departe spune că 60 assarii=6.000 folii=500 miliarese. În manuscript se

www.dacoromanica.ro

pomenesc foarte multe trăsături din caracterul Împăratului Alexe Comnenul.

Împăratul a căutat să-l cunoască, şi a fost primit foarte bine de pustnic, contrar obiceiului său (1113). De asemenea numeroşii membri ai familiei imperiale îl visitau. Se pomeneşte înfrîngerea lui Oursel Francul. Se descrie bunătatea Împăratului şi evlavia lui. În Viaţa Sfîntului se notează că Împăratul întreţinea cu hrană mănăstirile sărace. Se descrie boala lui, dar nu se poate specifica data (1112).

După despărţirea de Sfîntul Chiril, care l-a îngrijit în timpul bolii, Împăratul şi toţi membrii familiei au luat hainele de pe umeri şi le-au dăruit călugărului, adăugînd cinci litre de aur pentru săraci şi o litră pentru mănăstire. Sfîntul Chiril a împărţit darurile în anii de foamete la săraci.

Viaţa de schivnic Sfîntul a început-o la treizeci de ani. A murit în vrîstă de nouăzeci şi cinci ani.

VII. Sfîntul Lazăr din Chalke

(mort la 7 Novembre 1054).

Există două povestiri ale acestei Vieţi: una scrisă de Sfîntul Patriarh al Constantinopolului Grigorie din Cipru, alta de un anonim. Hagiograful anonim provine din Magnesia, unde a cunoscut pe dădaca lui Lazăr. Intrînd în mănăstirea din Chalke, se împrietenise cu însuşi Lazăr, iar după moartea acestui a trecut la Constantinopol, unde a cunoscut manuscriptul Patriarhului Grigorie. În lucrarea sa a fost îndemnat de către fratele Sfîntului.

Lazăr s'a născut în satul „Maicii Domnului" din Magnesia Cariană, pe Meandru. Părinţii, Nichita şi Irina, oameni avuţi, au avut şase copii. Lazăr, Leon, era al cincilea. La naşterea lui s'a văzut lumină. Întră în mănăstirea Kalathon, nu se ştie din ce localitate. După îndemnul unchiului său, băiatul plecă să înveţe Sfînta Scriptură de la notarul Gheorghe, din mănăstirea Orop. De aici plecă în ascuns să visiteze Locurile Sfinte şi Ierusalimul, dar a fost găsit şi bătut. Unchiul îl trimete la alt notar, Nicolae, pentru învăţarea actelor de notar. La a doua încercare de a visita Locurile Sfinte, este prins. Abia a treia oară izbuteşte. Din mănăstirea Strovilo se îndreaptă spre Chone şi de acolo la Ierusalim. Din Chone împreună cu un călugăr trece în Attalia din Pamfilia, cu gîndul de a ajunge pe Mare în Palestina. Dar în Attalia călugărul-tovarăş

www.dacoromanica.ro

de drum a vrut să-l vîndă. Fugind, Sfîntul se stabilește cu un călugăr bătrîn pe un munte vecin. Aci își schimbă numele în Lazăr. În față cu muntele lui, erau un număr de pustnici într'o peșteră, cari îl aleg egumen, cu aprobarea episcopului. Mulți laici încep să visiteze peștera. După viața schivnică de șapte ani, pleacă în taină spre Ierusalim. În drum prin Antiochia scapă o fată din mîinile soldaților armeni. La Ierusalim se fixează șase ani, în mănăstirea Sf. Sava. Este sfințit ca preot. Prin îndemnul de sus se întoarce la locurile natale. Causa a fost năvălirea Agarenilor peste orașul sfînt. Conducătorul lor, Azis, a dispus distrugerea bisericii Învierii Domnului. E vorba despre expediția califului Azis din Egipt, în 1010, asupra Palestinei. Același lucru-l asigură și cronicarii bizantini. Pe cînd izvoarele arabe povestesc despre fiul lui Azis, califul Hachim, care ar fi distrus la 1009 biserica din Ierusalim.

La întoarcerea din Palestina, Lazăr ar fi vrut să visiteze Roma, dar se îndreaptă spre Tiberiada, Tabor, Damasc; prin Liban ajunge la Tripoli și Laodiceia, visitează mănăstirea Sfîntului Simion din Antiochia, trece în Cilicia, ajunge în Argeia și Efes. Se întoarce după întîlnirea cu părinții din nou la Efes, în satul Malpadia, în mănăstirea Maicii Domnului. Pe urmă, împreună cu egumenul din Appion, se ridică pe dealul Kumaron, unde trăiau doi călugări, Ilarie și Leontie. Aici Lazăr, după exemplul lui Simeon Stîlpnicul, ridică un stîlp și începe viața de pustnic, atrăgînd laici, bogați și săraci. Atunci cei doi călugări îl părăsesc, și în locul lor vine o oarecare femeie, Iudita, care a ridicat biserica Sfînta Marina și a înfiat pe fratele mai mic a lui Lazăr. Mitropolitul din Efes, Teodor al II-lea, i-a dăruit o întindere de pămînt în jurul schitului. Din Viața Sfîntului se dau date precise asupra Mitropolitului Teodor al II-lea; de asemenea se pomenește urmașul său, Mitropolitul Eftimie. Acesta din urmă îndeamnă în scrisoarea sa pe Lazăr să se oprească din desele mutări.

Se pomenește răscoala din Aprilie 1042 la Constantinopol și se aduc știri relativ la Nichifor Campanarul. Acesta a fost adus înainte de răscoala împotriva Împăratului Mihail Calafatul, de către partidul Teodorei. Mărirea i-a fost prezisă mai înainte de către Lazăr, cu care era prieten.

Se pomenește un Constantin „Baris", probabil că nepotul și fiul lui Mihail, din secolul al X-lea, care a servit pe Suveran în lupta contra lui Leon Foca. Acest Constantin a complotat să

www.dacoromanica.ro

omoare pe Împăratul Constantin Monomahul și a fost pedepsit cu tăierea limbii și cu exil. Dintre rudele lui, Nichifor a fost exilat, confiscîndu-se averea lui la 1050.

VIII. Sfîntul Evdochim.

Viața aceasta e cunoscută din prelucrarea lui Metafrast. Originalul se află însă la mănăstirea Sfîntului Dionisie din Athos. Originalul e anonim, scris la Constantinopol. Se simte spiritul clasicismului: numeroase forme enclitice (γε, πῃ, πως), pronumele enclitic prepoziția ἐς, numiri clasice ca Achile, Platea, Chiron, Afrodita, Odiseia. Acest stil îl avea de obiceiu diaconul Ignatie sau elevii școlii lui Tarasie.

Numele Împăratului care a numit pe Evdochim comandantul armatei din Capadocia nu se pomenește, el fiind iconoclast. Se amintesc părinții Sfîntului. Locul morții nu se arată, dar trebuie să fie la reședința lui, în Charsiane. Mănăstirea unde a dus viața e în apropiere de Tatta, în Bukelarion, ținut între hotarele Bitiniei și ale Galatiei. Moaștele lui au fost aduse de Mihail și Teodora la Constantinopol. A trăit numai treizeci și trei de ani. Biserica unde au fost depuse moaștele sfîntului, a Maicii Domnului, fusese ridicată de părinții lui, Vasile și Eudocia, către jumătatea secolului al IX-lea. Despre locul acestei biserici există mai multe ipotese și nici cercetările mai recente n'au adus mai multă lumină.

IX. Sfîntul Mihail Maleino.

Viața lui nu era cunoscută de Bolandiști. Originalul se află între manuscriptele mănăstirii Vatoped din Athos.

Mihail s'a născut în Charsiana, din Capadocia. Bunicii, după tată Eustatie, iar după mamă Adralest, erau vestiți în serviciul militar al Imperiului. Bunica avea sînge regal, fiind rudă cu Împăratul Roman. Primul Malein a fost Nichifor, vestit pentru potolirea răscoalei Armeanului Sembat la 866. Eustatie putea să-i fie frate sau fiu.

Familia Adralest era cunoscută în istoria Bizanțului. Adralest a fost însurat cu o rudă a Împăratului Roman. Părinții sfîntului au fost Evdochim și Anastasia. O soră a acestuia era măritată cu Cesarul Barda, care a încoronat pe împăratul Nichifor Foca. Hagiograful pomenește de Barda Foca și de cei doi fii, Nichifor și Leon; dar el a mai avut încă un fiu, Constantin strategul, omorît la

www.dacoromanica.ro

960. Se povestește că Nichifor Foca a fost proclamat mai întâiu de armata răsăriteană ca Împărat. Tatăl său, Barda Foca, a trebuit să se ascundă la mănăstire din causa intrigilor, până la venirea fiului său, când căpătă titlul de Cesar. Fratele lui, Leon, a făcut un serviciu lui Nichifor, acum sfințit ca Patriarh, jurând că Vasile și Constantin, copiii Teofanei, nu sânt fiii lui Nichifor, ci fiii lui. Numai astfel Patriarhul a permis căsătoria Împăratului cu Teofana.

Părinții Sfintului Mihail însă nu aveau copii. Preotul Metodie a visat într'o noapte pe Maica Domnului, care a prezis Anastasiei nașterea unui fiu. Copilul a fost botezat Manuil. El devine unchiul Împăratului Nichifor.

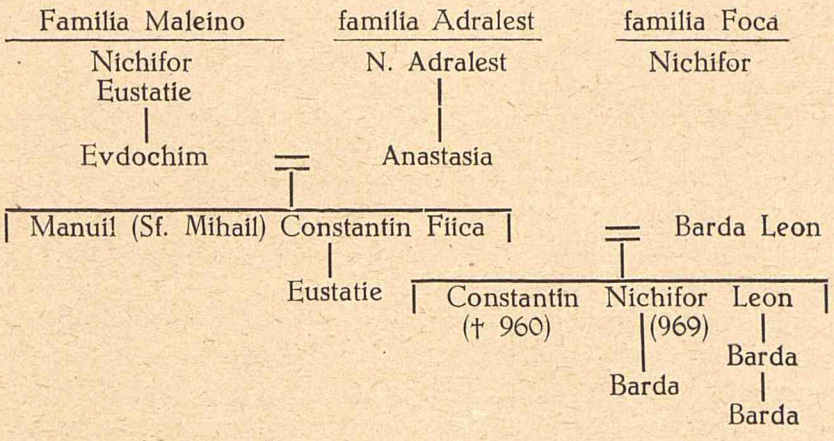

Manuil a devenit spatharo-candidat până la sfârșitul domniei împăratului Leon cel Înțelept. Odată, deschizând Psaltirea, ceti versetul X: s'a hotărît să părăsească totul și să devie călugăr, schimbându-și numele în Mihail. Trăi un timp pe munții Chiminei, locul cărora nu este sigur. De acolo plecă la Athos. Pe urmă, cu alt călugăr, Agapie, se stabilește în Xerolimno. Astfel trece din Capadocia în Galatia, Bitinia, Prusiada și rămîne definitiv pe „Lacul Uscat".

Acolo era adesea visitat de laici. Povestind un vis, în care niște cini albi mîncaseră pe cei negri, face să se înțeleagă că e vorba de înfrîngerea Bizantinilor la Acheloos de către Țarul bulgar Simion, la 917, lucru adeverit și de alți cronografi. Se mai dau știri despre copiii Împăratului Roman.

www.dacoromanica.ro

X. Sfîntul Ahille din Larisa.

Viaţa aceasta este o scriere tîrzie, în manuscriptul bisericii Sf. Dionisie (Athos). A fost episcop de Larisa prin secolul al IV-lea. Datele mai interesante sînt în legătură cu aducerea moaştelor lui din Larisa în Bulgaria. Se subînţelege expediţia Ţarului bulgar Samuil, la 978. El ar fi cuprins Tracia, Macedonia, Salonicul, Tesalia, Elada, Peloponesul şi ar fi luat prisonieri din Larisa.

(Traducere de **Eug. Topacevschi**, după recensia lui E. Kurtz a cărţii lui Simionov *(Viaţa lui Simion Stîlpnicul)*, în *Vizantiischii Vremennic*, VII, 1899, şi după H. Loparev, în aceiaşi revistă, IV, 1897.)

Contribuţie la istoria lui Mihai Viteazul

I.

Un trădător: Aga Leca

Pe cît de fulgerătoare a fost acţiunea lui Mihai Viteazul: scuturarea jugului turcesc, urmată de cucerirea Ardealului şi a Moldovei, tot atît de năprasnică a fost şi prăbuşirea. Pe cîmpia de la Mirăslău, în ziua de 18 Septembre 1600, s'a ridicat furtuna care a năruit măreaţa alcătuire a viteazului Voevod, unirea Ardealului cu Muntenia şi Moldova.

Eroul nostru a fost înfrînt în lupta de la Mirăslău de nobilii unguri răsculaţi, ajutaţi de generalul împărătesc Gheorghe Basta, de şi avea trupe mai numeroase decît adversarii săi. Se ştie că Basta, simulînd fuga, a izbutit să scoată pe Mihai din puternica poziţie ce ocupase.

Dar toate acestea nu sînt îndestulătoare pentru ca să explice căderea învingătorului de la Călugăreni.

Istoricii n'au răspuns încă la întrebarea: cum a fost cu putinţă ca Mihai Viteazul, aflîndu-se în culmea puterii sale, stăpîn deplin peste cele trei ţeri surori şi avînd forţe mai puternice decît duşmanii săi – după ce a pierdut bătălia de la Mirăslău, dintr'o greşeală tactică – să scape din mîni tot ce viteaza lui sabie cuprinsese în cursul unui an.

Să lăsăm de o parte regretul, nejustificat pentru acele vremuri, că Mihai-Vodă nu s'a gîndit să trezească puterea uriaşă ce se ascundea în năzuinţa spre libertate a Romînilor robiţi din Ardeal, şi să căutăm după pricinile mai apropiate care au provocat catastrofa.

Nobilimea maghiară, chemată la luptă contra Turcilor, s'a adunat în tabăra de la Turda şi a întors armele împotriva Voevodului,

www.dacoromanica.ro

Saşii de la Bistriţa încă l-au părăsit foarte repede, iar trupele de mercenari unguri, cu o parte a Secuilor, asemenea au fost atraşi, de la început, de partea răsculaţilor. E adevărat că Mihai nu se aştepta cituşi de puţin să fie atacat de generalul acelui Împărat pe care el il slujise cu credinţă curată.

Toate acestea încă justifică numai faptul că Domnul romîn a putut fi surprins pe cîmpia de la Mirăslău.

Dar omul cu energia pe care a dovedit-o atît de extraordinară în alte împrejurări, chiar şi mai grele, ar fi putut să se reculeagă după ziua fatală de 18 Septembre 1600 şi să facă faţă primejdiilor ce-l încunjurau, *dacă n'ar fi fost trădat de unii dintre slujitorii săi cei mai de frunte.*

E vorba aici, în rîndul întăiu, de mişeleasca trădare săvîrşită de Aga Leca, omul care avea în acel timp cea mai importantă însărcinare: aceia de a apăra graniţa nordică a ţerii Ardealului [1].

Stabilirea acestui fapt, cu ajutorul unor documente, trecute cu vederea de istoriografia românească, se impune ca o complectare a uneia din cele mai glorioase şi mai tragice pagini ale zbuciumatei noastre istorii.

Cine a fost Aga Leca şi ce se ştia pănă acum despre rolul său în epopeia lui Mihai Viteazul?

D. Octav Gheorghe Lecca, în lucrarea sa „Familiile boiereşti Romîne" (p. 310 şi urm.), susţine că Aga Leca şi-ar fi tras originea de la Leca, un cavaler maniheu, pomenit la 1080, în părţile Sardicei. Printre baronii împărăţiei lui Balduin de Flandra găseşte pe un Luc–Raymond Leca. Iar un Giorgio Leca ar fi căzut în lupta de la Nicopole la 1396.

Autorul afirmă că, după 1550, această familie a trecut în Ţara-Românească şi că „filiaţiunea sigur probată în ţară începe în al XVI-lea secol prin *Marele Agă Leca (1550–1610), unul din cei mai iluştri boieri ai lui Mihai-Vodă.*

D. O. Lecca, nu arată documentele în temeiul cărora construieşte genealogia de mai sus. Aga Leca însuşi, cînd a fost ridicat la treapta de nobil, a dat Curţii din Viena următoarele informaţii privitoare la obîrşia sa.

Îşi trage originea din oraşul „Tarnow" [2] („quae Magnae Graeciae

[1] N. Iorga, *Istoria Rominilor din Ardeal şi Ungaria*, I, p. 197.

[2] Tyrnabon, în Tesalia *(N. I.)*.

www.dacoromanica.ro

clarissima in intimo recessu sinus est"). Aici s'a născut şi a crescut, supt jugul turcesc. Cu ani în urmă (deci în 1595 !), părăsindu-şi bunurile pe care le avea acolo, s'a refugiat la Mihai-Vodă, Domnul Munteniei, împreună cu familia sa. Aici fu numit „prefect" (Agă) şi căpitan al întregii oştiri muntene [1].

Nu putem şti ce e adevărat în aceste date, căci, cum vom arăta mai la vale, el se laudă cu fapte săvîrşite de alţii, şi apoi e cunoscută străduinţa acestor aventurieri de a-şi arăta o origine cît mai strălucită. Un lucru e adeverit prin documente: că era de neam Albanes (Arnăut).

În calitate de Agă, Leca a luat parte la campaniile lui Mihai Viteazul împotriva Turcilor şi, după toată probabilitatea, a fost de faţă la lupta de la Călugăreni. Cît preţ se poate pune pe spusele lui se vede şi din faptul că înaintea Imperialilor din Viena s'a lăudat că el a tăiat capul lui Caraiman-Paşa în acea bătălie [2]. Se ştie însă că Mihai Viteazul însuşi a îndeplinit acest act eroic, care a demoralisat, în mare măsură, mulţimea păginilor. Iată ce spune Cronica ţerii, relatînd, de sigur, un fapt în de obşte cunoscut în Ţara-Românească [3]:

„Atunci Sinan-Paşa, văzînd că nu-i sporeşte, înturnatu-s'au cu ruşine. Decii, el strînse toţi Paşii şi toate căpeteniile oştilor şi făcură năvală mare asupra lui Mihai-Vodă, ca să izbîndească într'un chip, şi luară cîteva tunuri. Atunci Mihai-Vodă, văzînd atîta hîrborie mare, el încă-şi strînse toţi boiarii şi toţi căpitanii, şi ieşiră întru întîmpinarea lor de faţă. Şi aici şi Mihai-Vodă cu mîna lui tăiè pe Caraiman-Paşa şi înfrînseră pe Turci înapoi".

Walter încă scrie că Mihai Viteazul a tăiat doi Turci de frunte, fără însă a li aminti numele [4].

Cînd, la 26 Iunie 1599, Mihai-Vodă încheie tratatul de vasalitate către noul Domn al Ardealului, Andrei Báthory, între boierii cei mai de frunte cari se obligă, în act separat, la acea credinţă faţă de principe, figurează şi Aga Leca, alături cu Eftimie Mitropolitul, Vornicul Dimitrie, Banul Mihalcea, Logofeţii Teodosie şi Mirislău, Banul Calotă, Radu Clucerul, Preda Postelnicul, Sava Armaşul, Şerban Păharnicul şi Pană Vistiernicul [5].

[1] Hurmuzaki, XII, p. 1246.
[2] *Ibid.*
[3] N. Iorga, *Faptele strămbunilor*, p. 152.
[4] N. Iorga, *Istoria Armatei*, I, p. 383.
[5] A. D. Xenopol, *Istoria Rominilor*, Bucureşti 1918, V, p. 272.

www.dacoromanica.ro

Dar încă în cursul anului 1599 actele vorbesc despre un complot ţesut de Aga Leca în contra stăpînului care-l ridicase la loc de frunte în Divanul domnesc. Chestia aceasta a rămas, pînă azi, nelămurită în istoriografia noastră. Regretatul I. Sîrbu, în laborioasa sa lucrare despre Domnia lui Mihai Viteazul, vorbeşte pe larg despre acest episod, fără a ajunge la un resultat positiv, fiindcă i-au scăpat unele izvoare ungureşti, asupra cărora vom stărui mai jos[1].

Dar să aruncăm, mai întâiu, o scurtă reprivire asupra evenimentelor ce s'au desfăşurat în acest timp.

Mihai Viteazul, după ce a bătut pe Necredincioşi, sfărmînd lanţurile robiei turceşti şi dobîndind libertatea ţerii, şi-a îndreptat privirile spre Miazănoapte, unde schimbarea deasă a domnilor din Ardeal crease o situaţie primejdioasă pentru siguranţa Ţerii-Româneşti. Sigismund Báthory, părăsind din nou tronul, lăsă domnia vărului său, Andrei Báthory, tînărul cardinal chemat din Polonia. Noul principe era prieten al Polonilor şi, prin urmare, al Turcilor. Astfel duşmanii căutau să încercuiască Muntenia din toate părţile, ameninţînd cu nimicire roadele unei acţiuni care fusese dusă la sfîrşit cu atîta vărsare de sînge.

Eroul nostru concepu, atunci, planul îndrăzneţ de a intra în Ardeal şi, cu aceiaşi sabie vitează, să rupă cercul inamic, înainte de ce s'ar fi închegat deplin. Deocamdată însă trebuia să ieie toate măsurile ca să nu fie surprins, din altă parte, de numeroşii săi adversari. Ca să înlăture orice bănuială, începu un şir de tratative: cu Andrei Báthory, cu Imperialii şi chiar cu Turcii, ca să evite un atac de la Miazăzi.

Solii munteni plecară spre Ţarigrad, la începutul lui Septembre 1599, cu propuneri de pace, cuprinzînd condiţiuni despre care era evident că nu vor fi acceptate de păgîni [2]. Turcii răspunseră cu aceiaşi viclenie, prefăcîndu-se că primesc oferta, dar hotărîră să-l piardă pe Mihai.

Dăm în resumat expunerea acestui complot, făcută de I. Sîrbu, în lucrarea citată.

Faptele sînt relatate în trei izvoare. „Dragomanul Chesarului", care informa Curtea din Viena despre evenimentele mai impor-

[1] I. Sîrbu, *Istoria lui Mihai-Vodă Viteazul, Domnul Ţerii-Româneşti*, II, p. 236 şi urm.

[2] Xenopol, *o. c.*, p. 280.

www.dacoromanica.ro

tante din Constantinopol, scrie, la 14 Novembre 1599, următoarele:

Mihai-Vodă trimese în Constantinopol pe căpitanul gardei sale, un Albanes de neam. Acesta, intrînd la Marele Vizir Ibrahim-Paşa fu înduplecat să iea asupra-şi uciderea lui Mihai-Vodă, fiind el fruntaş în Sfatul domnesc şi om de mare încredere. I-a făgăduit că-l va face imediat Domn al Ţerii-Româneşti, dîndu-i lui steagul şi cuca, pe care el le cerea pe sama lui Mihai. Trădătorul, acceptînd propunerea, a plecat spre casă, însoţit de capugi-başa şi un ceauş al Sultanului. Aceştia însă au fost jăfuiţi de nişte Cazaci, cari, luîndu-li avutul şi scrisorile pe care le aveau la ei, le-au dus la Voevod. Aducîndu-i în faţa sa, Mihai-Vodă tăiè, cu propriile sale mîni, pe Aga Leca (?), trase în ţapă pe ceauş, care ştiuse de trădare, şi osîndi la muncă silnică în ocnele de sare pe capugi-başa, care era nevinovat. Acest izvor greşeşte, firește, cînd vorbeşte despre uciderea lui Aga Leca.

Ni-a rămas însă o relatare mai autentică, din gura solului muntean, care a umblat la Curtea din Viena prin Novembre 1599. Acesta a spus că Mihai-Vodă, cercetînd pe ceauşii cari i-au adus semnele Domniei, a aflat la ei o scrisoare către Aga Leca, în care Sultanul făgăduia acestuia Domnia Ţerii-Româneşti, cu dreptul de moştenire, dacă-şi va ucide stăpînul. Voevodul a pus la chinuri pe Agă, dar, neputîndu-i smulge vre-o mărturisire, i-a iertat viaţa, dar i-a luat rangul şi slujba [2].

Evident că aceasta e versiunea cea adevărată, confirmată şi de scrisoarea nobililor răsculaţi către Aga Leca. („Ştim bine la ce chin a pus şi pe Măria Ta, fără nici o vină".)

A treia ştire o avem într'un raport al bailului veneţian, datat din 2 Octombre 1599. Acesta numeşte pe cel vinovat *„Carpus"*, nume pe care Sîrbu nu-l poate explica. Noi credem că „Carpi" este numirea arhaisantă al Albanesilor, deci tot despre Aga Lecca e vorba [2].

Rămîne deci stabilit că Aga Leca a fost învinuit, în temeiul unor puternice dovezi, de a fi atentat, în înţelegere cu Turcii, la viaţa Domnului său, care l-a supus la chinuri, ca să-i stoarcă mărturisirea.

Cu atît mai nelămurit apare faptul că Voevodul, cu firea sa

---

[1] Hurmuzaki, XII, p. 478. La Sîrbu, o. c., p. 239.

[2] Hurmuzaki, XII, p. 515 [E greu a se admite; *N. I.*]

www.dacoromanica.ro

atît de impetuoasă, nu numai că nu i-a luat viaţa, dar i-a redat şi rangul vechiu, încredinţîndu-i, mai tărziu, însărcinări foarte importante.

Cumpănind consideraţiile lui Ioan Sirbu[1], şi cuprinsul documentului analisat de el, ajungem la următoarea explicaţie:

Cu toate chinurile la care a fost supus, Aga Leca a negat pănă la capăt că ar fi avut cunoştinţă de intenţiile Turcului. Atunci, Domnul, ca să pună la încercare credinţa celui bănuit de trădare, s'a învoit cu el pentru următoarea apucătură. Aga Leca, despoiat de slujba sa, se va preface că se refugiază în Ardeal. Aici, Andrei Báthory, care-l credea setos de răzbunare, îi dete voie să-şi strîngă o oaste de Haiduci, cu cari să lupte contra Domnului muntean. Dar, în focul luptei de la Şelimbăr, Aga Leca trecu de partea lui Mihai-Vodă, cum li-a fost înţelegerea. Acesta, drept răsplată, l-a reprimit în graţia sa, şi astfel i s'a dat prilejul să joace rolul nefast în căderea Marelui Voevod.

După cum se ştie, biruinţa de la Şelimbăr a făcut din Mihai Viteazul stăpînul necontestat al Ardealului (28 Octombre 1599). În opera de organisare a ţerii cucerite, la sfîrşitul lui 1599 şi în primele două luni ale anului următor, nu întîlnim în acte numele lui Aga Leca. Cu atît mai important este rolul ce-i revine, încă din Mart 1600.

E indiscutabil că, la început, Mihai Viteazul era hotărît să păstreze Ardealul cucerit pentru sine şi urmaşii săi[2].

Pentru apărarea noilor hotare din spre Turci, a pus o puternică garnisoană în Lipova. Dar el se temea mai mult de un atac neaşteptat al Imperialilor, care i-ar fi putut smulge Transilvania, înainte de a încheia cu Rudolf un tratat, în condiţiuni favorabile. Ca să înlăture această eventualitate iminentă, a luat măsuri întinse şi pentru apărarea frontierelor de către Germani.

Mihai Viteazul îşi dădea bine sama că stăpînirea Ardealului nu putea fi asigurată fără aşa-numitele „Părţi" *(Partes)*, care au aparţinut totdeauna Principatului transilvănean, în epocile lui de înflorire.

Ungnad, comisarul imperial, raportează, încă la 17 Novembre

[1] O. *c.*, p. 239.

[2] Pentru cele ce urmează, cf. N. Iorga, *Istoria Rominilor din Ardeal şi Ungaria*, I, p. 200 şi urm., şi *Istoria Armatei*, II, p. 6 şi urm.; Emeric Lukinich, *Erdély területváltozásai*, p. 195 şi urm.

www.dacoromanica.ro

1599, că Mihai-Vodă a cuprins Chioarul şi are de gînd să ia încă şi Hustul şi Oradea-Mare, ca să închidă drumul spre inima Ardealului, de o parte Nemţilor, iar de alta Turcilor. Un alt raport al comisarilor către Impăratul, din Februar 1600, spune că Voevodul cere cu drept de moştenire, pentru sine şi fiul său, în rîndul întăiu, Ardealul, iar, în al doilea: Hustul, Baia Mare şi toate acele teritorii care au aparţinut vre-odată Ardealului [1]. În deosebi, Chioarul, pe care l-a luat în stăpînire în Decembre 1600, avea o mare importanţă strategică. De oare ce drumul spre centrul Transilvaniei pe la Oradea-Mare era în mînile păginilor, iar, de la Hust, pătrunderea era închisă de munţi înalţi, Imperialii nu aveau altă cale decît cea ce conducea la Cluj, trecînd pe lîngă puternicele cetăţi Chioarul şi Gherla.

Ocupînd, de la început, aceste două fortăreţe, Domnul muntean a făcut dovada unei înalte prevederi, din punct de vedere strategic. Dar urmările au arătat că a săvîrşit o mare greşeală punînd în fruntea lor pe veneticul Aga Leca (înainte de 15 Mart 1600) [2]. Căci întăiul document care ni vorbeşte de acest Arnăut viclean în fruntea Gherlei şi a Chioarului ni descopere gîndul lui de a-şi vinde stăpînul, pregătindu-se să treacă la Imperiali.

La data de 15 Mart 1600, Baronul Hoffkirchen raportează din Caşovia Suveranului său că Ardelenii sînt foarte nemulţămiţi şi stau gata să se răscoale împotriva stăpînirii tiranice a lui Mihai-Vodă, dacă ar primi ajutor de la Curtea din Viena. Între alte informaţii, mai comunică Împăratului că în fruntea cetăţii Chioarului şi a Ungvarului (*sic*, în loc de Ujvár, Szamosujvár!) a fost pus „Aga Lukas" (Leca), cu 1.200 de Romîni. Acest Agă a fost nu odată în primejdie să i se taie capul „et s'è lasciato intendere da persone di qualità che, se fusse certo dell' animo di Sua Maiestà, che resignarebbe le sue fortezze, insieme con le genti che tiene a carico suo. Ma, per esser questo un principio di romper guerra, non potiamo noi quì trattar di questo senza espresso ordine di Sua Maiestà o di Sua Altezza Serenissima".

Acest act dovedeşte că Aga Leca plănuia încă din Mart 1600 să deschidă drum în Ardeal duşmanilor lui Mihai-Vodă. Să vedem cum şi-a pus în aplicare acest plan.

---

[1] Lukinich, *o. c.*, p. 105.

[2] Hurmuzaki, XII, p. 781.

www.dacoromanica.ro

În vreme ce Mihai-Vodă era preocupat de asigurarea stăpînirii sale în Ardeal, la Sud din spre Turci şi la Nord din spre Imperiali, o nouă primejdie s'a ridicat ameninţătoare la Răsărit. Cînd se pregătia, tocmai, să trimeată noi trupe spre Oradea-Mare, Hust şi Şimlău (30 April), declarînd că nu va renunţa, odată cu capul, la judeţele mărginaşe, aparţinătoare principatului ardelean, el trebui să-şi îndrepte toate forţele contra duşmanilor cari porniau împotrivă-i din Moldova [1]. În cursul lunii Maiu, cum ştim, Mihai Viteazul trecu peste Carpaţi şi cuceri ţara lui Ieremia Movilă. În acest timp Aga Leca se bucura de toată încrederea Domnului său, pe care-l vedem scriind, la 20 Maiu 1600 („datum ex castris nostris ad fluvium Pruth positis") judelui bistriţan să predea trei scrisori românești generalului său din Chioar, comunicîndu-i, acestuia, de sigur, ştiri importante [2].

La sfîrşitul lui Iunie 1600, Mihai-Vodă, după ce orîndui trebile Moldovei cucerite, se întoarse în Ardeal, şi la 1-iu Iulie intră biruitor în Alba-Iulia, ca Domnul celor trei ţeri surori, unite supt sceptrul său. La sfîrşitul acestei luni vedem pe Aga Leca însoţind nişte soli turci cari mergeau spre Lugoj [3].

Voevodul nostru concepu acum un plan măreţ: să recucerească din mînile Turcilor cetăţile mărginaşe, între care Timişoara şi Oradea-Mare. În acest scop chemă, în luna August, trupele nobililor în tabără, mai întăiu, după cît se pare, lîngă Orăştie, iar pe urmă la Sebeşul Săsesc. Nemeşii unguri însă, pretextînd că nu au provisii, se adunară în tabără lîngă Turda. La 23 August, comisarii imperiali trimet lui Rudolf o scrisoare a lui Ştefan Csáky, recomandîndu-l ca pe un credincios al lui Sigismund Báthory şi ca pe unul care, cunoscînd bine intenţiile „Valahului", i-ar putea mult strica [4]. Şi tocmai pe acest Csáky îl trimese Mihai-Vodă să afle ce planuri urmăresc nemeşii unguri!

La 21 August, el scrie din tabăra de la Turda comisarilor că a fost însărcinat de Voevod să ducă trupele nobililor acolo unde au fost chemate. Ungurii, întruniţi pe cîmpia Cristişului, hotărîră revolta pe faţă, şi Csáky, făţărind un timp resistenţă, se alătură la ei. La 2 Septembre, invită şi pe Bistriţeni să iea armele

[1] *Történelmi Tár*, 1884, p. 270.
[2] Szádeczky, *Erdély és Mihály Vajda*, p. 340.
[3] *Történelmi Tár*, 1884, p. 456.
[4] Szádeczky, *o. c.*, p. 466.

www.dacoromanica.ro

împotriva tiranului. „Am dat de știre" – scrie Csáky Bistrițenilor – „și Maiestății Sale Împăratului. Generalul Maiestății Sale din Cașovia a și sosit cu o oaste mare la hotar [1]."

Nobilimea vicleană izbuti astfel să-și asigure ajutorul generalului Basta, fără de care acțiunea ei ar fi fost răpede reprimată de Mihai. Dar drumul pe care avea să între Basta în Ardeal era păzit de cetățile Chioarului și Gherlei. Generalul albanes, ajungînd la Cluj, nu se putea simți în siguranță atîta timp cît la spatele lui se aflau două garnisoane care l-ar fi putut ataca în momentul cînd era angajat în luptă cu Mihai.

Aga Leca ar fi putut împiedeca deci catastrofa de la Mirăslău, sau, în casul cel mai rău, ar fi putut înlătura consecințile fatale ale acelei înfrîngeri, dacă păstra credința jurată lui Mihai-Vodă. Că rolul lui a fost apreciat tot așa și de contemporanii interesați, se vede din stăruințile pe care le-au pus atît Imperialii, cît și nemeșii, ca să-l determine a-și trăda stăpînul.

Nobilii unguri, după ce au obținut aderarea la revoltă a Bistrițenilor, la 4 Septembre 1600, adresează lui Aga Leca următoarea scrisoare, neutilisată încă de istoricii noștri [2]:

„Magnifice domine, amice nobis honorande, salutem et servitiorum commendationem. Dumnezeu să dea Măriei Tale mult bine. Măria Ta știi bine ce neajuns și prăpăd ne-a copleșit pe toți de cînd cu întrarea in această țară a lui Mihai-Vodă: nelegiuiri, omoruri fără vină și alungarea din țară a fruntașilor. Aceste lucruri nu se mai puteau suporta, și între noi nu le-am putut suferi mai mult, căci acum avea de gînd să taie pe domnii din întreaga țară, nobilimea și pe cei patru diregători unguri, lucru pe care Dumnezeu l-a scos la lumină, ca prin minune. Înțelegînd deci această primejdie ce vine asupra noastră, am voit să ne punem la adăpost și să prevenim nelegiuitul său gînd. De aceia noi, țara întreagă și toate staturile, ne-am adunat în tabără aici la Turda cu toate puterile; cu noi sînt și slujitorii unguri, plătiți de el; apoi orașele, întreagă Săsimea, partea cea mai mare a Secuilor și Cazacii încă sînt alăturea de noi. Astfel, cu ajutorul lui Dumnezeu, sîntem pe cale de a scăpa de fărădelegile lui. Aceste blăstămății n'au fost numai pe capul nostru, ci și pe al Măriei Tale. *Știm bine la ce chin*

[1] Hurmuzaki, XII, p. 1019.

[2] *Erdély országgyülési emlékek,* IV p, 531 și urm.

www.dacoromanica.ro

te-a pus şi pe Măria Ta, fără nicio vină. De acum, pentru slujba vrednică a Măriei Tale, te poţi aştepta la acelaşi lucru, ori chiar la moarte. Măria Ta poţi înlătura această primejdie, dacă te înţelegi cu noi. Am cunoscut totdeauna bunăvoinţa Măriei Tale către noi. De aceia te rugăm acum să-ţi arăţi bunăvoinţa către ţara noastră. Să vii Măria Ta la noi şi să fii la noi cu toată armata de care dispui. Lăsînd cetatea în bună pază, dacă ai veni la noi, am scăpa de o povară, pe care nu o mai putem suporta. Făgăduim cu întreagă ţara: staturi, domni, fruntaşi şi luptători, pe credinţa noastră, că-ţi vom lăsa pe viaţă căpitănia Chioarului, iar Reteagul, cu moşia stăpînită de Radu Clucerul, ţi-o dăruim pe veci, din fiu în fiu, şi pe acela care ni va fi dat de Dumnezeu drept principe îl vom face să-ţi confirme aceste posesiuni. Vrem să fim cu tot binele Măriei Tale şi urmaşilor Măriei Tale. Astfel, dacă primeşti îndemnul nostru, îţi asiguri, cît trăieşti, o viaţă liniştită şi paşnică, iar urmaşilor moşie pe veci, în care pot să şi rămînă. Iar, dacă nu vei asculta sfatul şi dorinţa noastră, nu noi vom fi de vină pentru primejdia şi ruina ce se va abate asupra capului Măriei Tale. Acestea ţi le dăm de ştire cu bunăvoinţă, şi aşteptăm răspuns grabnic la scrisoarea noastră. Dumnezeu, etc. *Datum in castris ad oppidum Thorda positis, 4 Septembris 1600".*

Adresa: *„Magnifico Domino Lucae Aga, Capitaneo arcium Kövár et Zamosujvár, etc., domino et amico nobis honorando".*

Vom vedea mai la vale pentru ce Aga Lecca n'a dat ascultare acestei chemări, nici alteia, datată în 9 Septembre, cu următorul cuprins:

Magnifice, etc.

„Am fost scris, şi mai înainte Măriei Tale, în numele ţerii, despre starea noastră de acum, dar, fiindcă nu ţi-au dat scrisoarea, vrem acum din nou să-ţi aducem la cunoştinţă situaţia publică. Îţi putem scrie că, aducîndu-ni aminte că am jurat credinţă Maiestăţii Sale Împăratului roman, înduratului nostru principe, şi văzînd cum zi de zi se risipeşte şi se pustieşte ţara, am înţeles că Mihai-Vodă vrea să-şi însuşească această ţară de la Maiestatea Sa. Observînd noi această păgubire învederată a Maiestăţii Sale, pentru ca patria noastră să nu se înstrăineze de Maiestatea Sa şi ca soarta noastră să nu ajungă la strîmtorare şi supt nelegiuire şi mai groaznică, toţi, pe capete, cu toate staturile ţerii, am ieşit în tabără, aici, lîngă Turda. N'am voit să mai meargă înainte planurile lui

www.dacoromanica.ro

Mihai-Vodă, îndreptate împotriva noastră și a Maiestății Sale Împăratului roman. Călărimea ungară în simbrie și o bună parte a Secuimii încă e cu noi, și ceilalți sînt lîngă noi. Întreagă oștirea maghiară și germană a Maiestății Sale Împăratului, împreună, în număr de 25.000 oameni, vine în ajutorul nostru. Avangarda ei azi sosește în apropierea Clujului. Măria Ta poți judeca din acestea că din mila lui Dumnezeu avem mijloace pentru ca Mihai să nu domnească mult aici. Și, fiindcă totdeauna te-am simpatisat pe Măria Ta, am dori ca și de acum să poți rămînea pentru noi. Dacă Măria Ta ai voie la aceasta, acum e un foarte bun prilej, numai să ni predai cele două cetăți, care sînt în mînile Măriei Tale. În casul acesta făgăduim, pe dreapta noastră credință, că-ți vom da atîta moșie, încît îți va ajunge, în măsură cinstită, și vei avea Măria Ta în mijlocul nostru o situație respectată. Căci doar e mai bine pentru Măria Ta să rămîi între noi, oameni creștini, în credință către Măria Sa Împăratul, decît să slujești pe acel păgîn de Mihai-Vodă, care nu de mult, după cum am auzit, pentru slujba cu credință a Măriei Tale, la ce primejdie te-a adus!

Credem că n'ai uitat nici Măria Ta acest lucru. De aceia, cu drag te rugăm, în numele țerii, ca, bine cumpănind toate acestea și unindu-te cu noi, să rămîi aici în credință către Maiestatea Sa Împăratul roman și să dai în mînile noastre cetățile. În ceia ce-am făgăduit, după adevărata noastră credință, nu vom rămînea de sminteală. În alte lucruri încă vom fi de ajutor și ocrotitori Măriei Tale. Dumnezeu, etc. *Datum în castris ad Thorda positis, die 9 Septembris, anno Domini 1600*" [1].

Din a treia scrisoare a nobilimii (10 Septembre) aflăm că Aga Leca, drept răspuns la cele de mai sus, i-a întrebat pe răsculați: pe cine recunosc ei de domn și stăpîn? Ei scriu că domnul lor e *Împăratul roman.*

După cum se vede din acte, Aga Leca era gata să vîndă pe Mihai Viteazul, voia însă să obțină, în schimbul tradării, o răsplată bogată, care să-i asigure, lui și urmașilor, un traiu tihnit. Cunoscînd bine împrejurările din Ardeal, el știa că numai Imperialii îi puteau da ce aștepta. De aceia, odată cu răspunsul trimes nemeșilor, Aga Leca scrise generalului împărătesc Basta, cum dovedește scrisoarea acestuia din urmă (10 Septembre), rămasă de asemenea necunoscută istoricilor noștri.

[1] *Erdélyi orszaggyülési emlékek,* IV.

www.dacoromanica.ro

Sună astfel [1].

„Am înțeles vorba Măriei Tale privitoare la predarea Gherlei, lucru pe care l-am luat în nume de bine de la Măria Ta. Și în numele Maiestății Sale voim să fim către Măria Ta cu toată bunăvoința și grația. Și, dacă Măria Ta vrei să treci la noi și să intri în slujba Maiestății Sale, poți veni, căci noi îți vom da loc și leafă, și-ți vom fi de tot ajutorul. Iar, dacă Măria Ta n'ai vrea să vii aici, ci să mergi în altă parte, cu ceialaltă scrisoare a noastră poți merge liber și în siguranță, cu toți oamenii și întreg avutul. Te rugăm, Măria Ta, să nu dai nimănui altuia cetatea decît aceluia pe care l-am trimes acolo. Pentru această bunăvoință ne vom strădui să fim Măriei Tale cu toată dragostea".

Nobilii cari nu aveau cunoștință de cele puse la cale între cei doi Arnăuți fac pe soții de arme ai lui Leca, pe slujitorii unguri, să-i scrie, iar la 13 Septembre nemeșii înșiși îi trimet o nouă epistolă. Aceste acte erau cunoscute [2].

Tot în acea zi, căpitanii luptătorilor unguri îi adresează a doua scrisoare, pe care nu o aflu în colecțiile noastre de documente; de aceia o reproduc în traducere românească:

„*Generose*, etc.

Nu-i nevoie să arătăm cu multe vorbe din ce pricină am părăsit pe Mihai-Vodă, căci toată lumea știe ce gînduri blăstămate a nutrit împotriva noastră. Am aflat, atît din scrisorile lui, cît și din alte lucruri, că, pentru slujba noastră credincioasă, voia să ne plătească, tăindu-ne pe toți și ștergîndu-ne de pe fața pămîntului. Dar, dacă nu luăm aceasta în socoteală, îți aduci aminte în ce chip nevrednic a voit anul trecut să te piardă, cu toată slujba credincioasă a Măriei Tale. Noi, văzînd gîndul lui blăstămat și păgîn, și înțelegînd că toate faptele lui țintesc la nimicirea și pustiirea creștinilor, n'am voit să rămînem lîngă el, ci l-am părăsit, dîndu-ne în credința Împăratului, împreună cu întreagă țara. De aceia cu drag te rugăm, la dorința țerii, să predai cetățile Gherla și Chioarul, căci știi că ți-au făgăduit tot binele. Noi garantăm că aceste făgăduieli vor fi observate în toate părțile lor. Iar, dacă ai de gînd să rămîi în această țară, vor purta grijă cu cinste de Măria Ta. Căci doar e mai bine și mai cu cinste pentru Măria

[1] *Ibid.*

[2] Hurmuzaki, IV[1], pp. 129-131.

www.dacoromanica.ro

Ta să fii cu credință către Maiestatea Sa Împăratul, alăturea cu Creștinii, de cît să slujești stăpinirea robitoare a unui om fără Dumnezeu, cu fire de Turc. Am trimes un slujitor, prieten al nostru; te rugăm să dai crezare vorbelor ce va spune cu graiul viu, căci din inimă sîntem binevoitorii Măriei Tale. Dumnezeu, etc. ...*Datum ex castris ad oppidum Thorda positis, die 13 Septembris 1600* (urmează numele căpeteniilor).

Adresa: „*Generoso Domino Lecha Agae, praesidiorum keowariensis et wywariensis capitaneo, etc., domino et amico nobis plurimum observandissimo*[1]".

Am văzut că Aga Leca a oferit cetățile generalului Basta. Se știe că, la 11 Septembre 1600, căpitanul împărătesc Herberstein a fost lăsat să intre în cetatea Chioarului [2]. Astfel Basta putu să înainteze fără nicio grijă spre Cluj, unde ajunse prin 13 Septembre. După o odihnă de o zi, plecă mai departe spre Turda, unde unindu-și cei 6.000 de luptători ai săi cu armata răsculaților, aceasta se ridică la 16.000 de luptători [3].

Evenimentele ce au urmat se cunosc. Basta, după ce a pus mina pe cele două cetăți puternice, care l-ar fi putut amenința de la spate, a atacat pe Mihai Viteazul și l-a bătut în lupta de la Mirăslău, la 18 Septembre 1600. Trădarea lui Aga Leca a făcut cu putință dușmanilor să smulgă cu această lovitură de sabie Ardealul.

Vînzătorul și-a primit răsplata făgăduită, după cum arată documentele pe care le vom trece într'o scurtă revistă.

Nu mult după lupta de la Mirăslău, Comisul Leca roagă pe Pezzen să intervină ca să primească și el de la Curtea din Viena emblemă nobilitară ca și *Aga Leca*. La 6 Novembre 1600, Mihai Székely scrie din Satul-Mare lui Aga Leca să nu aibă grijă, căci nu-i uită afacerea [4]. Alte scrisori vorbesc de daruri imperiale pe sama lui Aga Leca [5].

Mihai Viteazul nu știa nimic de trădarea vicleanului său căpitan,

---

[1] *Erdélyi országgyülési emlékek*, IV, pp. 537-9.

[2] Szádeczky, *o. c.*, p. 369. Despre Gherla, știm că a fost predată tot unui om al Imperialilor, prin 21 Septembre 1600 (*ibid.*, p. 560).

[3] Hurmuzaki, XII, p. 1050.

[4] *Ibid.*, p. 1078.

[5] *Ibid.*, pp. 1111, 1246 și *ibid.*, III [1], p. 27.

www.dacoromanica.ro

căci, la 23 Mart 1601, scria lui Somogyi că-i va trimete la Beiuş pe Aga Leca [1].

Preţul trădării, firește, n'a fost numai blasonul de nobil al Imperiului, căci cu atîta Arnăutul lacom nu s'ar fi mulţămit. Împăratul i-a făgăduit şi trei sate în ţinutul Chioarului şi suma de o sută de taleri. La 15 Februar 1600, generalul Basta grăbeşte la Împăratul cedarea satelor promise [2].

La 1-iu Mart 1603, Leca tot nu le primise, fiindcă nu voia să i le predea Mihail Székely, „căpitanul nostru", cum îl numeşte Împăratul în răspunsul său către Basta [3].

Cîndva după această dată, Aga Leca ajunse totuşi în posesiunea de fapt a celor trei sate aparţinătoare la districtul Chioarului, fiindcă despre ele nu pomeneşte nimic în corespondenţa cu Curtea din Viena, căreia i se plînge de mai multe ori împotriva lui Sigismund Rákóczy, fiindcă-i confiscase nişte lucruri [4].

Am crezut că e necesar să stabilim adevărul istoric privitor la rolul pe care Aga Leca l-a avut în Domnia glorioasă şi tragică a lui Mihai Viteazul. Părerea, greşită, că el a fost unul dintre colaboratorii străluciţi ai marelui Domn s'a strecurat, firește, şi în manualele de şcoală.

În realitate, Aga Leca a fost un lefegiu străin, care, după ce a izbutit să-şi asigure încrederea Voevodului, şi acesta i-a dat o înaltă diregătorie militară, odată a voit să-şi piardă stăpînul, iar pe urmă l-a trădat într'unul din cele mai critice momente ale zbuciumatei lui vieţi.

Sîntem la începutul epocei cînd străini veniţi din Sudul Dunării cîştigă, pe încetul, tot mai multă influenţă în viaţa de Stat a principatelor, mai ales atunci cînd pe tronul lor urcă Domni de neam grecesc. Suferinţile pe care le-au adus asupra neamului nostru aceşti venetici aparţin altui capitol al istoriei noastre [5].

Victor Motogna.

---

[1] Szádeczky, *o. c.*, p. 405.

[2] Hurmuzaki, IV[1], p. 332.

[3] *Ibid.*, p. 337.

[4] *Ibid.*, pp. 340, 342, 343.

[5] Între altele „Relaţiile dintre Ţerile Româneşti şi Ardealul în veacul al XVII-lea"; în manuscris.

www.dacoromanica.ro

Dumitru Brătianu şi opera lui [1]

– o revelaţie politică şi literară –

D. Al. Cretzianu a făcut un mare serviciu istoriei contemporane a României tipărind o parte din corespondenţa lui Dumitru Brătianu, fratele mai mare al lui Ion şi în unele privinţi măcar de o potrivă cu acesta. Se poate îndrepta, puţin, astfel greşeala ce s'a făcut faţă de acela care în tinereţă a fost un propagandist activ şi inteligent pentru causa românească la Paris şi la Londra, a avut pe urmă o viaţă de o puritate desăvîrşită, a dat numele său Ministeriului de împăcare pentru proclamarea Regatului şi, în divergenţă, pasionată până la duşmănie şi ură, cu mult mai fericitul său frate, a fost întrebuinţat de duşmanii acestuia şi acoperit de sentinţi condamnatoare de aceia cari apărau pe a tot puternicul „Vizir", până ce din el, foarte îmbătrînit, a rămas acea „umbră rătăcitoare cu mustăţi albe" pe care o sapă cîndva în oţelul stilului său Delavrancea şi pe care şi eu am zărit-o strecurîndu-se în umbra neizbîndei sale, chiar dacă, după moartea lui Ion, el fusese proclamat, de formă, şef al partidului liberal.

I.

O foarte bună introducere dă prima biografie de care s'a învrednicit Dumitru Brătianu. Şi cîte o lumină nouă asupra întregii familii, ca aceia care face să se vadă participarea unui unchiu, Toma, la mişcările ţerăneşti din 1821 şi 1826 (p. 4), refusul tatălui de a face să beneficieze fiul cel mai mare de graţiile lui Chiselev (p. 5), acelaşi lucru pe urmă faţă de ministrul Barbu Ştirbei (p. 7). Studii la Sf. Sava, apoi, de drept şi chiar de medicină, la Paris. Aici soseşte; cu prestigiul şi cu idealul său, Ion Cîmpineanu la 1839; aici se leagă prietenie şi cu Moldoveni ca un Mavrocordat şi un Săndulachi Miclescu (p. 10; după Ion Ghica). Abia în 1841 vine în Franţa fratele Ion (p. 13).

Adîncă influenţă a lui Edgar Quinet, pe care, în numele studenţilor romîni, îl salută, în cuvinte calde, Dumitru Brătianu (p. 17). În alte cuvinte, de o călduroasă elocvenţă romantică, el celebrează începutul revoluţiilor care culmineză cu anul 1848. Apoi el se

[1] Al. Cretzianu, *Din Arhiva lui Dumitru Brătianu* („Aşezămîntul cultural Ion C. Brătianu", XXII), Bucureşti 1933, 2 vol.

www.dacoromanica.ro

amestecă în luptele de la Paris şi se îndreaptă apoi, cu fratele lui, spre Bucureştii unde revoluţia trebuie, în convingerea lor, să aibă loc neapărat, ca o datorie.

Înainte de răsturnarea lui Bibescu, i se dă misiunea, grea, de a încheia un pact cu Ungurii revoluţionari; după izbucnirea mişcării muntene e trimes la Viena. Prin Pesta se întoarce la Bucureşti, unde i se încredinţează o nouă misiune, cu aceleaşi perspective, la Constantinopol. Toată această parte e deosebit de bine tratată.

Peste puţin, fără a fi fost prins de Turci, el se află printre exilaţii revoluţiei, fără basă populară, care a fost aşa de iute suprimată. La Paris opera de propagandă e imediat reluată, ca şi în Anglia, unde e judecat oficial ca „o persoană foarte inteligentă şi din cele mai respectabile". Cîştigă pe lordul Dudley Stuart printr'o argumentaţie care ţine samă şi de interesele economice ale Angliei, atunci încă aşa de legată de ideia integrităţii intangibile a Imperiului Otoman: nu uitase a strecura şi posibilitatea Unirii Principatelor (p. 36). O şedinţă a Parlamentului engles consacrată Romînilor e datorită străduinţilor tînărului pe care foştii şefi ai revoluţiei bucureştene îl păziau de aproape ca nu cumva să jignească pe Turci (pp. 38-9). Franţa, care se îndreaptă spre al doilea Imperiu, e, oficial, mai puţin dispusă a scoate la iveală chestia românească, şi verva lui Dumitru Brătianu nu cruţă pe aceia cari-i par a fi numai oamenii reacţiunii (pp. 40-1).

Acuma, el vede, peste înfrîngerea momentană, putinţa unei ridicări a Romînimii „de la Tisa pănă la Marea Neagră" (p. 43). Ireductibil faţă de sfaturile realiştilor emigraţiei, el merge la Londra pentru a lucra cu Comitetul Democratic internaţional al lui Mazzini (p. 45). Apărînd drepturile Romînilor din Ardeal şi avînd în vedere unitatea naţională, el e pentru Confederaţia Dunăreană cu Ungurii şi cu Iugoslavii (este chiar numele) (p. 48 şi urm.). Dar în acelaşi timp întrebuinţează prieteniile englese pentru ca acolo, la Londra, în momentul cînd începe războiul Crimeii, să iasă din nou la iveală chestia românească (p. 52 şi urm.). Ar voi ca o legiune românească să colaboreze la lupta contra Rusiei tiranice.

Împăcat cu Kossuth pentru a face voia lui Mazzini, tînărul idealist se grăbeşte să fie cît mai răpede acolo unde armele aveau să decidă procesul. Intrigile ambiţiosului Eliad, stăpîn pe spiritul generalisimului turcesc Omer-Paşa, apoi ocupaţia austriacă

www.dacoromanica.ro

împiedecă o acțiune pe care Dumitru Brătianu o și începuse în Oltenia (pp. 57-9).

Trebuie să se revie deci la stăruințile asupra oamenilor politici englesi, și d. Cretzianu va reproduce remarcabile articole din publicațiile englese cele mai cetite pe care a reușit să le provoace stăruința atît de simpaticului tînăr, care vedea acum posibilitatea creării unei armate românești de 100.000 de oameni, gata să se arunce asupra Rușilor. Dar războiul se mîntuie.

La congresul de pace, Dumitru Brătianu, în legătură cu Kogălniceanu, stăruie pentru un regat românesc independent, afară de învestitura Domnului și plata tributului. Activitatea lui, un moment la Paris, apoi iarăși la Londra, e demnă de cele mai mari laude, aducînd ținerea unui meeting pentru Romîni. Se știe însă ce atitudine a fost impusă față de Unire Angliei de interesele ei, așa cum se înțelegeau atuncea.

Acum în sfîrșit el poate reveni în țara pe care atîta timp n'o văzuse, pentru a juca rolul cuvenit lungilor și rodnicelor lui sforțări. Îndată, cu Nicolae Golescu, e retrimes în locul unde știuse a se face atît de cunoscut. Peste puțin Gladstone însuși va cere între Rusia și Turcia „zidul format de pieptul oamenilor liberi" (după biografia lui Gladstone de John Morley, *ibid.*, p. 75). Fostul exilat va putea fi primit acum de Cavour și chiar de „usurpatorul" Împărat al Francesilor.

Cariera eroică s'a încheiat astfel. În Principatele Unite ale lui Cuza-Vodă, experientul agent diplomatic își capătă locul, firesc, de ministru de Externe. Lucrul alături de inițiativa personală a Domnului se dovedește însă imposibil. Retrăgîndu-se, e trimes la Paris pentru împrumut și armament, dar revine în țară. O scurtă încercare la Interne încetează odată cu un Ministeriu de vechi revoluționari nu încă deprinși a ținea samă de împrejurări.

Ei lucrează deci pe vechea lor linie, rupîndu-se dintr'o solidaritate, așa de necesară, cu Domnul. Supt Carol I-iu, Dumitru Brătianu, care întîmpinase ca primar al Capitalei pe noul Suveran, are o misiune la Belgrad, apoi la Paris. Nici supt noul regim revoluționarii, chemați la putere în Mart 1867, nu se pot menținea, din causa nedibăciei cu care tratează raporturile cu străinătatea. Îndată însă Dumitru Brătianu, rămas ministru, e trimes în Apus, data aceasta pentru a trata căsătoria dintre Domnitorul Romînilor și fiica ducelui de Genova, viitoarea regină a Italiei, Margareta.

www.dacoromanica.ro

Dar, după călătoria la Viena pentru funeraliile lui Maximilian, Împăratul Mexicului, același trimes va asista la nunta princesei Margareta cu vărul ei Umberto; la Roma principele Napoleon îi vorbește de planul de a se face rege al Ungariei și șef al unei Confederații Dunărene (pp. 87-8). La Paris, Napoleon al III-lea îl sfătuiește ca, în chestia independenței, să aibă răbdare (p. 88).

Se știe ce misiune grea a avut în 1876 la Constantinopol Dumitru Brătianu, mult timp în relații reci cu Carol I-iu. De și temător față de ideia războiului, el se raliază la opinia Domnului din care ar voi să se facă, atunci chiar, un rege (p. 91). Până la 1881 el va fi represintantul în Capitala Imperiului Otoman al României libere.

De acolo va fi rechemat pentru Ministeriul Încoronării.

II.

Scrisorile, atent și bogat comentate, care încep cu un răvaș frățesc, din 1840, al lui Ion; altul pp. 105-6, no. IV; răspuns, p. 111, no. VI; unul de la tată, cînd trimete pe Ion la Paris, nu în Germania; pp. 111-2, n le VII-VIII), sînt vrednice de tot interesul.

Ion Ghica, și el la Londra, se plînge, la aceiași dată a silinților lui Cîmpineanu în Apus — *se văd aici legăturile între cele două mișcări* —, de greutățile ce întîmpină în opera de propagandă tinerețea și sărăcia lor: „Dar ce să facem noi aștia, bieți tineri, ce putem face în această lume stupidă, cu acești mari seniori, duci, prinți, conți, baroni, etc., cari te privesc de sus și pentru a te face auzit și ascultat de cari ești silit a-ți da sfatul să li inspiri milă? Prima chestie e dacă sînt nepot al Domnului (Alexandru-Vodă Ghica). Atunci cînd răspund: da, radiază de bucurie și sînt mulțămiți că nu e un om de rînd *(un vilain)* acela pe care-l privesc... Ar fi de o sută de ori mai fericiți să primească pe fiul unui prinț decît pe nepotul său și de zece mii de ori mai mult să primească pe prințul însuși, laș și trădător, decît un om cinstit și demn. Se chiamă aici că aceștia sînt oameni, oameni mari: îi admiră și se strigă: ura pe piețele publice, la teatru și pretutindeni, și asta se chiamă că este o societate. Trebuie să fii un om de geniu sau un om care să fi făcut pentru țara sa ce a făcut Cîmpineanu ca să poți sparge coaja prejudecății“ (pp. 103-4). Și el adauge că aceasta e floarea Angliei, burghesii gîndindu-se numai la îmbogățire, „pentru a despreți pe ceilalți“. Și muncitorii englesi nu-i par să aibă

www.dacoromanica.ro

mărinimia celor francesi, „inteligenți și plini de focul sacru“: țin doar poate la regina și la Wellington. Deci el ar vrea... să piară toți Englesii (pp. 104-5). Din țară Ghica trimete apoi știri pentru a împovăra pe Vodă Alexandru Ghica, atunci un dușman pentru acest tineret (pp. 106-10, no. V, despre naturalisarea și înzestrarea lui Chiselev; procesul lui Nicolae Bălcescu, cu Mitică Filipescu, Telegescu și un Marinică, implicat fiind, cum se știe, și Vaillant; închiderea la Mărgineni a lui Cîmpineanu: se atribuie lui Boliac cunoscutele versuri de agitație, și el e trimes la altă mănăstire, Poiana Mărului). Dumitru Brătianu însuși asigură pe Cîmpineanu de devotamentul său și-i cere pentru presa străină unele lămuriri (pp. 113-5, no. X).

Scrisorile lui Rosetti (de la 1846 înainte) n'au aceiași valoare (v. p. 119 și urm.). Odată, el arată legături cu Scarlat Vîrnav și Nicolae Ionescu (p. 123). De obiceiu, același lirism mistic, pe care-l cunoaștem din alte manifestări ale lui. În 1849 Rosetti e acel care înștiințează pe amicul său că un Kreţulescu vrea să-l desaprobe public pentru că în fața Englesilor a atacat pe Turci (pp. 184-5, no. XXXVIII).

Familiare, scrisorile lui Al. G. Golescu au mai mult miez. O lungă scrisoare, din Constantinopol, de la dînsul (4 Septembre 1856, p. 139 și urm.: conversație cu Redcliffe; Bibescu-Vodă vrea Unirea, dar cu fiul său Brîncoveanu, ca Domn). Lucra acolo, sprijinit de amicul lui Dumitru Brătianu, trimes anume, publicistul E. Crowe (un Murray vrea să scrie o carte despre Principate; p. 153). Altă scrisoare, p. 157 și urm. O întreagă corespondență a lui tot din Constantinopol, la 1856.

Dar sînt pline de judecată politică scrisorile lui Ștefan Golescu (p. 271 și urm., no. LXXXI), care se gîndește însă la putința unei noi revoluții în Franța la 1851. Una din scrisorile acestui prieten e de mare interes general prin înfățișarea stărilor de spirit în Germania, prin destăinuirea lui Melchior Müller că revoluția germană va crea patru Guverne provisorii, din care se va alege acel Central. El arată și resultatul observațiilor sale din Praga (aici e prietenie, și va fi și la Slavii-de-Sud, niciodată la Unguri și Poloni, „căci totdeauna ei vor fi contra unei Românii de zece milioane, și despre aceasta sînt înțeleși și cu Turcii“), din Viena, unde află pe Magheru și Opran, dar și pe Laurian, Maiorescu și Papiu, cari se ocupă cu gîndul

www.dacoromanica.ro

unei revolte a Romînilor din Monarhie, încercînd cu trupele româneşti, care sînt de aceia supt supraveghere, şi se caută amestecarea soldaţilor din mai multe naţionalităţi. Furios iacobin, Ştefan Golescu scrie: „Eu cred că în Viena, ca să se facă revoluţie, trebuie mai întîiu să pună mîna pe toată familia împărătească şi să o trimită pe lumea cealaltă. Pentru aceasta n'au trebuinţă decît de două compănii, şi acum se aşteaptă un regiment de trupe romîne şi croate şi o să caute să se înţeleagă cu ofiţerii lor (p. 274). Vor fi apoi „Staturile Unite ale Austriei" şi, „îndată, unitatea României şi a Sîrbiei" *(ibid.)*. Se dă şi apelul către soldaţi (no. XC) contra Împăratului, care „este Sas, iar nu Romîn ca voi": actul e o capodoperă de predică populară scrisă cu mult talent, în care nu lipsesc „oiţele rătăcite şi mîncate de lupi, ograda nearată şi drăguţa cu maramă neagră pe cap". E şi un apel puternic către Unirea integrală. Apelul către cei din Principate, datat Londra, 10 Septembre 1852 (no. XCI), deci al lui Dumitru Brătianu, are exact acelaşi stil, ceia ce face să se admită acelaşi autor şi pentru primul act. Se înfierează de o potrivă „Tătarul muscal" şi Tătarul turc", dar piesa, *după* lovitura de Stat a lui Napoleon, e din Septembre 1853, nu 1852. C. A. Rosetti vorbeşte şi de o proclamaţie a lui Dumitru Brătianu către săteni, pe care o găseşte „proastă"; p. 361. În altă scrisoare Golescu vorbeşte de boala, dar şi de optimismul încrezător al lui Nicolae Bălcescu (p. 277, no. LXXXV; plîngerea lui Dumitru Brătianu pentru moartea lui, no. CI). Într'o scrisoare din Septembre acelaşi arată legăturile ce are cu ministrul sîrb Garaşanin, care nu e dispus la o aventură cu revoluţionarii (pp. 301-2, no. XCII; urîtă nota de supărare pentru succesele de la Londra ale corespondentului său, care ar represinta pe Italieni mai mult decît pe Romîni; şi aiurea îşi rîde de optimismul republican al lui Brătianu şi se declară a fi de partea practicului Monsieur Prudhomme; p. 314, no. XCVII). În Novembre el pleacă spre Orient, cu C. A. Rosetti (p. 360 şi urm.): Dumitru Brătianu se iea şi el cu dînşii.

O scrisoare a lui Nicolae Golescu e datată, la 6 Mart 1852, din Atena (p. 276, no. LXXXIII). O alta pomeneşte de speranţele greceşti pentru Constantinopol (pp. 277-8, no. LXXXVI).

Pe Magheru şi pe Tell Dumitru Brătianu îi învita, la 1853, să iea armele contra Rusiei (p. 335 şi urm., no. CVIII; răspunsul lui Magheru, p. 343 şi urm.; al lui Tell, pp. 349-50, no. CXV).

www.dacoromanica.ro

O scrisoare a lui I. Brătianu de la închisoarea din 1853, pp. 355-6, no. CXXI. Una a lui Voinescu II, bolnav de piept în 1855; II, p. 23.

Foarte importantă scrisoarea, cunoscută prin d. N. Bănescu, din 29 Ianuar 1856, către Kogălniceanu (II, p. 45 și urm.), care începuse a publica *L'Étoile du Danube* (să trimeată o adresă către Clarendon în sensul regatului romîn, avînd în frunte pe ducele de Cambridge, pe care l-ar putea cere și Grigore-Vodă Ghica; răspunsul, p. 51, no. CXLVIII; observațiile lui Rosetti, pp. 60-1, no. CLVI). Știri de la el, la 3 Mart, p. 61 și urm. (protest contra hotărîrilor conferinții din Constantinopol). O altă scrisoare, tot așa de importantă, din 21 (p. 68 și urm): e într'însa o ură antipatică față de fostul Domn, învinuit că a fost înțeles cu Rușii, adăugind că, dacă „n'a furat, a luat aproape cinzeci de milioane de piaștri în cei șapte ani ai hospodaratului *(sic)* său și, ce e încă mai rău, a risipit ori a lăsat a se risipi toate casele"; refusînd crearea acelei armate moldovenești pe care Austria fusese adusă a i-o propune, el ar fi săvîrșit „actul de înaltă trădare" de a fi procurat acesteia prilejul de a prelungi ocupația; Domnul ar face imposibilul ca să se menție, cu ajutor austriac; măsurile bune ce iea ar fi „șarlatanism". O a treia (p. 76 și urm.) semnalează creșterea influenței Rușilor din causa aroganței austro-turcești (cf. și p. 80, no. CLXIV; Austriecii contra „noului Piemont", p. 83). O a patra (pp. 96-9, no. CLXX; 30 Maiu: contra Austriei; răspuns, no. CLXXIII, cu foarte cuminți sfaturi pentru primirea și informarea unor Englesi ce ar fi să vie). Urmează cea din 13 Iulie st. v. (p. 111 și urm.: plecarea lui Ghica; ofițerii austrieci s'ar fi unit ca să omoare pe Kogălniceanu; acuma, Ghica, în drum spre Paris, e presintat ca predicator al Unirii), cea din 4 August (p. 123 și urm.: noul regim e criticat și în ce privește pe C. Negruzzi și Asachi). La 22 Octombre 1856 Dumitru Brătianu se plînge că Moldovenii nu mai mișcă (pp. 181-2, no. CCV); la 30 Ianuar îl mîngîie pe corespondent pentru pierderea fratelui Alexandru (p. 190 și urm., no. CCXI): „Să fim mai țanțoși, mai cu piept, dragul mieu! Acum nu se mai taie capetele". Ceva mai tărziu el cere bani pentru Crowe, care va rămînea *el* agent în Anglia (pp. 203-4). Pentru întoarcerea, necontenit împiedecată, în țară, Dumitru Brătianu intervine și la Kogălniceanu și la V. Alecsandri (p. 212 și urm.). Mai tărziu, la 28 Octombre 1857, Kogălniceanu răspunde la critica făcută aplecării

www.dacoromanica.ro

Moldovenilor din Divan către chestiile sociale că altfel ar fi fost o răscoală țerănească, de care și acuma se teme (p. 214 și urm., no. CCXXV).

Găsim și un plan al lui I. Filipescu de a tipări la București, în 1856, *Istoria lui Mihai Viteazul* de Bălcescu (II, p. 84).

Scrisorile cumnatului lui Rosetti, E. Grant, cuprind cea mai prețioasă informație cu privire la împrejurările interne.

Și acte care par străine de acțiunea lui Dumitru Brătianu se pun pentru prima oară la dispoziția cercetătorilor, ca încercarea emigraților din Brusa de a aduce, în Decembre 1849, împăcarea între cei din Paris (I, pp. 219-26, n-le LX–I; observațiile lui Dumitru Brătianu urmează). Dar adresa a fost supusă comitetului parisian de Dumitru Brătianu, care era contra propunerii de a se numi un „cap" al emigrației, nefiind la Romîni un Mazzini sau un Kossuth (p. 228). Cei din Brusa îi dădeau mandat de a cere lui Eliad restituirea unei sume trimese de dînșii (pp. 231-2, no. LXIV).

III.

Cel d'intăiu document al raporturilor cu lumea politică englesă e o adresă către Palmerston însuși, căruia acest Brătianu cere o audiență la 6 Decembre 1848 (I, pp. 134-5, no. XXI). Memoriul presintat ministrului atot puternic cuprinde istoria relațiilor cu Poarta și Rusia, apoi a mișcării revoluționare, căreia nu i-au căzut jertfă decît „șapte inși", a înăbușirii ei violente, arătîndu-se importanța generală a acestor evenimente și interesul ce au, pentru Anglia în deosebi, în ce privește vînzarea de mărfuri, operele de creațiune și chiar colonisarea; Rusia, slăbită militar și intern, fără bani, trăind din ilusii, se teme de un războiu, în care Principatele și Serbia ar fi în arme contra ei: toate acestea pentru a cere ca Anglia să impuie evacuarea Principatelor și retragerea Regulamentului Organic, ba chiar sprijinirea Unirii, cu o represintație diplomatică și un tratat de comerț; noul Stat, cu mai mari bogății și posibilități militare decît Belgia, ar forma legătura firească dintre Răsărit și Apus. O conferință a Puterilor la Londra ar ajunge pentru a crea noua stare de lucruri. E o operă politică de studiu adînc, represintînd o fasă superioară a cugetării politice românești (p. 136 și urm., no. XXIV; v. intervenirea pentru arestații politici romîni, pp.

www.dacoromanica.ro

175-6, no. XXIX; mustrări ale guvernului revoluționar pentru partea privind pe Turci; pp. 179-80, no. XXXV; cf. pp. 181-2, no. XXXV; pp. 201-4, n-le XLVI-VII; cf. p. 205, no. LII; pp. 211-2: Mariosse Boghos = I. Brătianu?).

Lui Palmerston, cu prilejul intervenției (Februar 1849, nu 1848) îi dă Dumitru Brătianu și un exemplar din „Album moldo-valaque" (pp. 206-7, no. XLVIII).

Sir Dudley Stuart, încîntat de cetirea memoriului, doria publicarea lui în englezește (p. 172, no. XXV; v. și pp. 176-8, n-le XXX-I; p. 184, no. XXXVII; p. 200, no. XLV; cf. și n-le următoare). El îi deschide tînărului Romîn întrarea la persoanele influente, ca lord Beaumont (p. 181, no. XXXIV) și lord Normandy (pp. 209-10, no. LI). Apoi trece sarcina de a vorbi în Parlament despre Principate marelui archeolog și descoperitor Layard, care, în August, ceru și liberarea Basarabiei, cîștigată de Ruși și prin îngăduirea vinovată a Angliei (p. 333 și urm.; v. și pp. 341-3, 347-8). Pe atunci Dumitru Brătianu mergea în propagandă prin Anglia, împreună cu N. Golescu (pp. 348-9, no. CXIV; pp. 351-5). În 1853 omul politic engles iea condeiul contra ocupației rusești în Principate (p. 323 și urm.).

La n-l XXXVI se dă memoriul, oficial, către Parlamentul britanic (Februar 1843), în care nu mai e vorba de Turci. De fapt trimesul la Londra al emigrației românești trebuie să retragă public, printr'o scrisoare la gazete, insinuările contra Porții, căreia Romînii ar fi gata să se ofere (pp. 185-5, no. XXXIX).

La relațiile continuate, cu Dudley și cu Layard (II, pp. 10-2, n-le CXXIX-XXX), care dă un articol în *Quarterly Review* (v. p. 42, no. CXLV; „nenea Layard este foarte ciocoiu"; p. 85, no. CLXV; plan de a visita țara, pp. 101-2), se adaugă, în April 1855, o intervenție pe lîngă Robert Peel, care, într'un meeting, vorbise despre causa românească, în sensul unui Stat unitar și independent (I, pp. 5-7), una pe lîngă lord Ellenborough (pp. 8-10, no. CXXIX: pentru un Stat tributar, cu Basarabia), alta pe lîngă lord Clarendon (p. 15 și urm., 25-6; contra unui protectorat și cu Austria și Rusia; cf. n-le CXLVI, CLVIII; bună audiență la el, pp. 86-7: foarte important raport din 15 Maiu 1856; no. CLXIX; adresă către el, pp. 99-101, no. CLXXI. V. și p. 196 și urm.), pe lîngă A. Otway (p. 27, no. CXLII; pp. 117-8, no. CLXXVII; pp. 175-6, no. CCIII; pp. 205-6); pe lîngă Palmerston însuși (p. 28 și urm.: dorise un memoriu; i se cere participarea militară la războiu;

www.dacoromanica.ro

Romînii nu se pot recruta pe bani; rechemare a lui Tell şi Magheru; s'au făcut oferte: le-a oprit Omer-Paşa, care se visează vice-rege al Principatelor; depunerea Domnilor în folosul unui singur Caimacam ca pregătitor al Unirii, propunîndu-se N. Golescu, fost candidat „mult înainte de anul 1848" şi care era să fie numit Domn de Turci la 1854, dar s'a opus Austria; s'ar produce mişcarea tuturor creştinilor din Orient; scrisori din partea lui Golescu, pp. 52-4; cf. şi p. 55 şi urm. — O visită la Palmerston în 1856, p. 79), pe lîngă Colquhoun (p. 38 şi urm.), pe lîngă parlamentarul Roebuck (p. 58, no. CLII, p. 195), pe lîngă Gladstone, care arată simpatii, dar, nu destul de informat, nu vrea să iscălească hîrtii (p. 128, no. CLXXXII; răspuns în n-l următor către acela care e „primul orator al primei tribune din lume"; cf. pp. 201-2, 220 şi urm., 224 şi urm., 255 şi urm., 280). Mai sînt legături cu sir G. H. Seymour, ambasador la Viena (p. 186), cu lord Raynham (p. 205), cu Bulwer (p. 207 şi urm.). Un M. Hartman, în legătură cu Al Golescu, visitează la 1856 Muntenia şi se arată gata să sprijine în scris causa noastră (pp. 183-4, no. CCVI).

Dintre Germani, Dumitru Brătianu n'are legături decît cu Ruge, represintantul emigraţiei germane la Londra (v. pp. 170-2, no. CC; cf. p. 174, no. CCII; v. şi pp. 189-90, no. CCX). Dintre oficialii italieni, cu cavalerul de Benzi (în 1859).

Dintre Francesi, legătura masonică pune pe Dumitru Brătianu, a cărui scrisoare către Michelet era cetită în aplause de acesta la Collège de France (I, 119, nota 2; v. şi p. 124), în legătură cu Pilette, de la *Journal des Écoles* (p. 115 şi urm.) Lui Montalembert, scriitorul catolic, autorul „Călugărilor din Apus", îi trimete, pentru a-l interesa, *La Romanie* a lui Vaillant (pp. 126-7, no. XVI-VII). Adresa studenţilor către Lamartine e presintată ca opera lui Dumitru Brătianu (p. 128 şi urm., no. XVIII): presintarea greutăţilor cu care luptă ei pentru a căpăta o cultură în spiritul libertăţii nu e numai elocventă, ci şi înduioşătoare. Un bilet de la Louis Blanc (pp. 135-6, no. XXIII). Alt ton, aprins retoric, decît în memoriile de la Londra, în adresa către stînga francesă (p. 193 şi urm., no. XLIII), sau către Ledru-Rollin (pp. 212-3, no. LIII; cf. pp. 262-3, no. LXXI; pp. 358-9, no. CXXIII), cu foaia căruia, *La voix*

www.dacoromanica.ro

du proscrit, apărînd la Londra, are raporturi (p. 264). Michelet adresează la 27 Mart 1850 o scrisoare călduroasă lui Dumitru Brătianu (no. LXIII, pp. 230-1), și acesta-i dedică o entusiastă presintare a țerii și poporului său, care e un adevărat element de antologie, asemenea cu *Cîntarea României* (p. 234 și urm., no. LXVII): citează darul de asimilare al Romînilor, mîndria lor, care a împiedecat pe sinistrații marelui foc din București de a întinde mîna pentru cerșire Doamnei lui Bibescu, cînd străbătea cartierele arse, măsura cu care în foametea de la 1847 nu s'a prădat niciun transport, ci se opriau carăle pentru a cîntări și vinde cuprinsul, oroarea de meseria călăului, raritatea crimelor, nobleța haiducilor, familiaritatea romană, și cu Domnul (democratului îi pare bine că și rege și vagabond se chiamă tot „craiu"), vechile „republici din secolul al XII-lea", lipsa sclavului și șerbului, ca și a moștenirii privilegiului, imposibilitatea morală a desțerării, formula de salutare „ești voinic", isprăvile în războiu, perfecta identitate a celor „zece milioane" de Romîni, „din Ungaria pănă în Pind", frumoasa ținută din vremea revoluției, armonia tuturor manifestațiilor satului, ospitalitatea largă a țeranilor, politeța aleasă a tuturora. Se povestesc scene expresive și mișcătoare, ca o luptă a țeranilor fără arme cu Rușii năvălitori. E și o impresionantă glorificare a tricolorului învins. Scriitorul e gelos de interesul ce alți Latini îl poartă Greciei, pe care el o socoate decăzută, ei desprețuind țara care a oprit în pieptul ei toate invasiile, și tot așa pentru simpatia arătată Polonilor, Ungurilor; pentru că n'au scris, Romînii nu merită să fie uitați, ei cari au sprijinit pe vecinii lor creștini, — totul fără zgomot și fără laudă, nu cum fac Apusenii. Cum l-ar voi el în mijlocul unei naturi fermecate pe marele istoric frances! Tot ce o alcătuiește e presintat cu o căldură la care se adauge un mare talent literar, și aceasta de și limba e străină; icoana zilei din zori pănă 'n amurg e de toată frumusețea. Nu e de mirare că, în 1851, Michelet îl califică pe Brătianu drept „primul cugetător al țerii lui" (p. 261, no. LXIX). Michelet a reprodus întreagă, fără nicio schimbare, în mica lui scriere despre Romîni, o parte din acest imn, așa de însuflețit. Pentru dînsul acest „scump și foarte scump" e împăciuitorul, „concordia a trei lumi" (p. 280). Aceiași notă, înalt literară, e și în adresa, din același an, către „cetățenii membri ai Comitetului democratic european" (pp. 265-6, no. LXXIII; v. și pp. 267-8, no. LXXVII).

www.dacoromanica.ro

Michelet îi comunică lui Dumitru Brătianu, în schimb, sensul operei sale despre Revoluţie (pp. 281-2, no. LXXXIX). E mulţămit că „i-a simţit (lui Brătianu) geniul la Collège de France". În aceiaşi entitate el cuprinde Franţa, Italia şi Romănia *(ibid.)*. Alte scrisori ale lui Dumitru Brătianu către Michelet, după ce acesta tipărise *Légende roumaine,* p. 302 şi urm.

Şi cu de Talleyrand-Périgord, comisarul frances trimes la Bucureşti, Dumitru Brătianu are un schimb de scrisori (pp. 188-9, no. CCIX).

De la Mazzini, un bilet din 1851 pentru o întîlnire la el cu Edgar Quinet (p. 262, no. LXX). Îi „dă o lecţie de romăneşte" cu noua publicaţie, din 1851, a pribegilor, *Junimea Romînă*. „O parte dintr'însa am cetit-o împreună." Şi se va da un extras în „revista democraţiei italiene, cu o notă a lui Mazzini", precum şi în organul revoluţionarilor poloni (pp. 263-4). Apoi o întreagă corespondenţă din acel an (pp. 266-7, 268-71, 276-7, 279, 314-5, 358; II, pp. 21-2, 24-5). Mazzini stăruie pentru împăcarea cu Ungurii, cari au admis decisiunile prin plebiscit cu privire la soarta provinciilor reclamate de Romîni.

V.

Ministru al lui Cuza-Vodă, Dumitru Brătianu are de la 1859 înainte un alt ton în corespondenţa sa cu străinătatea. Dar vechiul sfătuitor şi îndrumător reapare în recomandaţiile de la 24 Ianuar 1860 către Domn, căruia-i scrie în aceste lapidare cuvinte: „Fiu al minunii, prin minuni ai să trăieşti" (p. 250) „Fii mare ca durerile şi aspirările Romăniei" (p. 255). El continuă, adăugind la greutăţile acestei Domnii nenorocirea că interesul public n'are încă sens pentru Romîni (p. 253) şi îndemnînd pe Suveran la „puternice creaţiuni naţionale" (p. 254), fără a se robi unei singure protecţii (pp. 254-5).

O altă serie de acte presintă activitatea lui Dumitru Brătianu supt Carol I-iu (p. 259 şi urm.). Căsătoria pe care trebuie să o negocieze era, cum s'a arătat, cu Margareta de Genova (p. 260 şi urm.): Domnul stăruia personal pentru aceasta (p. 262, no. CCLI). Cînd se face apoi căsătoria princesei cu vărul ei, trimesul are cuvinte grele pentru „nulitatea desperantă" a acestuia din urmă (p. 265). Limbagiul întrebuinţat, asemenea cu acela faţă de Cuza,

www.dacoromanica.ro

desplăcu însă mîndriei acestui Suveran şi aduse în 1870 o rupere de relaţii (pp. 281-2, no. CCLV).

În toată acţiunea sa, Dumitru Brătianu, cu toată frasa sa „democratică" şi revoluţionară, nu arată nicio aplecare pentru ideologia în sine, pentru internaţionalismul roşu ca scop ultim. Necontenit, acestui delicat suflet de poet îi revine în minte ţara de mult părăsită, neamul pe care mult mai mult decît oricare din Muntenii de la 1848 l-a înţeles deplin şi adînc, l-a recomandat, l-a cîntat duios, cu o notă care e a lui Alecu Russo şi e şi a lui Kogălniceanu. El însuşi scrie: „Supt un înveliş glacial, am un suflet înfocat" (I, p. 306). Cînd un apărător al causei ungureşti atacă, în *La Nation* din 1853, pe Romînii din Ardeal, el uită instrucţiile de fraternitate internaţională revoluţionară ale lui Mazzini şi răspunde (p. 320 şi urm., no. CIII). A se vedea şi escelentul proiect al propagandei în Anglia printr'un comitet „filoromîn", în 1856, II, pp. 120-3, no. CLXXX.

Curios e planul acestui om foarte cult privitor la „culegerea manuscriptelor de la Oxford şi Stockholm" (II, p. 13).

N. Iorga.

Ştiri relative la relaţiile Aromînilor moscopoleni cu armatorii şi negustorii din Ragusa în secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea

Istoria comerţului aromănesc în Adriatică şi în Mediterană în secolele trecute e departe de a fi bine cunoscută. Pouqueville, care era un bun cunoscător al vieţii Aromînilor şi un om bine informat asupra trecutului comercial al Epirului, ni vorbeşte în *Voyage de la Grèce* despre comerţul elementului românesc din Pind cu porturile Mediteranei şi acelea ale Adriaticei în secolul al XVIII-lea: „Mergînd cu sonda şi busola în mînă, după încercări nouă, unii întemeiară case de comerţ la Neapole şi Livorno, la Genova, în Sardinia, la Cadiz, în Sicilia şi Malta. Alţii se stabiliră la Veneţia, la Trieste, la Ancona, şi la Ragusa[1]... De la această

[1] „Marchant la sonde et la boussole à la main, après essais noveaux, les uns fondèrent des maisons de commerce à Naples, à Livourne, à Gênes, en Sardaigne, à Cadix, en Sicile et à Malte. D'autres s'établirent à Venise, à Trieste, à Ancône et à Raguse"; Pouqueville, *Voyage de la Grèce*, ed. a II-a, tom. II, p. 352.

www.dacoromanica.ro

cunoştinţă făcută cu Megalovlahii şi Ianinioţii, pavilionul nostru[1] a acoperit mărfurile pe care le expediau la Messina, la Ancona, la Ragusa, la Trieste şi pănă în Sicilia"[2].

Despre comerţul Aromînilor cu Cadiz, Genova, Livorno, Malta, Messina, Neapole şi Sardinia ştirile ni lipsesc cu totul. Sîntem ceva mai bine informaţi asupra relaţiunilor cu porturile Adriaticei. Scrisorile greceşti ale negustorilor aromîni din Moscopole, păstrate în Archivele de Stat din Veneţia, ni dovedesc că existau relaţii între Ancona şi vestitul centru al Aromînilor din Albania, în secolul al XVII-lea. Moscopolenii Ioan şi Alexe Gheorghiu primesc de la Zorzi Cumano, negustor din Veneţia, scrisori „prin Ancona", „πὲρ βήας τῆς Ἀνκόνας" („per via d'Ancona"), în 1697: „Te rugăm să ni scrii prin Ancona cu privire la mărfuri[3]". „Mi-ai scris şi prin Ancona să nu încărcăm pe altă corabie decît pe a ta[4]." „Din Ancona am primit cinstita scrisoare a ta. Am văzut cu plăcere cele scrise şi m'am bucurat de sănătatea ta[5]".

Relaţiile cu Veneţia ni sînt mai bine cunoscute de cînd archivele din vechea cetate a dogilor ni-au desvăluit trecutul comercial al Aromînilor din Moscopole. S'au dat în „Mélanges de l'École roumaine en France" pe 1931 şi în *Revista Istorică* informaţii cu privire la relaţiile Moscopolenilor cu lumea veneţiană.

Bănuiam că relaţiile Moscopolei cu Trieste[6], — port franc din 1717, cînd domnia împăratul Carol al VI-lea —, şi cu Fiume vor fi fost tot atît de intense ca şi cele cu Veneţia. Aceste relaţii nu ni sînt însă cunoscute decît printr'un document veneţian, cu data de 21 Iulie 1754, în care se vorbeşte de un transport de aţă roşie, *filadi rossi*, pe o corabie dulcignotă, *„di ragione di Ni-*

---

[1] Pavilionul Franciei.

[2] „Ce fut à dater de cette espèce de connaissance faite avec les Mégalovlachites et les Janiotes, que notre pavillon couvrit les marchandises qu'ils expediaient à Messine, à Ancône, à Raguse, à Trieste et jusqu'en Sardaigne"; *ibid.*, p. 418.

[3] „Σὲ παρακαλοῦμε νὰ μᾶς γράφῃς πὲρ βήας τῆς Ανκόνας διὰ τὲς πραμάτηες", (10 Maiu 1697); *Documenti Greci*, no. 314.

[4] „Μοῦ προέγραφες καὶ πὲρ βήας τῆς Ανκόνας διὰ νὰ μὶν φορτόσομε ἠσὲ ἄλο καράβη μοναχὰ εἰς τό ἐδικό σου" (19 Iunie 1697); *ibid.*

[5] „Ἀπὸ τὴν Ανκόνα τὴν τημίαν σου ἐλάβαμε καὶ τὰ γεγραμένα σου καλλά ἤδα καὶ ἐχαρήκαμε τὴν καλὴν σας ἡγήαν" (20 Iunie 1697); *ibid.*

[6] Moscopoleanul Haralambie Prossi, dentist în Bucureşti, mă informează că strămoşii săi făceau comerţ cu piei la Trieste.

www.dacoromanica.ro

colà Cazì Micali da Siacista e compagni da Moscopoli per Fiume o Trieste[1]". D. N. Iorga ni-a sugerat ideia de a cerceta archivele din Trieste. Nădăjduim să putem cîndva îndeplini această dorinţă a d-sale.

Aromînii moscopoleni vor fi avut legături şi cu porturile Dalmaţiei: Zara, Traù (Trogir al Slavilor), Spalato. Informaţiile ni lipsesc însă cu totul pănă acum. Cunoaştem însă bine relaţiile negustorilor din Moscopole, Şiaciște, Ohrida şi Moloviște cu armatorii „schiavoni" din porturile acelui fiord al Adriaticei cunoscut supt numele italienesc de „Bocche di Cattaro" (în slavă „Boka Kotorska"): Castelnuovo (Hercegnovi al Slavilor), Dobrota, Perasto, care alcătuiau „Albania veneta". Întîlnim în documente veneţiene nume de „Bocchesi" ca Tomisich, Tripcovich, Cossovich, Vulovich, în legătură cu comerţul Moscopolenilor şi al altor negustori aromîni. Corăbiile (marciliane, tartane, etc.) de care se servesc Aromînii pentru transportul mărfurilor lor aparţin armatorilor din „Bocche di Cattaro" [2].

Documentele veneţiene ni-au dat cîteva informaţii cu privire la relaţiile negustorilor aromîni din Moscopole cu Ragusanii.

Veche posesiune bizantină, apoi veneţiană, Ragusa (Dubrovnik pentru Slavi) era încă din 1358 o republică autonomă. Fostă mult timp supt protecţia regilor Ungariei, această republică plătia, de la 1440, un tribut Turcilor, cari îi respectau autonomia. Vom vedea din cele ce urmează că Veneţienii se temeau de concurenţa armatorilor ragusani.

Am avut ocasia să pomenesc în alte lucrări [3] despre scrisoarea cu data de 8 Februar 1699 trimeasă de consulul frances Comte, din Durazzo, ministrului Marinei, contele de Pontchartrain, succesorul lui Seignelay. În această scrisoare găsim amănute despre

---

[1] *Cinque Savj alla Mercanzia, filza* 664, *Lettere dei Consoli, Durazzo* 1748-1758.

[2] *Les Roumains de l'Albanie et le commerce vénitien aux XVII-e et XVIII-e siècles*, în „Mélanges de l'Ecole Roumaine en France", 1931, pp. 69-71; *Familia Şaguna în documente veneţiene din secolul al XVIII-lea* în *Rev. Ist.*, XVIII, n-le 1-3; *Aromînii din Moloviște în documente veneţiene din secolul al XVIII-lea*, în *Rev. Ist.*, XVIII, n-le 10-12.

[3] *Les Roumains de l'Albanie.*, în „Mélanges", 1931 p. 43; *Contribuţii la istoria relaţiilor comerciale ale Munteniei cu Peninsula Balcanică şi cu Veneţia în secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea*, în *Rev. Ist.* XIX, n-rele 4-6.

www.dacoromanica.ro

comerţul negustorilor din Muntenia, Scutari, Elbasan, Voscopole, Şiaciște, Ianina şi Salonic cu Veneţia. Comte ni spune că „aceşti negustori nu se servesc decît de corăbii francese, englese, olandese şi *ragusane* pentru transportul mărfurilor lor“ :

„*Il y a environ 100 négociants, lesquels sont tous turgs ou grecs, habités* (sic) *partie à Valachie, Escutary, Albasan, Voscopoly, Satista, Janina et Salonique, tous ces marchands ensemble une fois de l'annêe chargeront pour Venise .. Et ces Messieurs les marchands ne se servent que des navires françois, anglois, hollandois et raguzei, pour le transport de leurs marchandises*“.

(*Archives des Affaires Étrangères, Correspondance consulaire, Durazzo*, 1700-1912.)

E interesant de observat în acest document că forma francesă „ragusains“ e înlocuită cu cea italiană de „raguzei“, corect „ragusei“ (de la sing. „raguseo“). Nu e vorba de corăbii veneţiene, căci Serenisima Republică de-abia terminase războiul cu Turcii. Sîntem în anul păcii de la Carlovăţ.

În 1700, se stabileşte la Durazzo un consul venecţian. De la 1705, consul al Veneţiei e Pietro Rosa, de la care ni-au rămas cele mai multe ştiri cu privire la comerţul moscopolean în secolul al XVIII-lea.

Veneţia, concurată în Adriatica de Francesi, Olandesi, Anconitani şi Ragusani, exercită un fel de tiranie asupra comerţului din porturile imperiului otoman. Consulul Pietro Rosa încearcă să atragă pe toţi negustorii din Albania în zona comerţului veneţian, înlăturînd influenţa francesă, olandesă, anconitană şi ragusană. Cetind corespondenţa consulilor francesi Garnier din Arta şi Comte din Durazzo, precum şi aceia a lui Pietro Rosa, ni dăm samă de felul cum procedau Veneţienii pentru înlăturarea concurenţilor din Adriatica, din „Golful“ lor, „il Golfo [1]“.

[1] Vorbind de portul Saiada, „La Saillade“, din faţa insulei Corfù, consulul Garnier scrie următoarele: „Les Vénitiens y font un grand commerce et pour empecher celluy des François ils veullent obliger tous ceux qui chargeront dans ces echelles qui apartiennent toutes au Grand Seigneur de venir payer six pour cent à Corfu qui n'est esloigné de la Saillade que de quatre heures de chemin par mer et, comme ce droit m'a paru extraordinaire pour oster la liberté aux François du dit commerce, cella m'a obligé d'aller au dit Corfu pour en faire plainte au provéditeur en luy représentant que, la République n'ayant aucunne souvereneté dans les terres du Grand Seigneur où les subiects du Roy

www.dacoromanica.ro

Negustori musulmani din Elbasan și cei creștini din Șiaciste și Moscopole se plîng, în 1706, consulului venețian că de către cei cinci *Savî alla mercanzia* li se pretinde 2% pentru transportul mărfurilor.

Iată ce scrie în această privință consulul Pietro Rosa celor cinci *Savî alla mercanzia*, pe ziua de 7 Octombre 1706: „Cu smerenie trebuie să aduc la cunoștința Excelențelor Voastre plîngerea făcută la acest consulat, în ziua de 26 Septembre, de către

---

ont une plaine liberté de négocier et où ils payent les droicts accordés entre les deux couronnes, elle ne peut avec justice en imposer d'autres chez eux, à moins qu'on n'y deschargea les marchandises qu'ils viendront de ce pays-là. Je n'ay heu autre satisfaction de ce gouverneur que celle de me dire qu'on a tousiours payé ces droicts sans aucune plainte. Je luy ay protesté qu'à l'advenir il ne se payeroit plus et que j'en escriprois à Monsieur l'ambassadeur de Venize pour informer la République de cette injustice" (3 Novembre 1702). *Archives des Affaires Étrangères, Correspondance consulaire, Arta I*, 1702-1731).

Scrisoarea din 25 Iunie 1706 a consulului Comte din Durazzo, adresată ministrului de Pontchartrain, e și mai edificatoare:

„Monseigneur,

Les Vénetiens ont résolu d'empêcher la navigation des François dans le golfe Adriatique, touttes les fois que ne portent les marchandises dans ses estats.

Il y a, dans cette ville de Durazzo, Mons[ieur] Vellin et compagnie estably depuis douze années, faisant son commerce de cette ville à Ancône et pour cest effect je luy fournis deux felouques pour faciliter son negoce et celluy de quelques auttres marchands de ce pays. Cependant le Capitaine du Golfe a pris une de ces felouques, chargée de marchandises, qui alloit en Ancône et l'a arrestée à Lezina, à celle fin d'obliger les marchands de faire le negoce dans ses estats.

Il me semble estrange que les Vénetiens vueillent empecher cest negoce puisque la marchandise est acheptée en Turquie et transportée à Ancone, pourtant j'attends les ordres de Vostre Grandeur pour y obéir.

Mais, sy cella aura lieu, me voila, Monseigneur, deporveu d'entretien et je ne sçaurois comme me maintenir, car il faut que j'advance les depences des deux felouques, entretenues pour le service de Sa Majesté. Il faut que j'entretienne la maison dans les honneurs qu'il se doibt, et Vostre Grandeur est fort bien informée que je n'ay aucun entretien ny du Roy ny du commerce, ny même aucune sorte d'émolument, puisqu'il ne pratique dans ce pays aucun batiments françois. Je laisse à considérer à Vostre Grandeur, sy cest commerce sera destruict par Messieurs les Vénetiens, en quel estat je me puis treuver. Je suplie très humblement Vostre Grandeur de representer à Monsieur de Pompone, nostre ambasadeur à Venise, et luy donner ordre de remédier cest affaire, à celle fin que messieurs Vellin continuent son négoce et que les felouques puissent naviguer avec toutes seuretté, à cette fin que je puisse subsister.

Ils fairont bien mieux les Vénetiens d'empecher à ses subjects de passer tout les grains de cette Albanie dans les pays de l'Empire et non pas se tenir sur

www.dacoromanica.ro

negustori turci [1] din Terranuova [2], cu cari s'au unit cîţiva negustori creştini şiacişteni şi din Voscopole, protestînd, în numele tuturor, că Excelenţele Voastre li cereţi [taxa de] 2% şi că aţi părteni cu Scutarinii, cari îşi trimet mărfurile la Castelnuovo şi la Ragusa, unde acestea fac carantină şi de unde sînt trimise, cu peote [3], la Veneţia, scutite fiind de taxa prevăzută în instrucţiunile Excelenţelor Voastre. De aceia doresc şi ei, de acum înainte, să trimeată [marfa lor] pe corăbii dulcignote în lazaretele din Castelnuovo şi Ragusa şi să înceteze de a le mai expedia direct la Veneţia, cum fă-

---

des mémoires que son consul establj dans cette ville de Durazzo luy donne pour s'attirer à luy l'advantage et m'oster ma subsistance. C'est qui m'oblige, Monseigneur, de prendre la liberté à escrire cette lettre et aussy de la suplier de m'accorder sa protection, puisque cest l'unique qui puisse y remedier. Et ensuite je me declare du plus profond de mon coeur et avec la plus grande soubmission qu'il m'est possible que je suis à Vostre Grandeur, Monseigneur, vostre très humble et très obéissant serviteur: Comte.

Dans ce moment je viens d'aprendre que le Capitaine du Golfe m'a pris la seconde felouque qui venoit d'Ancône à Durrazzo: c'est une marque qu'ils pretendent vouloir y continuer sy on n'i remedie.

A Durazzo, le 25 juin 1706.

A. Monseigneur le Comte de Pontchartrain, Ministre et Secrétaire d'Estat. (*Archives des Affaires Étrangères, Correspondance consulaire, Durazzo*, 1700-1721.)

Audi alteram partem:

Iată ce scrie Pietro Rosa, consulul Veneţiei, despre prinderea celor două corăbii de care vorbeşte consulul Franciei: „L'Eccellentissimo Signor Capitan in Golfo ha fatto ritener due feluche di questo Console di Francia a Llesena: la prima andava carica in Ancona di merci di questa scala, la seconda di là ritornava con quatro balle di londrino, un'altra poi, nel venir d'Ancona pochi giorni sono con trè cassette di panni di seda, fu condotta via di Ragusi vechia da due suoi marinari, lasciando il padrone con gli altri in terra, uno de'quali è da Budoa e li altri da Pastrovichio, ambi banditi dall'Eccellentissimi Rettori di Cattaro, e fù lasciata verso il scoglio di Budoa, sbarcandosi con le dette cassette, la feluca poi fù mandata a pigliar con una galeotta publica dall'Eccellentissmo Signor Proveditor Straordinario, s'in hora ritenendola alle Bocche, non sapendosi peranco cosa seguirà nè del una, nè delle altre" (29 Iulie 1706). *Archivio di Stato di Venezia, Bailo di Costantinopoli*, filza 127. *Lettere Ecc. Bailo Kv. Giustinian*, 1703-1709.

[1] Aici prin Turci se înţelege Albanesi musulmani.

[2] Terranuova = Elbasan. „La città attuale fu fondata soltanto nel 1466, durante la guerra di conquista, da Maometto II, e fu detta allora in greco *Neokástron*, in slavo *Novigrad* e *Terra nuova* nelle carte italiane de' secoli XV e XVI"; Roberto Almagià, *L'Albania* (coll. Omnia), pp 263-4.

[3] Peota era o corabie mică.

www.dacoromanica.ro

ceau până acum, pentru ca să fie şi ei scutiţi de taxă. Dacă s'ar îngădui însă aceasta, s'ar produce o mare desordine la schelă, s'ar pricinui o pagubă însemnată corăbiilor veneţiene şi s'ar îngrămădi din ce în ce năvile Dulcignoţilor. Aceştia, în fiecare zi, îşi sporesc corăbiile în calitate şi cantitate. Dacă marfa ar face carantină la Ragusa, s'ar pierde mai mult de jumătate, mai ales ceara pe care negustorii vor să o trimeată acolo spre a fi scutiţi astfel de [taxa de] 2% ca şi Scutarinii. M'am silit să-i conving că Excelenţele Voastre nu aveţi preferinţe pentru niciun negustor la schelele Durazzo şi Boiana şi că îi socotiţi pe toţi de o potrivă. Ca să li dovedesc aceasta, li-am arătat capitolul 9 din decisiunile Excelenţelor Voastre, înmînate mie în momentul plecării mele din Veneţia, prin care sînt însărcinat să trimet, din cînd în cînd, ştiri precise despre toate mărfurile care se încarcă la Durazzo şi Boiana spre a fi conduse în lazaretele din Castelnuovo, Spalato şi Ragusa, unde fac carantină şi de unde apoi sînt expediate la Veneţia, pentru a li se impune [taxa de] 2% ca şi celor care sînt încărcate de-a dreptul pentru acest din urmă oraş. Aceste ştiri au fost trimese, în mai multe rînduri, Excelenţelor Voastre. Dacă în trecut Scutarinii nu au plătit [taxa de] 2%, aceasta se datoreşte vre-unei negligenţe. Excelenţele Voastre aţi înţeles totdeauna ca toţi [negustorii], fără deosebire, să plătească taxa stabilită. Am asigurat pe negustori că Excelenţele Voastre veţi pretinde, de-acum înainte, [taxa de] 2%, atît pentru mărfurile care vin din lazarete, cît şi pentru cele care sînt trimese de-a dreptul la Veneţia şi i-am îndemnat să continue, ca de obiceiu, a-şi încărca marfa pe corăbii veneţiene, înlăturînd îndoiala că li se face vre-o nedreptate. Voiu aştepta deci de la suverana autoritate a Excelenţelor Voastre vre-o instrucţie asupra acestei chestiuni spre a putea asigura pe negustori de favoarea Excelenţelor Voastre :

„... *Deve la divota mia rassegnatione participar al gravissimo magistrato dell'E. E. V. V. le condoglianze fatte a questo consolato il dì 26 settembre dalli mercanti turchi di Teranova uniti a questi alcuni mercanti christiani sacistani e di Voscopoli, esclamando à nome di tutti che l'E. E. V. V. usino partialità a' mercanti scutarini e non a loro nel farli contribuir li due per cento dalle loro merci col pretesto di spedirle a far contumacia nei lazzaretti di Castelnuovo e Ragusa, di dove poi le fano condur libere con peotte alla Dominante, per le quali non li sono ricercati li due per cento in conformità dei loro venerati decreti,*

www.dacoromanica.ro

per il chè anche questi intendono per l'avenire di voler inviar i loro bastimenti dulcignoti ai lazzaretti di Castelnuovo e Ragusa, e tralasciar di spedirle adiritura per Venezia come facevano, per esser ancor loro esenti dal detto agravio, che sucedendo questo causarebbe un grandissimo disordine alla scala, come pur danno notabile a' bastimenti suditi, e pullulerebbe sempre più la navigatione de' Dulcignoti, che giornalmente vano augmentando i loro bastimenti in qualità e quantità, oltre di che si perderebbe più della mettà delle mercantie una volta che fossero condotte a far contumacia a Ragusa, particolarmente le cere, che dicono i mercanti di volerle spedir colà a questa raccolta per esentarsi con tal mezzo dai due per cento, come fano li sopradetti Scuttarini, la qual cosa sarebbe di sommo pregiuditio al publico; per il chè mi son affaticato a dissuaderli, col farli comprendere che l'E. E. V. V. non sono per usar partialità con alcuno de' mercanti negotianti nelle scale di Durazzo e Bogiana, tenendoli tutti sotto una medesima conditione, e per comprobarli la verità del fatto gli ho fatto veder il capitolo nono esistente nelle mie venerate commissioni rilasciatemi dall'Eccellentissimo Magistrato di V. V. E. E. nel punto del mio partir dalla Dominante. nel qual m'incaricarono di spedirli di tempo in tempo le note distinte di tutte le mercantie che s'imbarcassero a Durazzo e Bogiana per esser condotte a far contumacia nei lazzaretti di Castelnuovo, Spalatro, Ragusa per esser poi di là condotte a Venetia, per farli contribuir con tal lume il dretto delli due per cento in conformità di quelle che imbarcano da dette scale adiritura per la Dominante, le quali note da me sono state tutte avanzate in più volte al gravissimo magistrato di V. V. E. E., e, se per il passato li Scutarini no hano pagato li detti due per cento, sarà stata qualche trascuratezza, ma l'Eccellentissimo Magistrato ha sempre inteso che tutti indiferentemente habbino da pagar giust'al stabilito, havendoli accertato che per l'avenire l'E. E. V. V. farano esiger li detti due per cento tanto dalle robbe che perveniranno da'sudetti lazzaretti, quanto di quelle che sono spedite adiritura per Venetia, che perciò debbano seguitar a far i loro carichi sopra bastimenti veneti giust'al pratticato, senza dubio che li sia fatto torto alcuno; attenderò dunque dalla sovrana autorità di V. V. E. E. alcun benigno rescritto sopra tal particolar per poter assicurar i mercanti delle gratie di V. V. E. E."

(*Archivio di Stato di Venezia, Cinque Savî alla Mercanzia* filza 651, *Lettere dei Consoli, Durazzo*, 1700-1711).

Reiese din acest document că Pietro Rosa a convins pe negustorii din Elbasan, Şiacişte şi Moscopole să nu-şi trimeată mărfurile

www.dacoromanica.ro

la Ragusa. Consulul veneţian are însă la Durazzo un duşman de temut, pe Grecul Nicolae Polimeno din Ianina, care e secretar al schelei şi consul al Olandei. Ambasadorul Carlo Ruzzini socoteşte pe acesta ca „un duşman învierşunat al comerţului veneţian [1]".

Polimeno şi asociatul său Ioan Neranzi, Şiaciştean, caută să convingă pe negustorii din schela Durazzo să-şi trimeată mărfurile la Ragusa şi Ancona. Ei izbutesc să atragă în tovărăşia lor doi negustori din Moscopole şi trei din Cavaia. Iată ce scrie în această privinţă Pietro Rosa bailului Alvise Mocenigo, în 1708 : „Au fost îndemnaţi de către aceştia (Polimeno, Neranzi) să intre într'o astfel de tovărăşie un oarecare Ioan al lui Gheorghe Papa şi altul, Dimitrie Bizuca, negustori din Voscopole, cari, pentru a întreprinde acest comerţ, au părăsit pe acela cu Veneţia, pricinuind pagubă mare creditorilor cari le-au încredinţat marfă. După pilda lor, un oarecare Sinan Mucio Cazaccì [2] din Cavaia şi doi tovarăşi ai săi au părăsit cu totul comerţul cu Veneţia şi au început pe acela cu Ragusa şi Ancona, pricinuind pagubă mare domnului Gheorghe Stamatelo, creditorul lor".

„...Da' medesimi sono pur stati eccitati ad entrar in tal compagnia un tal Gioanni di Giorgio Papa et altro Dimitri Bisuca, mercanti di Voscopoli, quali, per intraprender tal negotio, hano abbandonato quello della piazza di Venetia, con pregiuditio grandissimo de' creditori che gli fidarno i lor effetti, al esempio da'quali un tal Sinam Muzzo-Casaccì di Cavaglia con due suoi compagni hano lasciato totalmente il negotio di Venetia et hano intrapreso quello di Ragusa et Ancona con perdita considerabile del sign. Georgio Stamatello, lor creditore..."

(Archivio di Stato di Venezia, Bailo di Costantinopoli, filza 130, lettere Ecc. Bailo Kv. Alvise Mucenigo, 1709-1714. Documentul e din 1708. Ziua şi luna nu sînt însemnate).

Corespondenţa lui Pietro Rosa e întreruptă în timpul războiului turco-veneţian din 1714-1718, care se încheie prin pacea de la Pojarevaţ şi în urma căruia Veneţia pierde Moreia.

În 1719, Pietro Rosa se întoarce la Durazzo. Polimeno însă

---

[1] „Il porto di Durazzo è un seno da dove posson sorger tempeste. I Perastini che vi negoziano, i Barbareschi che vi approdano. quel Polimeno, console olandese, torbido enemico del nome e del veneţia comercio, sono apparati di circostanze non buone; tutti ricercherebbero l'assistenza in quel luogo d'un console veneto di maturità e di destrezza." *Relazioni Senato III, Secreta*, I, 7.

[2] După nume, Albanes musulman.

www.dacoromanica.ro

murise. Neranzi era „consul britanic", „console brittanico". Piedecile comerţului veneţian sînt aduse de consulul Franciei, Ventura de Paradis, ajutat de un oarecare Luigi Matteo. Iată ce scrie pe ziua, de 26 Maiu 1720, consulul veneţian celor cinci *Savî alla mercanzia:* „Trei negustori dintre aceia cari stau la consulatul Franciei, pe lîngă Matteo, şi cari sînt Gheorghe Vreto şi Dimitrie Bizuca [1], amîndoi din Moscopole, şi Gheorghe Nicolau, zis Coca, din Berat, au fost convinşi de sus-numitul Matteo să închirieze tartanela ragusană a patronului Ilie Franovich, care a început să încarce [marfă] pentru Veneţia, pe ziua de 23, în ciuda năvilor noastre; şi a vrut soarta să nu se găsească în port nicio corabie dulcignotă de mărfuri, căci, dacă ar fi fost chiar una, pe aceia ar fi închiriat-o Matteo pentru ca să turbure cît mai mult liniştea obştească."

„...Tre mercanti fra gl'altri, che sogiornano nel consolato di Francia, presso Matteo, quali sono Giorgio Vretto e Dimitri Bisucha, ambi da Moscoppoli, e Giorgio Nicola detto Cocca da Beratto, sono stati persuasi dal mentovato Matteo nollegiare la tartanella ragusea di Padron. Elia Franovich, qual ha datto principio al carico per Venetia li 23, de' nostri legni, et ha voluto la sorte che non si ritrovino in porto bastimenti dulcignoti da carico, che, se ne fosse stato pur uno, quello avrebbe il Matteo fatto nollegiare per maggiormente porre in pericolo d'impegni la pubblica quiete..."

(*Archivio di Stato di Venezia, Cinque Savî alla Mercanzia, filza 662, Lettere dei Consoli, Durazzo,* 1712-1738).

Îndemnaţi de Luigi Matteo, agentul consulului Franciei, Moscopolenii Vreto şi Bizuca închiriază o corabie ragusană pentru a-şi trimete mărfurile la Veneţia. Pietro Rosa explică într'o scrisoare cu data de 17 Octombre 1720, adresată bailului Zuane Emo, causa duşmăniei lui Gheorghe Vreto pentru comerţul veneţian: „Trebuie să arăt înţelepciunii Excelenţei Voastre motivele care au determinat pe Vreto să se declare duşman al Veneţienilor şi să turbure navigaţia acestora. Aceste motive mi-au fost desvăluite de el însuşi, împins de sinceritate. El a îndemnat pe defunctul Matteo să scrie, împotriva mea şi a Perastinilor, Excelenţei Sale ambasadorului Franciei, în timp ce el însuşi scria domnului Ventura de

[1] E vorba probabil de Constantin Bizuca, şi nu de fratele acestuia, Dimitrie, care murise în 1712, după cum ne informează o scrisoare a lui Pietro Rosa din 13 Februar 1713, adresată celor cinci *Savî alla mercanzia*. Consulul veneţian face probabil o confusie de nume.

www.dacoromanica.ro

Paradis, fost consul al Franciei aici. A fost vorba de niște socoteli bănești ale unei tovărășii care nu mai este, între domnul Ioan Neranzi, consul britanic în aceste părți, și Vreto. Amîndoi s'au supus, de comun acord, judecății a patru arbitri, printre cari am fost și eu ales. Ceilalți trei erau Adam Ghira și Mihail Simu, negustori din Moscopole și compatrioți de-ai lui Vreto, și un oarecare Abraham Levi, negustor din Ragusa, oameni foarte pricepuți în negoț și socoteli. Printre aceștia eu eram cel mai inexperient. După ce s'au examinat registrele și hîrtiile acelor părți și după ce s'au ascultat argumentele fiecăruia, s'a dat dreptate lui Neranzi, împotriva lui Vreto care reieșia dator cu suma de 120.000 de aspri. De oare ce arbitrii obișinuiesc să reducă datoria la jumătate, Vreto a fost condamnat să plătească lui Neranzi numai 90.000 de aspri."

„L'ingenuità mia deve soggettare alla sapienza di V. E. li mottivi per i quali s'indusse il Vretto a dichiararsi nemico de' Venetiani et a perturbare la navigatione dell'istessi, svelatemi da egli mede simo, mosso dalla sincerità, per aver insinuato al quondam Matteo di scrivere contro me e Perastinj a S. E. Sig[nore] Ambasciatore di Francia nel tempo stesso ch'egli scrisse a Monsù Ventura de Paradis, fu console di Francia in questo luoco. Verteano alcune diferenze di conti d'una compagnia già consumata tra S. Giovannj Neranzi, console brittanico a questa parte, et esso Vretto, et ambi si sono concordemente sottomessi al giudicio di quatro arbitrj, fra'quali io pure fui scielto e gl'altri tre erano Adamo Gira e Micali Simo, negotianti da Moscopoli e compatrioti del Vretto, ed un tall'Abram Levi, mercante da Ragusa, huomini tutti del negocio e conteggio capacissimi, tra'quali ero io il più inesperto. Esaminatisi li libri e carte dell'una e dell'altra parte et ascoltate ancor le ragioni di quelli, nacque il giudicio a favore del Neranzi e contro il Vretto, qual rissultava debbitore all'altro d'aspri 120.000 e, perchè il solito degl'arbitrj è il dimezare il dano, fu condannato il Vretto a dover pagare al Neranzi soli 90.000 aspri."

(Archivio di Stato di Venezia, Bailo di Costantinopoli, filza 134, *Lettere Ecc. Bailo Giovanni Emo.)*

În legătură cu subiectul de față, ceia ce ne interesează în primul rînd în acest document e apariția, în mijlocul unor negustori aromîni din Moscopole, a unui Evreu ragusan care li va fi cunoscut rosturile. Abraham Levi, negustor din Ragusa, face parte din tribunalul de „arbitri", în care figurează Moscopolenii Adam Ghira și

www.dacoromanica.ro

Mihai Simu, care judecă procesul dintre Vreto şi Neranzi. E curioasă întîlnirea şi apropierea, prin însuşirile lor comune, a doi Aromîni moscopoleni cu un Evreu ragusan, în 1720. Şi astăzi Moscopolenii sînt comparaţi, prin sufletul şi aspectul lor, cu Evreii [1].

Nu mai puţin interesantă e şi forma de proces cu recurgerea la arbitri, aşa cum ni apare în acest document. Aşa se judecau neînţelegerile băneşti în comunele aromîne pănă în vremurile noastre, supt stăpînirea turcească. De şi nu putea fi constrîns de forţa publică, cel care pierdea procesul era obligat moralmente să-şi achite datoriile în urma hotărîrii arbitrilor, fiind ameninţat, în cas contrar, cu pierderea reputaţiei printre compatrioţii săi [2].

Într'o scrisoare cu data de 4 August 1723, adresată de Pietro Rosa bailului Zuane Emo, e vorba de o *„tartana ragusea, che in questa rada ritrovasi, mascherata con bandiera francese"*. „Am aflat că acest consul al Franciei a scris îndată la Voscopole negustorului numit Adam Ghira, chemindu-l de urgenţă la schelă pentru ca să-şi încarce marfa pe tartană".

„...O penetrato che questo console de Francia abbia immediate scritto a Voscoppoli al mercante che si obligò caricarli detta tartana, chiamato Adamo Gira, avendolo chiamato di subbito alla scala, ad imbarcare in persona i di lui effetti..."

(Ibidem.)

Consulul Franciei îndeamnă deci pe pe un Moscopolean să se servească de o tartană ragusană supt pavilion frances.

După nouăsprezece ani, consulul Giambattista de' Rossi, succesorul lui Pietro Rosa la Durazzo, scrie pe ziua de 12 Mart 1742 celor cinci *Savî alla mercanzia* următoarele : „Mai încarcă tutun la această schelă, nu ştiu cu ce destinaţie, o corabie ragusană, pe lîngă celelalte două, pentru Ioan Dimitrie, negustor grec domiciliat la Veneţia, întovărăşit cu alţii din Moscopole. Aceştia mai erau proprietarii mărfii din tartana [lui] Damianovich, pe care mi-o închipuiu sosită la Veneţia. Tendinţa de a se folosi de corăbii ragusane

[1] „Essi sono ricchi di acume commerciale, tanto che i Farsalioti chiamano i Moscopoleni „buoni cugini dei Giudei". In fatti, il loro costume, che rassomiglia a quello di un Ebreo, viene in aiuto all'ironia farsaliota ; allorchè domandai a un giovane moscopoleno quale fosse il costume indossato, mi fi risposto „l'ebreo" ; C. N. Burileanu, *I Romeni di Albania*, p. 29.

[2] Informaţie dată de Aromînii Teodor Craja, din Molovişte, şi Anton Petraşiancu, unchiul mieu, din Cruşova, cunoscători ai vechii stări de lucruri din Imperiul otoman astăzi dispărut.

www.dacoromanica.ro

pentru astfel de încărcări e un neajuns care, fără îndoială, se poate atribui numai libertății necorecte a supușilor venețieni. Aceștia nu se mulțămesc numai să încarce tutun și alte mărfuri, împotriva ordinii [1] stabilite (greșeală până acum cu indulgență tolerată), ci ajung să și închirieze corăbii străine și cu o libertate nerușinată să le încarce spre a le trimete în țeri străine și a face contrabandă, sfidînd astfel legile publice ale comerțului."

„..*Carica alla scala tabacchi un altro legno raguseo, oltre li due avvisati, di ragione di Zuanne Dimitri, mercante greco commorante costà, in compagnia d'altri da Moscopoli. Del carico della tartana Damianovich, che a quest'ora me la figuro anche capitata in Venezia, erano li già detti li proprietarj; non so questo per dove sarà destinato.*

„*La tentazione di provedersi di legni ragusei per tali carichi è un inconveniente, che incompatibilmente si può attribuire alla sola scorretta licenza de' Veneti sudditi, quali, non contenti di caricare tabacchi et altri effetti, in pregiudizio de'riguardi di questa volta* [2] *sopra i loro bastimenti (colpa fin ora con indulgenza tollerata), arrivano insino di nollegiare bastimente forastieri, e con sfaciata libertà caricarli per trasportarli in paesi esteri, et in tal forma contrabandare in offesa delle pubbliche leggi, commercio ch'è tutto quello si può commettere in tale matteria...*"

(*Archivio di Stato di Venezia, Cinque Savi alla Mercanzia, filza* 663, *Lettere dei Consoli, Durazzo,* 1739-1747).

Din cele înfățișate până acum se desprind următoarele:

Comerțul venețian are de îndurat în secolul al XVIII-lea concurența francesă, olandesă, anconitană și ragusană. Am văzut dintr'un document frances de la sfîrșitul secolului al XVII-lea că Aromînii moscopoleni se serviau de corăbiile ragusane, pe lîngă cele francese, englese și olandese, pentru transportul mărfurilor lor. Am văzut apoi, în 1706, pe negustorii moscopoleni opriți de consulul venețian de a-și conduce mărfurile la Ragusa. Doi dintre acești negustori, împinși de Polimeno, consul al Olandei, încep comerțul cu Ragusa și Ancona, în 1708. După pacea de la Pojarevaci (1718), consulul Franciei din Durazzo e acela care pune

[1] V. mai departe, la notă, explicația expresiei „l'ordine della volta".

[2] Prin „l'ordine della volta" se înțelegea încărcarea și plecarea corăbiilor în ordinea sosirii în port.

www.dacoromanica.ro

piedeci comerţului veneţian în Albania, îndemnînd pe Moscopoleni să se folosească de corăbiile armatorilor ragusani. Am văzut nişte Aromîni moscopoleni venind în contact cu un negustor evreu din Ragusa. La 1742, vedem pe Moscopoleni folosindu-se de corăbii ragusane pentru transportul mărfurilor lor, în ciuda consulului veneţian.

Taxele mari la care sînt supuse mărfurile Moscopolenilor din partea Serenisimei Republici vor determina pe negustorii centrului aromînesc din Albania să rupă relaţiunile comerciale cu Veneţia. Am avut dese ori ocasia să pomenim de raportul din 8 Februar 1761 al consulului Antonio Bartolovich, adresat celor cinci *Savî alla mercanzia* şi în care se vorbeşte de negustorii moscopoleni cari părăsesc comerţul cu Veneţia pentru a-şi trimete mărfurile la Viena [1]. Vorbind despre comerţul Albaniei, Bartolovich observă că o parte din mărfurile acelei regiuni e transportată de caravane la Durazzo şi la Scutari şi de aici la Veneţia, Ancona, Ragusa şi Trieste pe corăbii ragusane şi dulcignote.

„... Tutti poi li altri generi di mercanzie vengono con le caravane in differenti staggioni condotte qui et in Scuttari, dove concorrono anche le lane grosse di quei vicini monti, che poi diramati parte si caricano per Venezia con suddite imbarcazioni, altre le addrizzano in Angona e Ragusi e qualche partita in Trieste e ciò con bastimenti dolcignoti e ragusei, come succede in ora che tartana ragusea trasporta in Ancona cera colli 202 et alcune partite di lane per conto de'Turchi scuttarini e di qualche altro Albanese, li qual già in anticipazione estrassero d'Ancona e condussero in Scuttari quantità di panni londrine color rubino e cendali [2] neri che inservono ad'uso di questa nazione e che vano anche in giro pe'la Rumelia perchè ben accolti e apprezzati essi panni e cendali, li primi per le vesti delle donne, e li secondi per le mostre delle berette di questi Albanesi [3]..."

---

[1] *Les Roumains de l'Albanie et le commerce vénitien aux XVII-e et XVIII-e siècles*, în „Mélanges de l'École Roumaine en France", 1931; *Familia Şaguna în documente veneţiene din secolul al XVIII-lea*, în *Rev. Ist.*, XVIII, n-le 1-3; *Aromînii din Molovişte în documente veneţiene din secolul al XVIII-lea*, în *Rev. Ist.*, XVIII, n-le 10-12 (*Archivio di Stato in Venezia, Cinque Savî alla Mercanzia, filza* 665; *Lettere dei Consoli, Durazzo*, 1759-1781.)

[2] Cendali = taftale.

[3] Lodovico Andrea Fontana, consul al Veneţiei la Durazzo, scrie, într'un

www.dacoromanica.ro

Dînd aceste cîteva informații nu avem pretenția că lămurim problema relațiilor Aromînilor moscopoleni cu Ragusa, modesta contribuție de față, întemeiată pe izvoare venețiene, nu poate fi decît un început, prea timid, în cunoașterea legăturilor Moscopolei cu acel port care e una din minunile Adriaticei. Cine știe ce surprise ni reservă cartoanele necercetate pănă acum ale Archivelor! Dacă Ragusanii au cunoscut în evul mediu pe Morlacii vecini, de la cari cumpărau „caşul românesc", „caseus valachicus"[1], se dovedește, credem, în de ajuns prin articolul de față că ei au cunoscut, în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, și acea ramură a neamului nostru, stabilită în Albania, care a ridicat acum două sute și ceva de ani vestita Moscopole, astăzi rasă de pe suprafața pămîntului.

Valeriu Papahagi.

Ştiri noi din Domnia lui Ion-Vodă cel Cumplit

Cele cîteva informațiuni care urmează sînt culese din Archivele de Stat ale Veneției. O parte din ele sînt extrase din rapoartele trimisului venețian, Girolamo Lippomano, adunate apoi în primul volum al seriei „Dispacci degli Ambasciatori di Polonia al Senato". Cîteva scrisori anonime care le precedă, și care ar putea fi tot ale lui, precum și copiile scrisorii Sultanului către Ion-Vodă și ale acestuia către dieta polonă, sînt din volumul XXVI al seriei „Relazioni degli Ambasciatori", serie care conține, pe lîngă alte acte cunoscute, ca, de pildă, tratatul lui Bogdan Lăpușneanu cu regele Poloniei, numeroasele relațiuni din secolul al XVI-lea asupra Poloniei.

---

raport cu data de 11 Februar 1769, adresat celor cinci *Savî alla mercanzia* următoarele: „Dolcigno poi a molti squeri, nelli quali si fabricano continuatamente tartane, polache, pinchi, trabaccoli, filucche, bergantini, ed altro barcolame, tutto di legname di rovere ed olmo. Li operaij sono tutti Turchi di molta cognizione, diretti da due anni circa da un tal Protto Adamo ivi venuto da Ragusa... Il fiume Ismo somministra legumi, grano, riso e tabacco, ma riesse abbondantissimo di legnami da fabricar bastimenti, cioè roveri et olmi, che vi concorrono dalle ville circonvicine e questi vengono caricati, parte da sudditti veneti, parte da quelli de Ragusa, e parte da bastimenti francesi per gl'arsenali di Marsillia" *(Cinque Savî alla Mercanzia*, filza 665, *Lettere dei Consoli, Durazzo*, 1759-1781.)

[1] N. Iorga. *Cinci conferențe despre Veneția*, ed. a II-a, p. 119.

www.dacoromanica.ro

Primele scrisori privesc epoca imediat următoare luării în stăpînire de către Ion-Vodă a tronului moldovean. În cea d'intăiu, nedatată şi adresată „all'Illustrissimo Cardinal Alessandrino", e vorba de încercarea lui Bogdan de a-şi recăpăta tronul şi de ordinul trimis Dietei de Sultan, pentru extrădarea acestui rebel:

Dopo haver già serrato le lettere, mi è stato riferto come si sono interpretate et lette le lettere del Turco, le quali sono scritte prima che Polacchi fossero entrati nella Valachia a rimettere il Vaivoda. Il contenuto d'esse è che, intendendo il Signore che il Vaivoda era in Polonia, faceva sapere al re che dovesse o darcelo tutto nelle mani insieme col fratello, o vero mandargli le teste loro, insieme col tesoro che ha portato seco in questo regno; altrementi che s'intenderà rotta la pace, et i Poloni resteranno spogliati di quella protettione che sotto la sua fede hanno goduto fin qui, et il pianto di sudditi di quel re *quousque pedibus conculcatis* [1] anderà contro d'essi Poloni, ch'è a ponto la forma delle parole che ha usate, et nel dimandare usa questa voce: *mandantes ut sceleratum istum* (ch'è il nome del Vaivoda) *nobis tradatis;* et Mehemet Bassà scrive che chiedino questo Bogdano *ex mandato maximi Imperatoris Turcarum.* Se, inanzi che Poloni fossero entrati nella Valachia, et che fossero seguiti questi altri accidenti, hanno scritto di tal maniera, si può credere che seranno molto più esasperati dopo haver veduto che il Vaivoda si sia voluto rimettere in stato contro la volontà d'essi Turchi con l'arme de Poloni, et che tengano occupata la fortezza di Cotino [2].

Dieta răspunse ceauşului turc că Bogdan cel căutat de el nu se află pe pămîntul Poloniei şi că ajutoarele de aici, dacă le va fi avut, i-au venit de la simpli prieteni particulari, fără ştirea ţerii. În acelaşi timp însă ea invita pe Bogdan, care în realitate se afla încă acolo, să părăsească ţara:

Alle lettere ch' egli ha postato, nelle quali il Turco dimandava o vivo o morto il Vaivoda di Valacchia et il fratello et il loro tesoro, hanno risposto con lettere che nè l'uno nè l'altro è nel regno, nè meno saper dove si sieno. Alle dimande fatte a bocca dal Chiaus circa la restitutione di Cottino, et che, se vi fossero soldati polachi, erano stipendiati et obligati al Vaivoda, et non al re, et che similmente tutti coloro che sono entrati in Valacchia, vi sono andati come particolari amici et fautori del Vaivoda, per aiutarlo contra Ioan suo nemico, non sapendo che Ioan tenesse il paese per ordine del Turco, et che, subito l'intesero, se ne sono

[1] În text: *conculcatibus.*
[2] *Relazioni degli Ambasciatori,* XXVI, 5, fol. 165.

www.dacoromanica.ro

partiti. Poi, quanto alli danni, che più presto il re s'ha da dolere degli incendii et altri grandiosissimi danni fatti in Polonia, i quali è honesto che sieno rifatti a'suoi sudditi. Replicò il Chiaus che non sapeva come poter dare una tal risposta al Bassà, havendo veduto egli stesso il Palatino di Podolia et altri principali di questo regno nell'esercito che conduceva il Bogdano in Valachia contra il Vaivoda messovi dal Signor Turco. A questo fu replicato che così il Palatino come tutti gli altri vi erano solamente andati per privata amicitia che tenevano col Vaivoda, et che in questa elettione ancora del nuovo Vaivoda il re di Polonia haveva molto giusta causa da dolersi che i Turchi non ne habbiano prima fatto sapere alcuna cosa a Sua Maestà, secondo che sono tenuti per la capitulatione della pace; et con queste lo licentiorno, et egli è partito questa mattina, et serà condotto per il paese di Potcutia, acciò vegga i danni dati da'Turchi et Valacchi nel paese del re, et li possa riferire al Bassà. Del Bogdano Vaivoda, sebene nella risposta data al Chaus questi signori hanno affermato ch'egli non sia nel regno, nondimeno cosa certa è che fin hora è stato in Russia, et pur l'altr'hieri è venuto qui un suo paggio con una sua lettera, a salutarmi a suo nome, et la lettera è data in Leopoli. Ho ben inteso di poi che il Palatino della Russia gli ha fatto secretamente sapere che si ritiri, et che a questa hora doverà esser fuori del Regno, et si crede che passerà in Ungaria [1].

Bogdan însă nu fugi în Ungaria, ci la Moscova, de unde în anul următor îl vedem plecînd spre Polonia cu oaste rusească, poate spre a determina Dieta să aleagă pe ducele Moscovei în tronul celui din urmă dintre Iagelloni, după cum resultă din acest resumat de ședință a Dietei:

Il giovedì a 26 [di Maggio 1573] furono lette dal Paladino della Podolia alcune nuove mandategli da Baro et Camignaz et di Costantinopoli, nelle quali si conteneva che il Tnrco haveva presentito che si doveva eleggere il Moscovita per re, et che perciò haveva comandato al Tartaro Perecopiense [2] et Bialogrodiense, al Palatino della Valachia, di Bielogrodia *(sic)* et di Umultania, et a molti altri sangiacchi, che si preparassero contro di noi, et che il Bogdano che fu palatino della Valachia si trova apresso Cersiava con 10 milla Moschi, il che faceva anco credere maggiormente al Turco che si fosse per eleggere il Mosco [3].

Cel ales nu fu Moscovitul, ci Henric, fratele regelui Franciei. Pînă la venirea lui, Sultanul, mulțămit de acea hotărîre, poruncia

[1] „Di Varsovia, alli 22 Maggio 1562, all' Illustrissimo Rusticucci". În *Relazioni degli Ambasciatori*, XXVI, 5, fol. 165-6.
[2] În text: *Bicopiense.*
[3] *Relazioni degli Ambasciatori*, XXVI, 5, fol. 138.

www.dacoromanica.ro

lui Ion-Vodă şi paşalelor de la margene să fie gata spre a apăra pe Poloni de o eventuală năvălire germană sau rusească:

Paria litterarum Imperatoris Turcarum ad Palatinum Valachiae. Nos Imperator Turcarum significamus tibi, intelleximus enim quod imperator Germaniae conscribit milites quos in Poloniam vult remittere, te vero scire velim quod Domini Poloni, tam magni quam etiam minimi, amicitiam nobiscum non modo nunc [1], sed a multis etiam temporibus habent; qui praeterea et nunc regis Galliae fratrem elegerunt in regem, qui etiam nobis amicissimi fuerunt, magnamque ex eo accipi voluptatem, quod hunc potissimum elegissent; nunc vero video et cognosco fidem illorum proinde necesse est ut illorum regnum a nobis quam diligentissime tueatur antequam rex in regnum deducetur et gubernium illi committetur. Quod si voluerit imperator Germaniae vel Moscus mali aliquid regno facere, et ego Imperator Turcarum misi has litteras meas ad Magnum Cham et ad Sendziacum Teginensem, ad Sendziacum Dristor et ad Sendziacum Nicopoliensem et ad Othdiacum *(sic)*, ad Beglerbegum Temesvariensem [2], iussique illis ut parati essent ad delectum pro defendendo regno, et tu ut sis paratus cum tuis praesidiis; et misimus ad te Mustafum Csausium [3], cum his [4] litteris nostris caesarianis, et mitteres ad Domini Poloni ut cum illis consilia tua communices et ad illis cognoscas ex qua parte potissimum sperant se hostes habituros, utque intelligas si indigent presidiis nostris. Quod si bene intelliges ex quibus partibus presidii[s] indigent, continuo mittes ad Cham Scitarum et Sangiaccos, communicatisque secum vestris [5] consiliis, Pollonos quam [6] maxime potestis adiuvate; et, quemadmodum nos ad te scripsimus, ita tu quoque ad Dominos Pollonos scribas, ut illi quoque nos de omni statu rerum suarum certiores reddant, et quae ego scripsi et promisi, ut omnibus his credant [7].

Ion-Vodă îşi făcu datoria de a comunica Polonilor porunca împărătească, însoţind-o cu o scrisoare pe care copistul ni-a păstrat-o într'o formă mai puţin conruptă:

Ivon, Dei gratia Magnus Dominus Moldaviae, salutem prosperam rerumque omnium felicem successum a Deo uti amico nostro fideliter cupimus. Misit ad nos Caesar Turcarum ut vos certiores redderemus, si indigeretis aliquibus praesidiis nostris contra hostem

[1] În text: *solum.*
[2] În text: *Temerovarniensem.*
[3] În text: *Cfausium.*
[4] În text: *iis.*
[5] În t xt: *multis.*
[6] În text: *quod.*
[7] *Relazioni degli Ambasciatori*, XXVI, 5, fol. 118-9.

www.dacoromanica.ro

vestrum, nos esse paratissimos promptissimosque, et vos nobis significetis si in re aliqua indigeatis, atque ut de omnibus rebus Imperatorem nostrum certiorem reddatis; et quidcunque iste famulus noster narrabit vobis, in omnibus fidem ei adhibeatis. Cum iis me in gratiam ipsius diligenter commendo. Datum Jas [1], die 2 octobris 1573. Officiosus, ex voluntate, vel potius dictante, Ivona Palatinus Moldaviensis [2].

Rapoartele lui Girolamo Lippomano încep cu primăvara anului următor. Toate sînt trimise din Cracovia, şi dau felurite ştiri în legătură cu Moldova, care e numită „Valahia", după moda polonă. Astfel la 4 Martie 1574 aflăm de contribuţia Moldovei în pregătirile turceşti de războiu:

Delle cose da Costantinopoli qui non habbiamo altra nova, se non che di Valachia conducevano grandissima quantità di canevi per galee, dicendo che il Signor farà grande armata quest' anno, per voler far impresa; il quale ha mandato un Chiaus al Transilvano, con fargli intendere che sia buon vicino et usi ogni sorte di honore al re di Polonia, perchè, essendo fratello del Re Christianissimo, è molto amico suo.

La 16 Martie e vorba de o solie moldoveană care ar fi depus jurămînt de credinţă şi daruri la picioarele noului rege:

Ogni giorno compariscono nuntii di più straniere nationi suddite in qualche parte a questo re, et pur heri vennero alcuni Armeni a giurarle obedientia et a donarli alcuni bellissimi cavalli, come hanno fatto anco Valachi et Tartari.

Despre o zădarnică încercare a lui Bogdan de a-şi redobîndi tronul vorbeşte raportul de la 26 Martie:

Quello ch'era Vaivoda hereditario di Valachia et che, come facevano i suoi predecessori, era sollito di giurar ubedientia al Turco come tributario et alli re di Polonia come feudatario, poco tempo fa scacciato dal[lo] stato, haveva voluto il Turco metterne uno che riconosca la Valachia da lui solo, con queste condittioni che le è piaciuto, è venuto hora alla Corte per veder che il re tenti la restitutione del governo della Valachia nella sua persona, come era prima; ma, perchè si vede che il Turco non ha scacciato costui forse per altro che perchè, seguendo la successione in suoi figliuoli, non havessero a giurar anch' essi la fedeltà a tutte due le parti, et che con questo mezzo ha voluto redur essa Valachia compitamente sotto di se, non ostante che nelle capitulationi di

[1] În text: *Das.*
[2] *Relazioni degli Ambasciatori*, XXVI, 5, fol. 119.

www.dacoromanica.ro

pace c'ha con questo regno sia specificato che li Vaivoda di Valachia dovessero giurar l'obedientia da tutte due le parti, si crede che questo sarà negotio disperato, et da non tentare.

Despre o mijlocire a lui Ion-Vodă între Palatinul Rusiei şi Han se vorbeşte într'o „copia d'una lettera del Gran Can di Tartaria al Signor Palatino di Russia, tradotta", şi anexată acestor rapoarte:

Havete mandato lettere del re vostro, nostro fratello et caro amico, insieme con le vostre dirette a noi, nelle mani del Palatino di Valachia, pregandolo le facesse pervenire in corte nostra, il che egli ha fatto diligentemente, come nostro commune amico.

Dar, odată cu primăvara, acest bun prieten al Turcilor îşi începe pregătirile pentru marea luptă împotriva lor; de acestea vorbeşte raportul de la 7 Maiu 1574:

Il Vaivoda di Valachia, senza aspettar di saper se il re era contento, stringendoli il tempo, ha mandato la sua moglie et il suo thesoro, ch' intendo essere di molta importanza, in Camenice, forte castello di questo regno ai confini della Valachia, et attende a mettersi a l'ordine per combattere, aspettando di giorno in giorno d'esser assaltato... Questi rumori di Valachia sono causa che di Costantinopoli non si ha[nno] avisi, se non i vecchi.

La 24 Maiu ambasadorul poate vorbi de o victorie a lui Ion-Vodă:

Di Valachia tenemo avisi che quel Vaivoda haveva combattuto et guadagnato la giornata contra il Moldavo, cioè il Transalpino, con morte de molti, et Turchi, et Tartari, ch'erano seco; ma si tiene che questo sia, come si dice, tosico a termine, perchè veniranno poi gagliardi [aiuti] per ordine del Signor Turco, onde sarà astretto il detto Valacco o di lasciar la vita, o di ritirarsi in Polonia, come scrissi che disegnava di fare.

Vitejia lui e frumos amintită în raportul din 13 Iunie, în care se pomeneşte şi o înrudire, necunoscută, cu ducele din Moscova:

Il Valaco, che già hebbe una vittoria contra il Moldavo, se ben conosce di non poter resister alle forze del Turco, come disperato ha combattuto et vinto la seconda volta contra pur Moldavi et Turchi insieme, nel paese de' quali è scorso e preso dui castelli richissimi; et, ben che intenda che siano stati espediti quattro sanzacchi a favor del Moldavo contra lui, et che il Gran Signore habbia mandato ordine alli Tartari di danneggiarlo, si prepara però per combatter la terza volta, risolutissimo o di morir glorioso et con vendetta, o di mantenersi un pezzo in stato, massime con

www.dacoromanica.ro

certi forti castelli che tiene, et con la speranza che ha che il Moscovito, stretto parente della moglie sua, debba da quella parte infestar i Tartari per divertirli dall' andar in Valachia.

Victoriile sînt cele de la Jilişte şi Tighina, iar cele două bogate cetăţi cucerite sînt Brăila şi Bucureştii, din ţara pe care ambasadorul o numeşte : Moldova. Biruinţile au fost însă urmate prea curînd de înfrîngerea de la Roşcani, pe care o raportează mai întăiu o scrisoare anonimă şi nedatată, scrisă poate de altă mînă decît a lui Lippomano :

È venuto un corriere di Leopoli con lettere scritte al re..., le quali contenevano che quelli 50 milla Tartari che dovevano andar contro al Moscovito erano passati con quattro sanzachi nel regno, per lasciar da parte un certo fiume che gli haverebbe apportato dilatione di tempo, et, andati in Vallachia et fatta ai confini giornata col Vallaco et tagliato a pezzi lui con tutto il suo esercito, si come scrissi ultimamente con le ultime mie, et di più che si erano messi ad abbruggiar tutto quel paese ; et, perchè hanno ritrovato nel campo del Vallaco ducento o poco più Casachi soldati, sudditi pollachi, s'hanno lasciato intender di voler nel ritorno passar un' altra volta per Pollonia et rubar et danneggiar il più che potranno.

Despre înfrîngere vorbeşte mai amănunţit Lippomano, la 24 Iulie :

Molti particolari si vanno ogni giorno intendendo di Valachia della rotta et morte del Valaco, il quale si dice haver lasciato in testamento il suo thesoro alla republica di Polonia, ben che fin hora il testamento non si ritrova, et che si era ritirato con ducento soldati tutti Polachi con lui fuggiti in un bosco, dove sarebbe stato impossibile di prenderlo mai, se non che mandò egli a ricercar accordo, il quale da' Turchi et Tartari gli fu concesso et promesso con giuramento che uscisse di là et andasse dove volesse fuori di Valachia, che sarebbe lasciato passare per ogni luogo con le sue armi et con tutti quelli suoi soldati et amici ; et, uscito, fu subito tagliato a pezzi, nè di quel numero fuggirono altri che soli dodeci, da alcuni de' quali venuti in Polonia s'è poi inteso questo tanto, et che'l Signor Turco ha dato quel governo ad un Pietro, fratello del Vaivoda di Moldavia, et si dice che sarà Vaivoda di campagna, perchè le terre et luoghi sono quasi tutti abbruggiati.

La 1-iu August sosise la Cracovia un sol tătăresc, notificînd schimbările din Moldova :

È arrivato un ambasciator di Tartari, per dar conto delle cose

www.dacoromanica.ro

di Valachia, o, come essi dicono: Bogdania, et per far novo uffitio che Sua Maestà non rin[n]ovi la tregna col Moscovito.

Misiunea lui, din care extragem doar un fragment, e cuprinsă într'o „Esposizione dell' ambasciator del Gran Can di Tartari al Senato di Polonia, in Cracovia, a 4 Agosto 1574":

Il Gran Can, Imperator de' Tartari Precopi, mi ha mandato qui per far un' ambasciata et dar una buona nova al vostro re, il quale essendo andato un poco a spasso, dirò a voi, Signori, quel tanto c'ho in commissione, ch'è che, ritrovandosi il Vaivo'a di Boghdania poco obediente et ribello al Gran Turco, fu causa che'l detto Gran Turco, amico et confederato del mio signore, lo pregò che con le sue potenti genti, in compagnia d'alcune squadre de' Turchi, andasse a scacciarlo, come finalmente con l'aiuto dell' omnipotente Iddio habbiamo fatto, levando di vita quel tristo nostro vicino, et messo al governo il fratello del Moldavo, che come huomo giusto, et c'ha anco così in commissione dalla Porta, vicinirà ben con voi.

Curînd după moartea Voevodului începu între Turci şi Poloni procesul moştenirii lui şi al vinovăţiei Poloniei, acusată de a fi susţinut mişcarea începută de Ion-Vodă împotriva Porţii. Din raportul de la 20 Septembre se vede că un trimis special venise la Varşovia să ceară averile lui:

Il Chiaus che si aspettava in Varsovia giunse alli 7 di questo, et il giorno seguente hebbe audientia nella quale fece querella grande che i Polachi fossero stati in favor del Valaco morto, richiedendo il thesoro del detto Valaco, ch'è in Camenice in Podolia, et la moglia et altre robbe, con parole assai alte, come Vostra Serenità vederà dalla copia della lettera di Mehemet Bassà, scritta al Palatino di Russia.

Scrisoarea aceasta e într'adevăr anexată raportului; e lunga scrisoare cunoscută a lui Mohammed Socoli, prin care acesta reclamă împotriva ajutorului dat de nobilimea polonă lui Ion-Vodă, şi, aducînd înainte vechea prietenie a Poloniei cu Poarta, cere cel puţin restituirea avuţiilor acestui rebel [1]. Cum la injoncţiunile Vizirului se adăugară şi cele trimise Dietei chiar de Sultan, copiate şi acestea de ambasadorul venetian, în raportul său de la 25 Septembre acesta arăta a crede că dorinţile turceşti vor fi satisfăcute:

Stimasi che daranno ogni satisfattione al Signor Turco circa il thesoro del Vallacco morto.

[1] Publicată de Hasdeu, *Archiva istorică a Românieĭ* (1864), pp. 43-4.

www.dacoromanica.ro

Resultatul n'a fost însă cel așteptat; însărcinat cu solia de răspuns la Constantinopol, Taranowski primi poruncă să spună acolo că banii nu mai pot fi înapoiați, de oare ce Doamna văduvă s'a refugiat cu ei in Moldova, scăpînd astfel de supt supravegherea polonă:

[1 Ottobre.] Dopo la richiesta del Chiaus hanno risoluto li Signori in Dieta di espedir al Gran Turco il Signor Taranovschi, con comissione di dire al Gran Signore che, havendo la moglie del Valacco morto, ch'era in Caminece, inteso la venuta del Chiaus per domandarla, si era fuggita in Valachia, assicurata dal nuovo Vaivoda con patenti sottoscritte di sua mano, et portato il thesoro fuori di Polonia, senza la saputa di loro Signori... Detto Taranovschi andando ha di abboccarsi con il sopradetto Palatino di Valachia et stabilir seco la pace, desiderando di starvi per hora questi Signori in pace con tutti.

Între timp Moldova se arăta nemulțămită supt stăpînirea Munteanului Petru, și o parte din boeri urzia, se vede, o întoarcere a feciorului lui Lăpușneanu; de planurile acestuia vorbește la 22 Octombre ambasadorul, și de accentuarea, prin trimiterea unui Domn nedorit de țară, a stăpînirii absolute turcești în Moldova:

È ritornato da Constantinopoli un giovane... Dice costui che la Valachia superiore è in moto più che mai, perchè non intende di obedire a questo Pietro, novo Vaivoda messo dal Signor Turco, ma vorria quello che fu sacciato inanzi Giovanni ultimamente morto, il quale hora si ritrova in Moscovia, molto favorito di quel prencipe; et afferma che, parte per questo et parte perchè così è stata sempre la opinione del Gran Signore, dopo che, con la privatione di detto Giovanni, si è fatto assoluto padrone di quel stato, chiamandolo suo come Costantinopoli, che vi verrà ad habitare una colonia di Turchi, il che è sentito malamente da Pollachi, vedendosi ogni hora più avicinare questa potenza, et d'haver perso del tutto la superiorità c'havevano in quella provincia.

Se anexează la aceste știri instrucțiile remise de Dietă lui Taranowski cel plecat în solie [1], și o copie, sau poate mai curînd o traducere latină, a scrisorii adresate Sultanului de nobilimea polonă [2]. La 4 Novembre Lippomano anunță unele ciocniri polone cu Turcii și cu Tatarii, și temerea că această ciocnire, adăogată ne-

[1] În latinește; un fragment de traducere germană în Hurmuzaki, *Documente*, II [1], p. 725.

[2] Forma latină pare a fi o traducere, de oare ce, avînd același conținut, e cu totul deosebită ca formă de cea publicată în Hurmuzaki, *Documente*, II [1], p. 725-7.

www.dacoromanica.ro

mulţămirii pricinuite la Poartă de ajutorarea lui Ion-Vodă, ar putea fi pricină pentru mai serioase conflicte:

Il Signor Palatino di Cracovia mi ha mandato a communicar hora un aviso di Podolia che i Tartari insieme con li Turchi di Valachia erano andati a questa volta, et che quel Palatino li haveva ributati, come fecero l'altra [volta] în Russia, la qual cosa dubitasi che, andata a notitia del Grau Signore in Adrianopoli, essendo morti molti Turchi, aggiunta alle male sattisfattioni di Valachia, non faccia qualche maggior motivo.

În sfîrşit, la 16 Novembre se dă o încheiere rapoartelor despre aceste triste întîmplări. Averea lui Ion-Vodă s'a găsit, dar e în mînile Palatinului Rusiei, care va avea grijă să nu se mai întoarcă nimic dintr'însa drepţilor ei stăpîni; Bogdan-Vodă, pierzîndu-şi nădejdea Domniei, se îngrijeşte, prin mijlocirea Ţarului, să dobîndească în Polonia pentru ai săi cel puţin adăpostul şi cinstea căzută:

Il Signor Taranovschi scrive haver havuto gran carezze dal nuovo Vaivoda di Valachia... et qui per altra via si è pur scoperto che il thesoro di quel Giovanni Vaivoda ultimamente morto, dimandato dal Chiaus, è nelle mani del Palatino di Russia et di qualche altro signore là intorno, con disegno forse di partirselo fra loro, il che non dubitano qnesti signori che'l Signor Turco non sappia così ben come loro stessi... Il Mosco scrive a questi Signori, dolendosi della guerra ultimamente fatta dal Turco in Valachia, et raccomanda una sorella et certi altri parenti di Bogdano Vaivoda penultimo, anch'esso scacciato di Valachia, ma dalli popoli [amato], che hora si ritrova appresso di lui, pregandoli che voglia rimetterla in un certo castello di Polonia che possedeva prima, acciochè in esso secondo il grado suo possa vivere quietamente, promettendo di riceverlo per grandissimo piacere.

Al. Ciorănescu.

DĂRI DE SAMĂ

I. E. Torouţiu, *Studii şi documente literare, IV*, „*Junimea*", Bucureşti, 1933.

Volumul IV din această publicaţie de basă pentru istoria literaturii romîne moderne e consacrat aproape întreg lui Eminescu, pe care-l putem vedea în toate feţele.

De mare interes notele sentimentale, curioase ca psihologie de „experienţă" cu poetul fără a i se lăsa (femeie măritată şi cu

www.dacoromanica.ro

un copil), al Mitei Kremnitz: bine scrise, ele sînt de multe ori desagreabile din causa acestui calcul precis. In „Caracterul de artist" al aceleiași, care ar vrea să aducă spre Eminescu, nu văd ce ar fi de cules alta decît același joc de cochetărie al unei intelectuale care vrea să știe „ce e un poet", și, gustîndu-i mintea, să-l „cultive social" și să-l ridice spre culmi mai înalte ale poesiei. Sfîrșitul, cu căsătoria dintre artist și „femeia blondă", care moare pentru că el nu poate iubi ca toți oamenii, e romantic forțat; ar fi stors o lacrimă lui Eminescu cînd l-a ascultat. Atitudinea lui Maiorescu față de această curioasă iubire e tot așa de curioasă.

Multe scrisori, din deosebite timpuri, de la Eminescu însuși și de la sora lui Hanrieta. Aspră caracterisare a tatălui, „om sărac și van", într'o scrisoare către acesta chiar, în timpul studiilor, pp. 119-20 (una și mai aspră, p. 140, no. XXXVII), dar și bune cuvinte (pp. 141-2, no. XXXVII). In Novembre 1874 scrisoarea către „stimata doamnă" Veronica Micle, în care e vorba de salonul ei literar și de laudele pe care cea „zărită într'o lojă" i le-a adresat pentru *Epigonii*, p. 127, no. XXV.

Speranța de căsătorie cu ea și de „viață nouă", pp. 142-4. Depărtat de dînsa prin intrigi amicale, el are căința din 1882, p. 145 și urm. Vrea să fie cu ea împreună, „paj și cavaler servant pentru eternitate în suita M. Sale Doamnei Veronica, supus ca un cîne, și înamorat ca un cărăbuș" (pp. 148-50, n-le XLV-VI). Chemarea bolnavului în 1888, p. 168, no. XLV. Scrisorile în versuri naive date ca proză, iscălite: Sărdariu, nu pot fi ale lui Eminescu, bolnav, ci de fapt ale hoțului Sărdariu (n-le LI și LXV.

Scrisorile bătrînului Dimitrie Xenopol, așa de afectuoase către „scumpul său Alexandru, fiu prea-iubit", așa de precise, de umane și de înțelepte, așa de adînc morale — „fă-ți datoria și mergi cu fruntea sus"; „toujours de sang rassis, point de fougue, ni de verve" (p. 339; cf. 331, no. II)— sînt o uimitoare și mișcătoare revelație. Tatăl marelui istoric apare ca un spirit foarte luminat, ca un om cu talent la scris și ca un perfect cunoscător, pănă în cele mai fine nuanțe, și al limbii francese, în care-și redactează recomandațiile, și al celei germane, cu care o învrîstează. Și scrisoarea (facsimile, pp. 351-3) e de o rară finețe, aproape feminină. Și ce bucuros e că și de la București îl întreabă cineva dacă acela care iscălește articolele din

www.dacoromanica.ro

„Convorbiri" e fiul său (p. 348, no. VII A)! Şi cînd Alexandru iea doctoratul magna cum laude (p. 362, IX A). El, care de Paşti îmbrăca pe toţi, şi-şi dădea lui doar o cravată, care, ca să-l mustre pentru cheltuială, mergea alandala (p. 354)...

Mama, puţin trecută prin şcoli, e de o adorabilă îngrijire, recomandînd studentului, Sandului ei, Alecu pentru ceilalţi, să nu-şi uite împărtăşania de Paşti (p. 337, no. III) Şi tatăl o face pentru „acea zi mare care învie toată creştinătatea" (p. 347; v. şi p. 359, no. XI: „eşti de credinţă ortodoxă; p. 346, no VII A). E vorba şi de bunică, Zoiţa, mama lui Costinescu, care se stînge la optzeci şi doi de ani (p. 342, no. VI; cealaltă bunică, bolnavă, p. 344).

O scrisoare a lui D. Onciul către A. D. Xenopol arată indignarea acestuia pentru felul cum N. Densusianu criticase „Teoria lui Rösler" a profesorului ieşean şi fixează şi sensul ce înţelegea să deie propriei sale critici. Ale lui I. Bogdan sînt deosebit de simpatice: el arată fostului său profesor reservele sale pentru primele volume din *Istoria Romînilor*„ dar păstrează faţă de inteligenţa şi munca lui Xenopol o nobilă cuviinţă. Personal, se arată gata de o lungă şi grea muncă în folosul Istoriei Romînilor. Aşa de modest, tînărul, care se simţia fisiceşte slab, nu rîvneşte decît un paşnic loc de bibliotecar sau archivist, regretînd că nu e la noi un Ordin de călugări ca Bolandiştii, în care bucuros şi-ar jertfi tinereţele.

* * *

Virgiliu P. Arbore, *Miicovia, văzută de un călător străin în anul 1856*, Focşani, 1933.

D. Virgiliu P. Arbore resumă, adăugind: ilustraţiile din original, călătoria, publicată în limba cehă, a căpitanului baron Emanuel Solomon de Friedberg, „Pe Dunăre la România", apărută la Praga în 1916. Pe vapor el călătoreşte cu d-na Dunca şi fiica ei, scriitoarea Constanţa, dar şi cu Turci murdari şi cu tot felul de tovarăşi balcanici. De la Brăila iea căruţa poştei spre Focşani. Descrie oraşul dublu, fără Evrei în partea munteană (tipuri de Evrei, pp. 13, 17). Infăţişează două foarte frumoase vechi biserici, ambele de tip muntean, cu pridvor şi ciubuc de jur împrejur între medalioanele de sus şi arcadele de jos, avînd turnuleţul, care măcar la una, după marele cutremur, e

www.dacoromanica.ro

de lemn (pp.. 6-7). Şi o cişmea, din partea Moldovei, p. 9. Vorbeşte de luxul femeilor, dar rîde de nepotrivirea lui (desemn la pagina 11). Poporul i se pare leneş şi zgomotos. Visitează, cu scopuri topografice, şi împrejurimile. Numai ţeranii merită laudele criticului (frumos grup de ţerance, p. 28; altul p. 26; al treilea, p. 29; al patrulea, p. 32; un han, p. 33). A locuit şi la Chiojdeni, la boierul Marghiloman, a cărui familie o descrie (p. 28). Stă şi la Sihleanu (p. 34). La pagina 35 satul „Obrejici" e Obrejiţa, în Rîmnicul-Sărat.

* * *

Herbert Rittlinger, *Faltboot flösst vor vom Karpathen-Urwald ins wilde Turkestan,* Leipzig 1934.

Această curioasă carte a unui tînăr German, care a mers într'o luntre de cauciuc, ce se putea strînge, din Carpaţii Moldovei pănă în ţara Curzilor, adunînd impresii şi însemnînd prin fotografii, care se reproduc, drumul făcut, cuprinde multe pagini interesante. Indrăzneţul plutaş a pornit pe Bistriţa Aurie, după ce întrase în România pe la Grigore Ghica-Vodă, nume care i se pare călătorului german greu de pronunţat (dar mai departe limba-i sună melodios). Note despre Cernăuţi, unde i s'ar fi luat bacşiş pentru ciudata luntre, despre Iacobeni, cu „încîntătoarea, strălucitoarea 'n colori biserică" şi „Ţipserii" săi, rămaşi şomeri, cari asigură pe străin că Regatul e o ţară de hoţi primejdioşi, cari au ucis de curînd pe un geolog venit de aiurea. La Vatra Dornei părăseşte Ţinutul bucovinean, „de oarecare cultură"; i se pare că găseşte Huţuli, cari ar fi mai mulţi „pe Prutul-de-sus". Descopere la primul popas că nu e de nevoie să ţină un pumnal supt plapomă şi că şi femeile cu două fete măritate sînt frumoase, bine înţeles numai dacă sînt de la munte. A putut preţui şi o delicată ospitalitate cum nu se află pe lume. Ba un călăuz benevol îi arată gratis o ursoaică cu puiul ei. Un pădurar sas, căruia i s'au furat puştile. Şi aiurea femeile arată „multă demnitate şi graţie". Intîlnire cu plute şi participare la viaţa plutaşilor, şi cu o bătaie la cîrciumă, care s'ar părea că e foarte mult exagerată. La Piatra, îşi închipuie după turnul lui Ştefan-cel-Mare că regăseşte o veche aşezare „nemţească". Un Evreu îi oferă generos şi plăcerile ascunse ale găzduirii. Experienţa „otelului" e grozavă; se pare că şi a-

www.dacoromanica.ro

ceia cu comisarul e, din nenorocire, autentică. Trecere în Siretiu, prin locuri sărace. Splendorile Galaţului mîngîie pe încercatul drumeţ; „ein prächtiges Hotel". Călătoria urmează pe un vas italian spre Trapezunt, de unde reîncepe încercarea cu „barca de cauciuc" pănă pe apele Eufratelui.

* * *

Ion Mateiu, *Ion Al. Lapedatu, 1844-1878*, 1934.

Broşura d-lui Ion Mateiu întrebuinţează şi inedite — care ar trebui tipărite odată — pentru a lămuri o figură simpatică din trecutul de cugetare şi literatură al Ardealului, în vremea cînd, pe la 1860, el se îndreaptă din nou, cu încredere şi speranţe, către Romănia liberă.

* * *

Octavian Prie, *Un sat românesc în Ardeal în străvechile sale întocmiri şi obiceiuri*, Cluj 1934.

Autorul a voit să arăte că satul românesc din Ardeal nu e o improvisaţie, cum s'ar crede în Vechiul Regat, unde-l asigur că nu s'a crezut aşa niciodată. Contribuţia pe care o aduce de la Săcădate pe Olt e importantă. Aflăm că Ungurii împrumută cuvinte româneşti, cîntă doina românească şi bocesc românește la morţi. Impodobirea portului femeiesc nu e obişnuită la Unguri. Semnele de vrîstă în costum sînt foarte interesante. Se mai păstrează amintirea dăjdierului, sameşului şi vornicului, jutarilor (jitari în Moldova), pîrgarilor, juraţilor, stăvarilor, jutăritului şi adălmaşului. Originală ceremonia buzduganului (p. 68 şi urm.). Caracterul genealogic e aşa de strict încît la îngropări nu „se cîntă" decît de rudele de sînge ale fiecăruia şi trebuie lupta copiilor pentru ca femeia din alt sat să se poată odihni lîngă soţ (pp. 125-6). Şi credinţa în „măiestrele", „lelele" (= elele), fete ale lui „Alexandru Impărat" (p. 143).

* * *

G. Budişteanu, *Regele Ferdinand, Amintiri de la cei ce l-au apropiat* (Bucureşti 1933).

In această preţioasă culegere se vor găsi multe amintiri de contemporani ai regelui Ferdinand, unele din ele deosebit de mişcătoare, cîteva de un adevărat interes istoric, ca povestirea

www.dacoromanica.ro

luptei de la Mărăşti de mareşalul Averescu. Comunicaţia d-lui Al. Borza cu privire la iubirea regelui pentru rarile plante alpine, e deosebit de frumoasă. Tot aşa mărturisirile aduse de d. N. D. Chirculescu, privitor la interesul pe care Suveranul îl purta economiei agricole (critici de mare valoare actuală, ale aceluiaşi, la paginile 58-9). Se vede că, în Mart 1926, regele Ferdinand era înţeles cu d. Maniu, pentru ca anume „nebunii" să nu se facă în guvernul naţional-ţerănist pe care l-ar fi avut în vedere (p. 60), dar e curios că d. Maniu n'a voit un Ministeriu al celor două partide coalisate. Pagina d-lui C. C. Dimitriu despre scena jurămîntului ultimului Ministeriu înaintea regelui bolnav e foarte impresionantă, şi arată o delicată simţire (şi plecarea de la Scroviste la Sinaia cu ochii în lacrimi a lui I. I. Brătianu). Generalul Găvănescu descrie scena eroică a studierii operaţiilor de comandantul suprem în casa Cincu de la Tecuciu, cu obusele care se spărgeau supt fereşti fără a-l clinti; de acelaşi şi despărţirea la Iaşi, în Palat, de ofiţerii francesi. D. Ghibu despre rege şi învăţămîntul basarabean.. Nemulţămirea profundă pentru lipsa de la încoronare a partidului naţional, p. 111 Generalul Iancovescu descrie scenele la Iaşi, şi, cu desarmarea Ruşilor (p. 113 şi urm.). Aflăm că era vorba de a se înlocui Ruşii în debandadă cu Sîrbii de la Marea Albă, meniţi frontului de la Salonic, cu Cehi, Ucrainieni, 50 de toţi, cari au trecut la bolşevici, şi „Musulmani", 46 la număr (p. 115). Foarte important raportul, citat, al lui Al. Constantinescu despre greutăţile aprovisionării în Moldova suprapopulată (cifre statistice, pp. 118-9). Şi o parte din memoriul lui Vintilă Brătianu la retragerea, în 1918, a guvernului liberal (pp. 121-3). Aflăm din declaraţiile d-lui Inculeţ că, în cas de neizbîndă la Mărăşeşti, avea însărcinarea de a conduce în Rusia pe regele (p. 128).

Pentru cunoştinţile militare ale regelui Ferdinand sînt preţioase notele generalului Lupescu. Foarte justă definiţia depictor, pentru Carol I-iu şi Ferdinand I-iu, a d-lui Costin Petrescu. Generalul Popescu arată în ce împrejurări a trebuit să lucreze pentru a salva misiunea francesă la noi de a ajunge, în 1918, prisoniera Germanilor cari înaintau. Mareşalul Prezan destăinueşte că în cursul bătăliei de la Mărăşeşti „un ministru cu o mare suprafaţă" a presintat regelui un „memoriu

www.dacoromanica.ro

în care-i cerea să abdice şi să părăsească ţara pentru a-şi salva viaţa sa şi a familiei", iar răspunsul a fost că are datoria „să rămîie aici şi să moară în mijlocul soldaţilor săi".

Multe amintirile generalului Rasoviceanu (p. 30); interesant răspunsul de la Mărăşeşti: Ce să fie? Război! Mai dă ei, mai dăm noi, şi uite-aşa" (p. 316). Generalul Rosetti arată îndoielile Prinţului încă din 1912 asupra trăiniciei Triplei Alianţe (p. 338). Generalul Rusescu povesteşte expediţia la Budapesta (preţioase acte). E un document de o importanţă capitală. Foarte importantă această declaraţie făcută profesorului Vlădescu, în 1922, la căderea lui Take Ionescu: „Vrajba înveninată dintre partide ca şi [între] toţi de aici mă silesc să nu mă pot sprijini decît pe un singur om", pe Ion Brătianu (p. 428).

Figura regelui se ridică foarte sus pe basa unor mărturii de o autenticitate perfectă.

Astfel de publicaţii ar permite să se scrie acea istorie contemporană a României ale cării prime jaloane s'au pus abia.

Cei ce au arhive — şi sînt mulţi — au datoria să le deschidă cît mai curînd cercetătorilor. Fiindcă dacă a cunoaşte ce e vechiu este util, e indispensabil a cunoaşte lucrurile şi oamenii de ieri.

* * *

Preotul Ioan Răuţescu, *Mănăstirea Aninoasa din judeţul Muscel*, Cîmpulungul Muscelului, 1933.

Părintele Ioan Răuţescu dă o lucrare complectă şi făcută cu cea mai mare răbdare despre puţin cercetata mănăstire musceleană Aninoasa. E o zidire din a doua jumătate a secolului al XVII-lea (1677), datorită Clucerului Tudoran Vlădescu, care o închină la 1682 mănăstirii Cîmpulungului (v. actul, pp. 18-9). Mitropolitul Daniil, crescut aici, i-a ajuns patron. Tudoran era să fie tăiat de Grigore-Vodă Ghica fiindcă se făcuse chezaş pentru cumnatul Pădure Creţulescu, care a fugit (p. 59; se repetă inscripţia de valoare istorică de pe mormîntul lui Pîrvan, nepotul lui Tudoran, p. 12). Prefaţa vorbeşte şi de alte lăcaşuri din judeţ, între altele Rîncăciovul, care, fiind din „secolul al XV-lea", ar merita să fie cercetată de aproape (pentru Valea s'a uitat studiul d-lui Brătulescu în „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice"). G. M. de pe clopot e Gheorghe Mai argin-

www.dacoromanica.ro

tarul din Braşov; celelalte litere, H. L., sînt poate rău cetite (v. p. 32). Şi elemente iconografice interesante, ca parabola inorogului din „Varlaam şi Ioasaf" (p. 39). Un act de la Daniil ca simplu ieromonah (p. 71); în el e vorba de „zaharaoa Cameniţii" (p. 73). Un manuscript scris de el, p. 78. La lista egumenilor un interesant testament (pp. 84-5). La pagina 87 numele „Gealopi" e Gealapì, turcescul Celebì. Remarcabil portretul egumenului Dionisie, de la 1842 până la 1864 († 1882) (p. 109). „Şăştofliu", de la pagina 129 e din Sistov. La pagina 143, „vătuioare" pentru capre. La pagina 147 forma „copchil" în Muscel. Am tipărit undeva note asupra mănăstioarei de la Vărzăreşti (Urecheşti), de care e vorba pe paginile 153 şi următoarele. La 1794 Mitropolitul Dositeiu orînduieşte că la schitul Buliga din Oltenia „să se ţie o şcoală rumînească cu plata dascălului pentru învăţătura copiilor" (p. 159). Cererea Mitropolitului Neofit de a se putea retrage la Aninoasa (1849), pp. 199-200.

N. Iorga.

CRONICA

In *Biserica ortodoxă romînă* (LII, 1-2), care apare într'o formă superioară, păr. Nicolae Popescu reconstruieşte visita preotului Isidor din Moldova, care cercetează Constantinopolul la 1401. Multe ştiri nouă aduce d. Gh. I. Moisescu despre legăturile ţerilor noastre cu mănăstirile Megaspileon şi Lavra din Moreia: fragment al scrisorii lui Mihai-Vodă Racoviţă către egugumenul primei mănăstiri, Ionà, p. 23. Se semnalează crucea de argint şi cutia de moaşte, date la 1807 de Mihai-Vodă Suţu (p. 28). Se păstrează la Megaspileon şi o Liturghie caligrafiată de Matei al Mirelor, „o minune de caligrafie" *(ibid.,* nota 4), manuscrise greceşti din Iaşi, scrise supt Mihai Racoviţă şi Constantin Mavrocordat, odinioară ale eclesiarhului Curţii, arhimandritul Dionisie Pletosul (pp. 28-9). La Lavră ctitorul e Vasile Lupu, cuprins cu ai săi în pomelnic. Un Chiril de acolo a stat şaisprezece ani, pentru studii, la Bucureşti (p. 34). O lungă şi utilă listă de cărţi bisericeşti din Basarabia publică d. D. Balaur.

www.dacoromanica.ro

In *Gînd Românesc*, II, 3, păr. Şt. Meteş îşi termină studiul, plin de lucruri nouă, despre Domnii romîni pribegi în Ardealul secolului al XVII-lea (mai ales despre petrecerea lui Constantin Cîrnul la Solyomkö, „Piatra Şoimului", unde trăise înainte de acesta Gavril-Vodă Movilă; de acolo ajută pe Ioan Kemény, prisonier la Tatari; o scrisoare de la Doamna lui, Nedelea).

*

Incercări de sintese istorice privitoare la periodele de desvoltare a Bihorului românesc de d. T. Neş în din nou apăruta *Familia*, de la Orade, a d-lui M. G. Samarineanu, I, 1. Note de pe cărţi bisericeşti din acel Vest, de d. Dariu Pop.

*

Dd. Iosif Fógel şi Ladislau Juhász publică la Leipzig în 1923 *(Bibliotheca scriptorum medii recentiorisque aevorum, saecula XV-XVI)* poemele latine ale lui Tito Vespasiano Strezza (sec. XV).

*

Ştiri nouă despre boala şi moartea lui Eminescu, după o notă aflată în hîrtiile doctoresei Cornelia Chernbah, în George Potra, *Mihail Eminescu. Causele morţii sale*, Bucureşti 1934. E evident că moartea a venit de pe urma unei erisipel pornit de la o mică rană la cap, accidentală, pe care o infectase, şi complicată cu o veche boală de inimă (endocardită).

*

In *Byzantinische Zeitschrift*, XXX, tabla 4, d. Puig i Cadafalch, care face să plece arcadele oarbe din Asia, dă o vedere a clopotniţei de la Pomposa (Ferrara), în care nu sînt numai arcadele oarbe, dar şi zimţii de la noi.

*

D. Al. Busuioceanu dă o nouă ediţie din pioasa sa presintare *Pîrvan gînditorul* [Bucureşti 1934].

*

www.dacoromanica.ro

In *Țara Bîrsei*, VI, 2, d. Candid Mușlea se ocupă de protopopul Gheorghe Haines de la începutul secolului al XIX-lea. D. Axentie Banciu dă note despre Vasile Goldiș.

*

D. V. Mestugean publică o „Mică Antologie a poeților armeni", cu biografii (București 1934).

*

Frumoasa revistă *l'Universo* a Institutului geografic militar italian dă reproducerea picturilor preistorice arabe din Ain-el-Gazal, de același tip cu cele pireneene.

*

No. 6 din publicația d-lui Gheorghe G. Bezveconnăi, *Din trecutul nostru*, se ocupă de familia Stamati, rectificînd unele aserțiuni din cartea, recentă, a d-nei Eufrosina Dvoicenco (dar de ce tonul de pamflet?).

*

Neamul românesc pentru popor, XXII, 6, reproduce, în legătură cu o conferință de N. Iorga despre „Unirea Românească", un ordin de la 1807 al lui Constantin-Vodă Ipsilanti ca Domn al ambelor țeri.

*

In *Viața Basarabiei*, Mart 1934, d. Alex. Kidel vorbește despre sora lui Alexandre de Stourdza, contesa Edling († 1844), și despre rolul acestei femei influente, de un spirit superior, la Curtea Țarului Alexandru I-iu, mai ales după Memoriile ei, apărute în limba franceză, la Moscova, în 1888 (nepoata ei, princesa Gagarin, fiica lui Alexandru, i-a publicat o parte din corespondența cu Țarul). Aflăm că fratele ei, ofițer, Constantin, s'a sinucis în Germania. La Weimar, fiica lui Scarlat Sturdza a cunoscut pe Goethe, și Capodistria, a cărui carieră a făcut-o, ceruse în căsătorie pe domnișoara de onoare a Impărătesei. Se dă și un portret al Ruxandrei.

Tot acolo, de d. M. Ceachir, note despre Găgăuți (obiceiuri).

*

www.dacoromanica.ro

Induioşate note despre Ioan G. Duca, de d. Constantin Kiriţescu (Bucureşti 1934).

*

In *Blajul*, I, 4, o întîmpinare, întemeiată, contra judecăţii, din „Revista Fundaţiilor Regale", a d-lui Gh. Bogdan-Duică, despre rolul şcolilor blăjene. Se întrebuinţează şi material inedit, de care e destul în acele archive, aşa de puţin cercetate, ale Blajului.

*

In „Biblioteca pentru toţi" (Alcalay), d. I. Brucăr dă o substanţială cărticică despre „Spinoza, viaţa şi filosofia". Expunere interesantă şi clară. Cîteva greşeli istorice: Gongoras pentru Gongora; „principele Olandei".

*

Păr. Cicerone Iordăchescu dă partea întăia dintr'o „Istorie a vechii literaturi creştine (primele trei veacuri până la 325)" (Iaşi 1931), care poate fi considerată ca o compilaţie utilă. E un resumat al cursurilor făcute de autor la Facultatea de Teologie din Chişinău. Cu modestie păr. Iordăchescu arată condiţiile defavorabile care l-au împiedecat de a alcătui o operă originală. Ici şi colo nume şi cuvinte ar fi de îndreptat (trebuie Lérins pentru „Lerin", p. 5; τροφή pentru θροφή, p. 26; Dionisie cel Mic în loc de „Exiguu", p. 29; Trale pentru „Tralles", p. 50; pentru „Nablu" Nablusa; p. 73; Mercati, nu „Mercatti", p. 163).

*

In *Cahiers de la révolution française*, I, se dă un studiu, de d. G. Lefebvre, despre rolul ţeranilor (nu imitatori ai mişcărilor din oraşe, ci făcînd ei înşii o mişcare a lor, care, de şi influenţată, şi influenţînd ea însăşi, s'a desvoltat autonom; se arată că ţeranii cei mai mulţi voiau pămîntul fără plată şi o exploatare în obşte; clasa nu iese mulţămită din Revoluţie; se deosebesc mai multe categorii ţerăneşti, supt raportul economic ca şi supt cel local; reformatorii, cerînd proprietatea individuală liberă, serviau interesele lor şi ale fermierilor cari-i înlocuiau — ca la noi liberalii faţă de reformele Regulamentu-

*

www.dacoromanica.ro

lui Organic şi ale lui Cuza-Vodă—; burghesia a menţinut prin legile ei dijma şi redevenţele; moşiile clerului şi nobililor, vîndute la mezat, n'au folosit ţeranilor săraci; comerţul liber e duşmanul interesului ţerănesc; ţeranul sărăcit era cîştigat pentru industria începătoare. Alte două studii presintă „chestia pînii la Paris, la sfîrşitul secolului al XVIII-lea" (de d. Léon Cahen) şi episodul „comunist" al lui Babeuf (de d. Georges Bourgin), de fapt „egalitarist". Revoluţionarul social e un Picard, suflet bun, pe care-l desgustă cele d'intăiu crime ale Revoluţiei. Urmărind ideia sa statornică, el combate pe Robespierre, asistă la căderea lui, conspiră şi piere pe eşafod.

*

In *Milcovia*, IV, 1-2, d. Iorgu Iordan dă etimologii putnene. „Arşiţă" e, spune autorul, „arsură" (curătură). Foarte interesant slavicul, azi fără sens în limbă, *blană*, pentru păşune comună. Derivarea lui Bîrsu e imposibilă, dar e a se trimete mai curînd la cumanul Borz, de unde Borzea. Caşinul n'are a face cu nimic slav, ci trebuie pus alături cu Kázsonul secuiesc (de unde numele de Cozoni al mamei lui Alecsandri). Chiojdenii sînt din Chioajdele buzoiene (şi nu din „Bîsca Chiojdului", o apă, sau „Chiojdul din Bîsca", neexistent). Clăbuciul (cf. Clăbucetul) trimete la o cascadă. D. Iordan observă interesanta formă de plural masculin: Muncel. Paul (de la Păuleşti) nu e „importaţie recentă"; fratele lui Tudor Vladimirescu se numia *Pau*. Autorul a găsit etimologia slavă a Şomuzului („vîjiitorul"). Chitilă e de la *a chiti*, fără nicio influenţă bulgărească. Chilimetea e pusă în raport cu cuvîntul unguresc care înseamnă vrednic. Oleşeşti e de la Oleş şi acesta de la ungurescul Oláh. Zboina e explicată prin slavul care înseamnă *culme*.

D. Emil Colin presintă piese noi de ceramică. D. A. V. Sava îşi termină studiul despre moşia Cîmpurile. Notiţe de pe cărţi bisericeşti, din Focşani (şi din cea catolică) de d. Virgiliu P. Arbore. O colindă rîmniceană are forma *fapt*, pentru *făcut* (publicată de d. Ion Diaconu). Documente din sec. al XIX-lea (învoială din 1804 între cei doi Domni pentru apă la Focşanii Moldovei) (publicată de d. I. Romanoai). D. N. Al. Rădulescu

www.dacoromanica.ro

caută originea „stîlpilor" de morminte. Se analisează lucrarea dactilografiată a păr. Popescu Bănică despre schitul Poiana Mărului.

*

In *Ungarische Jahrbücher*, XIII, 3-4, d. Jakob Strieder aduce documente noi asupra lucrului în minele ardelene la 1528 (raport al lui Dernschwam, cu privire la care v. revista mea franceză pe 1932). E vorba de „Valahi" cari strică străzile şi sînt *traşi în ţapă* (p. 268, v. şi p. 288). La p. 281: „Der walachisch Weyda hott in seinem Land auch Saltz, 6 Meiln von dem Rotten Thurn, hayest Retz" (e vorba de Ocnele-Mari, dar de unde numele de Recea?), „ist nicht so gut als das Sybenbyrgysch"; Romînii cumpără sarea din Ardeal şi o duc în Turcia, de unde aduc piper şi rubarbă („Die Walachen kauffen das sybenbyrgerisch Saltz gern, ist nicht frey zu vorkauffen; sy furen es in Turkey; die Walachen bringen iczundt wider aus Türkey Pfeffer" (p. 281). In Ardeal se vorbeşte: nemţeşte, ungureşte, româneşte şi polon (p. 282); aiurea, fără polonă (p. 290).

*

In frumosul volum *In memoriam Vasile Pîrvan*, publicat de Asociaţia Academică „Vasile Pîrvan" a foştilor membri ai Şcolii Romîne din Roma (Bucureşti 1934), se dă pe lîngă o bogată bibliografie, cu note asupra marelui archeolog (încă odată proiectul de lege pentru Şcolile din Roma şi Franţa l-am făcut eu singur; regulamentul singur a fost redactat de Pîrvan, de d. Ortiz şi de mine; la bibliografie se uită contribuţia lui la *Neamul Românesc*).

D. Const. Balmuş se ocupă, într'un articol scris franţuzeşte, de o scrisoare a Sf. Augustin, d. Gheorghe Brătianu dă un studiu original despre problema datoriilor în antichitate şi legea de asanare a lui Iustinian, d. Al. Busuioceanu, despre pictorul Franco Bolognese (în limba italiană; cu întrebuinţarea unui tablou de la Cotroceni, care se arată că *nu* e de el), d. Carcopino despre o inscripţie tracă în latineşte cu litere greceşti (curios şi numele soţului, dar nu şi al soţiei, unei Secus, fiica lui Birmius), d. Della Corte despre vechi săpături la Pompei, d. Gaetano de Sanc-

www.dacoromanica.ro

tis despre solia simbolică a Sciților către Dariu (dar se uită Sciții agricultori), d-na Hortensia Dumitrescu despre ceramica de la Horodiște (contemporană cu cea de la Cucuteni), d. Vladimir Dumitrescu despre un vas din Delos aflat la Fundeni lîngă București, d-na Ecaterina Dunăreanu-Vulpe despre un tesaur aflat la Piroboridava (ar fi anterior cuceririi lui Traian), d. Gr. Florescu despre o inscripție din Capidava (cu *equites scutarii* și *vexillatio* de acolo), d. Focillon despre „noțiunea de stil", d. G. Fotino despre originile regimului de succesiune la noi (inegalitatea pentru fete ar fi numai la moștenirea indirectă), d. D. Găzdaru despre un fals document de dialect istro-romîn (autorul e amicul Cicilor, Kandler; raport cu fabricațiile lui I. Eliad), d-ra Maria Holban despre „ceaslovul" Margaretei de Valois (lucrare de o erudiție uimitoare), d. Alexandru Marcu despre Vegezzi Ruscalla (laudă pe studentul Urechiă, pp. 181-2, care trebuie să fie la 1860, nu, firește, V. A., ci Gheorghe, profesorul de la Universitatea din Iași; cf., de altfel, p. 182 cu p. 183, unde vine rectificarea de la sine; mai erau atunci ca studenți P. Borș, Romul Scriban, un Morțun, Gh. Roșu, apoi profesor la Școala Militară din Iași, și P. Armașu, tatăl profesorului și al fiicii măritate la Bîrlad cu răposatul profesor Fotinò; se adauge pictorul Năstăseanu), d. C. Marinescu despre două acte aragonese privitoare la Piu al II-lea, d. D. Munteanu despre ce i se pare a fi „sintesa în istorie", d. Gr. Nandriș despre unele variante în traducerea Evangheliilor, d. P. Nicorescu despre o cruce bizantină găsită în Dobrogea, d. G. Oprescu despre un tablou al lui Bonifazio Veronese la Muzeul Stelian din București, d. Ramiro Ortiz despre influența exercitată de „Arta Iubirii" a lui Ovidiu în evul mediu, d. Em. Panaitescu despre numărul ce au putut avea Geții (200.000, scăzuți apoi la 10.000 după Strabon), d. P. P. Panaitescu despre raporturile lui Petru Rareș cu Moscova (descoperirea speranței unei liberări de Turci, — care e totuși, contra părerii d-lui Panaitescu, mai ales după 1538, o notă fundamentală —, într'o danie la mănăstirea Chilandarului din Athos; tot așa și cu totul necunoscuta serie de solii contra Polono-Lituanilor de la 1529 înainte: menționea creșterii de tribut; asigurarea că în 1538 Petru-Vodă voia să fugă la Muscali e de ocasie; se constată o trecere în masă a boierilor „ruși" din Pocuția la Pe-

www.dacoromanica.ro

tru; pp. 274-5; a se ceti „Siavuş"-Paşa şi „Lufti", p. 270; d. Ştefan Paşca, despre porecle după popoare în Ţara Oltului (se vede că de la Ardeleni vine porecla de Cojan), d. Paul Perdrizet despre un pasagiu din tragedia „Rhesos"; d. Sextil Puşcariu despre originea verbului *a ridica,* d. Andrei Rădulescu despre „obiceiul pământului", d. Aurelian Sacerdoţeanu despre „Vlahii din Chalcidica" (notiţa din Uspenschi e nouă şi fără valoare. Pentru Vlahi în *Chanson de Roland,* p. 306, nota 5. Pasagiul cu Pervund, p. 308, merită atenţie, dar Cuber e de apropiat de Cubrat), d. Radu Vulpe despre succesiunea la tron în Macedonia şi Tracia.

In legătură cu Pîrvan sînt articolele d-lui Vasile Băncilă („Tragicul lui Pîrvan şi tragicul modern"), d-lui Ştefan Bezdechi („Broderii pe hlamida lui „Anaxandros"), d-lui I. Bianu (a se îndrepta „Huruieşti" pentru „Sturuieşti"), d-lui Duiliu Marcu (despre planul noii clădiri a Academiei Romîne; d-lui Paolo Orsi (note biografice), d-lui Stevens *(idem).*

*

In *Il mondo latino* din Februar 1934 cîteva pagini de istorie, iscălite Enzo Gironi, despre raporturile italo-romîne. Interesantă menţiunea planului lui Francesco Crispi, care, gîndindu-se la „un plan de acţiune anti-austriacă în sinul chiar al Triplicei, prin alianţa între cele două Puteri latine care-şi legaseră soarta de aceia a blocului german", „a văzut în Romănia totdeauna o aliată naturală pentru lupta fatală pe care ţara noastră ar fi trebuit, mai curînd sau mai tîrziu, s'o poarte contra Austriei" (pp. 30-1). Astfel „el urma în acest program liniile ideale ale atitudinii *Risorgimentului* Italiei faţă de poporul romîn". Se menţionează intervenţia marelui poet Giosuè Carducci în folosul condamnaţilor politici romîni din Ardeal (p. 31). Autorul vede în intrigile ruseşti, care căutau să înlăture pe Romînii din Bucovina şi Banat, motivul pentru care Italia şi Romănia n'au întrat la acelaşi moment în războiu (p. 32). Se înfierează indiferenţa Rusiei faţă de desastrul românesc *(ibid.).* Nu se consideră definitivă uşoara înstrăinare de azi.

*

In *Boabe de grîu,* IV, 6, d. M. Beza presintă, în frumoase ilustraţii (şi altele decît cele pe care le-am dat în „Buletinul

www.dacoromanica.ro

Comisiunii Monumentelor Istorice", descoperirile sale de la Ierusalim. *Orologhiul* arab închinat de „Gheorghe Mura Lideanul" lui Şerban-Vodă Cantacuzino nu poate fi din 1769 (p. 331). „Burnov" e Bîrnova. Se citează şi o scrisoare a Patriarhului de la Constantinopol către acest Domn, care intervenise pentru cunoscutul Ioan Cariofil, cu această mustrare: „Legile nu s'au făcut în munţii Valahiei, nici de Domnii Valahiei, ci la Constantinopol, de Impăraţi şi sinoade" *(ibid.)*. D. Beza vorbeşte de legăturile Patriarhului Teofan cu Vasile Lupu, care-i dă 1.012 galbeni de Veneţia, plătind şi 1.400 de ughi datoria Patriarhului, care se afla la 1643 în Iaşi (pp 326-7). Pelerinii „moldoveni" din 1814, pomeniţi de Kinglake (p. 332), trebuie să fie din Basarabia.— Bogate date despre „Şcolile din Blaj" le dă d. I. Georgescu. Aron Densusianu se vede în luptă cu Codru Drăguşanu, maltratat aici (p. 341). Aflăm că există memorii ale lui, care ar trebui publicate. Multe biografii de profesori.

Note din viaţa lui Pop Reteganul se publică în „Biblioteca poporală a Asociaţiunii", XXIII, 199.

*

În *Graniţele Moldovei pe vremea lui Ştefan-cel-Mare* (*An. Ac. Rom.*, XV, 3), generalul R. Rosetti arată că întinderea Moldovei la Sud se făcuse încă înainte de Ştefan-cel-Mare. E o complectare la articolul aceluiaşi publicat în această revistă, X, pp. 186-90.

Pentru graniţa apuseană se dau precisări, dincolo de articolul d-lui Ioan C. Băcilă în „Buletinul societăţii de geografie", XLI.

N. Iorga.

*

Un interesant studiu publică Yvonne Rouseth, *Une source peu étudiée d'iconographie musicale* (*Revue de musicologie*, 46, 1933).

La început autorul aminteşte studiile cunoscute, „Les ivoires gothiques français", Paris 1924, trei vol. de Raymond Koechlin, şi „Le livre de Marco Polo" Paris 1865, ed. Pauthier, urmărind realisările în ivoriu pe motive religioase. Se descopere cu acest prilej că o mare parte din temele religioase sînt inundate de scene musicale: îngeri purtînd chitare, alăute; sfinţi încercînd acorduri pe strune, sau diferiţi cîntăreţi biblici.

Sculptura în ivoriu şi pictura murală presintă multe asemenea grupuri musicale. Catedralele şi bisericile Apusului adăpostesc din

www.dacoromanica.ro

vremile evului mediu realisări şi îmbinări de artă religioasă pe care sînt grefate scene de iconografie musicală.

Nu ştiu dacă ortodoxismul a permis asemenea încercări, şi n'ar fi deci lipsit de interes să fie urmărite astfel de motive pe frescele mănăstirilor şi bisericilor ortodoxe.

*

Wilhelm Mommsen a publicat anul trecut *Zur Methodik der deutschen Parteigeschichte* (*Historische Zeitschrift,* 1932). Autorul împarte după trei criterii concepţia istorică a partidelor politice : *a)* Evoluţia istorică şi progresul partidelor în viaţa politică, *b)* Evoluţia istorică a programelor şi ideilor politice şi *c)* Istoria conducătorilor politici.

Partidele politice în general nu cunosc trecutul, n'au nicio înţelegere pentru păstrarea izvoarelor istorice şi cu atît mai puţin pentru amploarea diferitelor probleme.

După o incursiune în cîmpul absolutismului şi dictaturii, autorul enumeră izvoarele de ţinut în samă pentru studiul partidelor politice.

Traian Ionescu-Nişcov.

NOTIŢE

In ziarul episcopului Petru Myszkowski (1555-68), publicat în *Kwartalnik historyczny,* XLVII, 1, 3, aceste rînduri despre Despot: „Septimo die huius mensis (octobris 1563), quidam Iudeus, Rhodo oriundus, qui se despotum esse finxerat et paulo ante, fretus auxilio quorundam proximorum Valachorum, Alexandrum, palatinum Valachiae, ex Valachia expulerat, ipseque eius provintiae dominationem occupaverat, a Valachis est Soczaviae obsessus, trucidata prius tota sua cohorte, propterea quod impotentia dominandi ad perniciem miserorum abuteretur... In cuius locum subsecutus est quidam Valachus Tomsa, postea, post longam obsidionem, ab eodem Tomsa trucidatus".

*

In călătoria, analisată recent în revista mea francesă, a lui Buchon, găsesc, pentru „furtună", rarul cuvînt frances *fortunal* (pp. 226-7, 229).

www.dacoromanica.ro

Fortuna, cu sens de „furtună", și în *Vita di Benvenuto Cellini*, p. 203.

*

Lîngă Cefalonia o localitate se chiamă Vlachato (Buchon, *Voyage dans l'Eubée, les Iles Ioniennes et les Cyclades en 1841*, p. 101).

*

Papadopulos Kerameus, în *Izvestia* din Constantinople, XIV (1909) vorbește de un manuscript al lui Ioan Comnen, din 1676, Septembre 3 (no. 8, p. 10).

*

In bogata carte *Anthropologie de la France* de Gustave Lagneau, Paris, 1879, II, p. 11, se citează un pasagiu din Hipocrat, § 14, în care e vorba de felul cum „Macrocefalii" de la Nordul Mării Negre au capetele prelungite printr'o operație artificială. A se raporta la ce spune despre capetele schilodite ale Hunilor. Autorul reproduce chiar pasagiul lui Sidonius Apollinaris, *Panegyricus Anthemii*, versurile 244 și urm. De Ligurii lui Herodot (v. p. 12) vorbește și Strabon.

Pe paginile 16 și urm. se culeg foarte multe mărturii despre Țigani. Și o interesantă descriere a lor în cunoscutul „Journal d'un bourgeois de Paris" la 1427, cînd vin la Paris.

*

In Gracia Mercadal, *España vista por los extranjeros*, I, Madrid, I, f. an, pp. 258-9, din călătoria, la începutul secolului al XVI-lea, a lui Antoine de Lalaing se dă obiceiul bocirii pe mormînt ca la noi, cu pîne și vin de-asupra groapei.

*

Pentru rostul „juzilor" la începutul evului mediu, lîngă Atanaric Visigotul, *iudex* la noi *(poate pus de Romani)*, acest pasagiu din Marcellinus Comes (ed. Mommsen, *Chronica Minora*, II, p. 107): „De Africa Sergius avocatur et Ariovinda... ibi *iudex* dirigitur".

---

www.dacoromanica.ro

ABONAMENTUL: 120 de lei pe un an.

✣

Manuscriptele se trimet d-lui N. Iorga
✣ București, Șoseaua Bonaparte, 6. ✣

www.dacoromanica.ro